

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

JUSTAS RIMEIKIS
TEISĖS IR VALDYMO
MAGISTRANTŪROS IŠTĚSTINĖS STUDIJOS

NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: doc. dr. Jolanta Zajančauskienė

Vilnius, 2011

TURINYS

ĮVADAS	3
1. NETURTINĖS ŽALOS SAMPRATA	7
2. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO BAUDŽIAMAJAME PROCESSE TIKSLAI IR PAGRINDAI	19
3. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO BAUDŽIAMAJAME PROCESSE SUBJEKTAI ..	28
3.1. Subjektai, turintys teisę į neturtinės žalos atlyginimą	28
3.2. Subjektai, atsakingi už neturtinės žalos atlyginimą	36
4. NETURTINĖS ŽALOS BAUDŽIAMAJAME PROCESSE DYDŽIO NUSTATYMAS	44
IŠVADOS	65
LITERATŪROS SĄRAŠAS	67
SANTRAUKA	76
SUMMARY	76

IVADAS

Intensyvus visuomeninio gyvenimo tempas, kompiuterizacijos, globalizacijos bei kiti pažangūs procesai, nuolat augantis šiuolaikinio žmogaus gyvenimo tempas sąlygoja tai, kad grėsmė patirti didesnę ar mažesnę žalą – nebūtinai susijusią su turinio pobūdžio praradimais – vienokioje ar kitokioje kasdienėje situacijoje iš esmės yra neišvengiama. Saugant ir ginant žmogaus (ir apskritai asmens – ne tik fizinio, bet ir juridinio) teises ir laisves, ypatinga svarba tenka žalos atlyginimo institutui – tai yra viena reikšmingiausių bei efektyviausių teisinių priemonių, nukreiptų į individo teisių ir teisėtų lūkesčių apsaugą, kurio tikslas – sušvelninti asmens patirtą nematerialų skausmą, pinigais kompensuoti patirtus išgyvenimus bei nematerialius praradimus, suteikti nukentėjusiajam satisfakciją, teigiamų emocijų.

Būtinumas atlyginti asmeniui padarytą turtinę ir neturtinę žalą yra konstitucinis principas.¹ Taigi ir teisė į neturtinės (moralinės) žalos atlyginimą yra viena iš asmens konstitucinių teisių (Lietuvos Respublikos Konstitucijos² 30 straipsnio 2 dalis), kuri įgyvendinama ne tik civilinėje, civilinio proceso teisėje, bet ir baudžiamajame procese.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso³ (toliau – LR BPK) 1 straipsnyje įpareigojama ginti žmogaus teises bei laisves. Žalos atlyginimas yra viena iš šių teisių bei laisvių gynimo formų.⁴ LR BPK 44 straipsnio 10 dalyje įtvirtinta, jog kiekvienas asmuo, pripažintas nukentėjusiuoju, turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą, o įstatymų numatytais atvejais – ir kompensaciją iš Nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondo (pagal LR Smurtiniais

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugpjūčio 23 d. nutarimo Nr. 1004 „Dėl minimalaus darbo užmokesčio didinimo“ 3.1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 499 straipsnio pirmajai daliai ir Lietuvos Respublikos darbo apmokėjimo įstatymo 2 straipsniui. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 7-130; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai ir įstatymams. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 90-3529, atitaisymas – 2006-12-16, Nr. 137; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo 51 straipsnio (2000 m. spalio 10 d. redakcija) 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 36-1390.

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341 (su pakeitimais ir papildymais).

⁴ Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 133.

nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą⁵). Taigi žala baudžiamajame procese gali būti atlyginama savanoriškai, pareiškiant civilinį ieškinį arba kompensuojant žalą iš valstybės tam skirtų lėšų (LR BPK IX ir X skyriai). Jei žala nėra atlyginta savanoriškai, civilinio ieškinio įtariamajam, kaltinamajam ar už jo veikas materialiai atsakingiems asmenims baudžiamajame procese pareiškimas (LR BPK 109 straipsnis) tampa reikalavimo atlyginti žalą forma.⁶

Nepaisant palyginus ilgo neturtinės žalos instituto funkcionavimo *de jure*, minėtų LR BPK nuostatų veikimas *de facto* sukelia nemažai teorinių ir praktinių problemų. Nemažą dalį neturtinės žalos atlyginimo problemų baudžiamajame procese pateikė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2008 m. liepos 3 d. paskelbęs Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalgą.⁷ Nepaisant to, kad įstatymas ir numato neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijus, tačiau neturtinės žalos atlyginimo institutas yra vertinamojo pobūdžio, todėl neretai teismų praktikoje pasitaiko atveju, kai analogiškose situacijose priteistų neturtinės žalos atlyginimų dydžiai skiriasi, nes kiekvienu konkrečiu atveju dėl neturtinės žalos dydžio teismai sprendžia pagal bylos aplinkybes.

Temos aktualumas ir naujumas – nagrinėjama tema yra aktuali tiek teoriniu, tiek ir praktiniu aspektais, kadangi neturtinės žalos atlyginimo taikymo sritis plečiasi. Pripažinus neturtinės žalos atlyginimą visaverčiu teisių gynimo būdu, kyla teisingo žalos atlyginimo, neturtinės žalos dydžio nustatymo sunkumų. Neturtiniai praradimai sunkiai pamatuojami, individualūs, prarasta vertybė neįkainojama, todėl kalbėti apie visišką neturtinės žalos atlyginimą galima tik reliatyviai. Neturtinės žalos dydis nustatomas pagal tam tikrus įstatyme numatytus bei teismų praktikos suformuluotus kriterijus. Iškyla poreikis tokius kriterijus identifikuoti, išanalizuoti bei nubrėžti jų aiškinimo ir taikymo kryptis.

Žalos samprata baudžiamajoje, baudžiamajo proceso teisėje glaudžiai siejasi su civilinėje teisėje pateiktu žalos (tiek turtinės, tiek ir neturtinės) apibūdinimu, todėl svarbus šaltinis, pateikiantis neturtinės žalos sampratą, jos atlyginimo atvejus, yra Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas⁸ (toliau – LR CK). Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas yra plačiai

⁵ Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. *Valstybės Žinios*, 2005, Nr. 85-3140.

⁶ Šiame darbe plačiau analizuojama neturtinės žalos atlyginimo formos pareiškiant civilinį ieškinį baudžiamajame procese ir kompensuojant žalą iš valstybės tam skirtų lėšų.

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*, 2008, Nr. 29.

⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262 (su pakeitimais ir papildymais).

nagrinėtas Lietuvos teisės doktrinoje,⁹ tačiau neturtinės žalos atlyginimas baudžiamajame procese analizuotas mažiau.¹⁰

Darbo objektas – neturtinė žala ir jos atlyginimas baudžiamajame procese, teisinio reguliavimo ir šio instituto taikymo, remiantis teismų praktika, ypatumai.

Darbo tikslas – išanalizuoti neturtinės žalos sampratą, jos atlyginimo baudžiamajame procese tikslus ir pagrindus, apibrėžti galimus neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas lemiančius kriterijus, atskleisti jų turinį bei reikšmę, išanalizuoti teismų praktikoje formuojamas neturtinės žalos dydžio nustatymo tendencijas. Siekiant įgyvendinti numatytą tikslą keliami **uždaviniai**:

1. atskleisti neturtinės žalos sampratą, jos turinį;
2. išskirti esminius neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese tikslus bei teisinius pagrindus;
3. išanalizuoti teismų praktikoje pripažįstamų neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese subjektų ratą, nurodyti ir išanalizuoti problemas, kylančias nustatant subjektus;
4. išanalizuoti neturtinės žalos dydžio nustatymą lemiančius kriterijus, jų taikymą teismų praktikoje, teismų priteisiamo neturtinės žalos dydžio tendencijas.

Darbo metodai: 1) mokslinės literatūros analizė naudojama gvildenant įvairių autorių suformuluotas sampratas apie neturtinę žalą, jos atlyginimo tikslus, dydžio nustatymo kriterijus; 2) sisteminės analizės metodas naudojamas siekiant atskleisti pagrindinius neturtinės žalos atlyginimo principus, taikymo sąlygas baudžiamajame procese, sistemiškai analizuojamos ne tik atitinkamos LR CK ir LR BPK normos, bet analizuojama ir sisteminama teismų praktika aktualiais nagrinėjamai temai klausimais; 3) lyginamasis metodas buvo pasitelkiamas tais atvejais, kai buvo siekiama atskleisti neturtinės žalos reglamentavimo įvairovę bei galimas alternatyvas; 4) lingvistinio aiškinimo metodas taikomas aiškinant teisės aktų atskiras nuostatas, jų turinį, kartu su loginės analizės metodu darant apibendrinimus ir išvadas, tiksliau ir aiškiau formuluojant darbe nagrinėjamus klausimus, parodant esminius skirtumus tarp įstatyminių konstrukcijų ir praktinio normų taikymo ir aiškinimo; 5) statistinis metodas taikomas apžvelgiant neturtinės žalos atlyginimo baudžiamojo proceso teisėje galimybes bei sisteminant teismuose nagrinėtas bylas dėl neturtinės

⁹ Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008; Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje*. Vilnius: Registrų centras, 2010; Mikelėnas, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995; ir kt.

¹⁰ Rudzinskas, A. *Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos Teisės Universitetas, 2001; Rudzinskas, A. Kompensacijos asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2005, Nr. 70(62): 126–133; Vasiliauskas, J.; Rudzinskas, A. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo problema. *Jurisprudencija*. 2000, Nr. 17(9): 67-71, ir kt.

žalos, kylančios dėl nusikalstamų veikų padarymo, atlyginimo; 6) apibendrinimo metodo pagalba darbe daromos individualios išvados, pagrįstos praktine ir teorine medžiaga.

Darbo struktūra – darbas susideda iš keturių dalių:

- pirmoje dalyje aptariama neturtinės žalos samprata, jos turinys; apibendrinami šio teisės instituto šaltiniai; glaustai analizuojamas neturtinės žalos objektas;
- antroje dalyje atskleidžiami ir analizuojami neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese tikslai, neturtinės žalos atlyginimo pagrindai;
- trečiojoje darbo dalyje išskiriami neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese subjektai, turintys teisę į neturtinės žalos atlyginimą, ir subjektai, atsakingi už neturtinės žalos atlyginimą, analizuojamos problemos, kylančios teismų praktikoje nustatant subjektus;
- ketvirtojoje dalyje analizuojami neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, jų turinys bei reikšmė baudžiamajame procese taikant neturtinės žalos atlyginimo institutą, apibendrinamos teismų praktikoje formuojamos neturtinės žalos dydžio tendencijos.

1. NETURTINĖS ŽALOS SAMPRATA

Prieš pradėdant nagrinėti neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese ypatumus bei teismų formuojamą praktiką aktualiais klausimais, svarbu apibrėžti neturtinės žalos sampratą, jos kitimą, teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos atlyginimą, šaltinius bei neturtinės žalos objektus.

Neturtinės (moralinės) žalos samprata, žalos kompensavimas Lietuvos teisinėje sistemoje yra sąlygiškai naujas dalykas. Tarpukario Lietuvoje, t. y. 1918-1940 m., galiojo Carinės Rusijos imperijos įstatymų sąvadas, kurio X tomo I dalies 670 straipsnis numatė neturtinės žalos atlyginimo galimybę, jei įžeistas arba įskaudintas asmuo dėl to patiria turto arba kredito nuostolius.¹¹ 1940-1990 m., kai Lietuva buvo TSRS sudėtyje, tuometinė teisės doktrina, įstatymų leidyba, teismų praktika nepripažino neturtinės žalos instituto, nes tai prieštaravo visuomenės moralės nuostatoms (t. y. buvo aiškinama, jog socialistinėje visuomenėje garbė, orumas, kitos moralinės vertybės nėra prekė).¹² Žmogaus patirti fiziniai skausmai ir dvasiniai sukrėtimai negalėjo būti tiksliai įvertinti pinigais, nes tai labai subjektyvu ir asmeniška, o bandymas tai įvertinti pinigais buvo „amoralus“. Teisinėje literatūroje ši tema beveik nebuvo nagrinėjama, nes dauguma mokslininkų sutikdavo, kad atlyginti moralinę žalą iš principo neįmanoma.¹³

1992 m. spalio 25 d. referendume priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją, neturtinės žalos atlyginimas tapo konstitucine nuostata, joje įtvirtinus, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas (30 straipsnio 2 dalis).

Ilgą laiką vyravo „moralinės žalos“ terminas (beje, vartojamas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje). Pažymėtina, kad teisinėje literatūroje¹⁴ šis klausimas jau buvo ne kartą nagrinėtas ir iš esmės suformuota beveik vieninga nuomonė, kuriai vertėtų pritarti: sąvoka „neturtinė žala“ yra tikslesnė ir priimtinesnė nei sąvoka „moralinė žala“ dėl keleto priežasčių: „moralė“ yra filosofinė–dvasinė kategorija ir suvokiama kaip bendrų elgesio taisyklių sistema, išreiškianti žmonių požiūrį į teisingumą, gėrį ir blogį, pareigą ir atsakomybę, garbę ir žmogaus orumą. Todėl moralei žala negali būti padaroma – ji padaroma tam tikrai neturtinei teisės ginamai vertybei, o jeigu dar tiksliau – konkretaus asmens konkrečiai teisės ar moralės saugomai vertybei, konkrečiam objektui. Dar vienas

¹¹ Rudzinskas, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojo proceso teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, 21(13): 69.

¹² Mikelėnas, V., *supra* note 9, p. 191.

¹³ Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. Neturtinės žalos kompensavimas. *Justitia*. 1998, Nr. 2: 23.

¹⁴ Pvz., Imbrasienė, D., *et al.* *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vadovėlis. Antroji laida. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, 2004, p. 194; Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V., *supra* note 13, p. 3.; Mikelėnas, V., *supra* note 9, p. 188; ir kt.

kontrargumentas sąvokos „moralinė žala“ vartojimui – teisė saugo ir gina objektus, kuriems moralės kategorija apskritai nevertotina (pvz., juridinio asmens vardo gynimas). Moralė siejama su žmogumi ir dorovinėmis jo nuostatomis, taigi akivaizdu, kad „moralinės žalos“ kategorija apskritai netinka kalbant apie juridinio asmens neturtinių teisių pažeidimus. Be to, neturtinė žala gali atsirasti ne tik pažeidus asmenines neturtines vertybes, bet ir padarius turtinę žalą (pvz., LR CK 6.250 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaroma dėl nusikaltimo). Reikia pažymėti, kad moralinės žalos sąvokos neatsisako ir Vaišvila, A.,¹⁵ kiti autoriai siūlo vartoti sąvokas „moralinė žala“ ir „neturtinė žala“ kaip sinonimus.¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) yra konstatavęs, kad teisės aktuose vartojama sąvoka „neturtinė žala“ reiškia tą patį, ką ir Konstitucijoje vartojama sąvoka „moralinė žala“. Kadangi Konstitucija neužkerta kelio įstatymuose, kituose teisės aktuose tiems patiems reiškiniams apibūdinti vartoti kitokius nei Konstitucijos tekste žodžius ar formuluotes, todėl Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje minimos žalos rūšys įstatymuose gali būti įvardijamos ir kitais terminais, jeigu tik šiais terminais nėra paneigiama (iškreipiama) šių žalos rūšių konstitucinė samprata.¹⁷

Lietuvos teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, jog neturtinė žala laikytinas pakenkimas teisės saugomoms ir ginamoms neturtinėms, nematerialiosioms, t. y. ekonominės vertės neturinčioms vertybėms – asmens garbei, orumui, privačiam gyvenimui, kitokioms neturtinėms teisėms ir pan.¹⁸ Anot Rudzinsko, A., analizavusio tiek užsienio, tiek Lietuvos neturtinės žalos sampratą, neturtinė žala – tai tam tikri glausti neigiami asmens psichikos pakitimai, kurie būtinai įvyksta sąmonėje pažeidus jo asmenines neturtines ir turtines vertybes.¹⁹ Ši sąvoka kritikuotina tuo aspektu, jog joje akcentuojamas psichinis poveikis asmens savijautai, todėl vadovaujantis ja į neturtinės žalos atlyginimo subjektų ratą nepatenka juridiniai asmenys ir tretieji asmenys, patyrę neturtinę žalą dėl ne jų pačių neturtinės vertybės pažeidimo.²⁰ Apibendrintą ir išsamią neturtinės žalos sąvoką pateikia Volodko, R., pasak kurios, neturtinė žala turėtų būti suvokiama kaip dėl neteisėtų veiksmų, nukreiptų į neturtines ar turtines vertybes, asmens patirtos fizinės ir dvasinės kančios, išgyvenimai, skausmai bei kiti negatyvūs ir pakankamai reikšmingi psichofiziniai (vidiniai) bei išoriniai neturtinio pobūdžio pokyčiai bei padariniai, neturintys tikslaus materialaus (piniginio,

¹⁵ Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 434.

¹⁶ Pz., Rudzinskas, A. *supra* note 11; Rudzinskas, A. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame civiliniame kodekse. *Jurisprudencija*. 2002, 28(20): 119-124.

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas, *supra* note 1.

¹⁸ Mikelėnas, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga: Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003, p. 344 – 345.

¹⁹ Rudzinskas, A. *supra* note 11, p. 77.

²⁰ Plačiau apie galimybę atlyginti neturtinę žalą tretiesiems asmenims žr. šio darbo III skyriuje „Neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese subjektai“.

turtinio, ekonominio) įvertinimo bei ekvivalento.²¹ Atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos turinys yra platus ir neapibrėžtas, kai kurie Lietuvos teisės doktrinos atstovai, nagrinėję neturtinės žalos atlyginimo institutą, pačios neturtinės žalos definicijos nepateikia.²²

Iki naujojo LR CK įsigaliojimo neturtinės žalos sąvoka Lietuvos Respublikos įstatymuose nebuvo įtvirtinta, ją formavo teismų praktika ir teisės doktrina. Neturtinė žala teismų buvo aiškinama kaip asmens dvasinis skausmas, išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, reputacijos pablogėjimas, gero vardo praradimas ir pan.²³

Žmogaus ir piliečio teisių samprata apima ir teisę reikalauti atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą. Neturtinės žalos samprata baudžiamoje, baudžiamojo proceso teisėje glaudžiai siejasi su civilinėje teisėje pateiktu neturtinės žalos apibūdinimu. Neturtinės žalos samprata pateikta LR CK 6.250 straipsnio 1 dalyje, reglamentuojančioje, jog neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Ši neturtinės žalos sąvoka iš esmės perimta iš teismų praktikos.²⁴ Taigi, įsigaliojus naujajam LR CK, Lietuva tapo viena iš nedaugelio valstybių, kuriose pateikiama norminė neturtinės žalos definicija, apibrėžiama per nebaigtinį sąrašą neturtinio pobūdžio netekimų, paliekant teismui diskrecijos teisę nuspręsti, ar konkrečias aplinkybes galima laikyti neturtine žala.

Taigi LR CK, pateikdamas neturtinės žalos definiciją, nurodo pavyzdinį jos turinį galinčių sudaryti nematerialių fizinio bei dvasinio pobūdžio pokyčių sąrašą, iš dalies detalizuodamas, kuo gali pasireikšti neturtinė žala: fiziniu skausmu, dvasiniais išgyvenimais, nepatogumais, dvasiniu sukrėtimu, emocine depresija, pažeminimu, reputacijos pablogėjimu, bendravimo galimybių sumažėjimu ir pan. (LR CK 6.250 straipsnio 1 dalis). Šį sąrašą išplėsti, konkretizuoti, papildyti, tuo pačiu atskleisti įstatyme vartojamas konstrukcijas, priartinti jas prie gyvenimo realių, be abejonės, geriausiai gali teismų praktika, parodydama, kuo konkrečioje situacijoje gali pasireikšti konkretaus asmens su jam būdingu moralinių, dorovinių, socialinių, psichologinių charakteristikų rinkiniu patiriamas nematerialus nuostolis.

Beveik visų šalių teisė skiria neturtinę žalą ir laiko ją savarankiška žalos rūšimi.²⁵ Daugelio valstybių civiliniai kodeksai specialiai numato neturtinės žalos atlyginimo galimybę, tačiau

²¹ Volodko, R. *supra* note 9, p. 69-70.

²² Cirtautienė S. *supra* note 9, p. 15–213.

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas Nr. 1 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“. *Teismų praktika*. 1998, Nr. 9, p. 58.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Mikelėnas, V. *supra* note 9, p. 188.

neturtinės žalos samprata įstatyme apibrėžiama gana lakoniškai ir siaurai, pvz., Vokietijos civilinio kodekso 253 straipsnyje vartojama nematerialios žalos sąvoka ir įtvirtinama nuostata, kad žalos, kuri nėra turtinė žala, piniginių atlyginimų galima reikalauti tik įstatymo numatytais atvejais.²⁶ Kai kurių valstybių įstatymuose pateikiama norminė neturtinės žalos sąvoka, pvz., Rusijos civilinio kodekso 151 straipsnyje²⁷ vartojama moralinės žalos sąvoka, ją apibrėžiant kaip asmens fizinį skausmą ir dvasines kančias, už kurias atlyginama kaip už teisės saugomų neturtinių vertybių pažeidimą, įstatymo nustatytais atvejais – ir kaip už turtinių teisių pažeidimą (pvz., ginant vartotojų teises). Neturtinės žalos turinys atskleidžiamas Ukrainos civilinio kodekso 23 straipsnyje,²⁸ reglamentuojant, jog moralinė žala susideda iš 1) fizinio skausmo ir kančių, kurias fizinis asmuo patyrė dėl žalos sveikatai, 2) dvasinių kančių, kurias fizinis asmuo patyrė dėl neteisėto elgesio jo, savo šeimos narių ar artimų giminių atžvilgiu, 3) dvasinių kančių, kurias fizinis asmuo patyrė dėl žalos turtui, 4) garbės ir orumo, verslo reputacijos pažeidimo. Pažymėtina, kad kai kuriose šalyse, pvz., Prancūzijoje, Belgijoje, neturtinės žalos definicija įstatyme apskritai nepateikiama.²⁹ Pažymėtina, jog Prancūzijoje jau pats savaimė vienokių ar kitokių neturtinių teisių ir gėrių pažeidimas laikomas neturtine žala, tuo tarpu tiek Lietuvoje, tiek kitose jurisdikcijose neturtinė žala suvokiama kaip išgyvenimai, patiriami dėl neturtinių, o kartais ir turtinių teisių bei interesų pažeidimo. Šis skirtumas turi esminę reikšmę, kadangi „prancūziškasis“ neturtinės žalos atlyginimo modelis nekelia klausimo dėl kompensavimo galimumo/ negalimumo priklausomai nuo kančių patyrimo ar nepatyrimo.³⁰ Skirtingai nei daugelio valstybių civiliniai įstatymai, kuriuose pagrindas reikalauti neturtinės žalos atlyginimo yra žalos tam tikrai neturtinei vertybei padarymas (laikantis pozicijos, jog neturtinių vertybių pažeidimas taip pat yra žala), Šveicarijos prievolių kodeksas³¹ apskritai atsisako nuostatos dėl žalos buvimo, kaip reikalavimo atlyginti neturtinę žalą pagrindo, ir tiesiog numato teisėjo teisę priteisti piniginių atlyginimų nužudymo, sveikatos sužalojimo (47 straipsnis) ir asmeninių neturtinių teisių pažeidimo (49 straipsnis) atvejais, nenurodant, jog apskritai pakenkimas neturtinėms vertybėms laikomas žala. Anot kai kurių autorių, Šveicarijos įstatymų leidėjas sąmoningai paliko teisėjo nuožiūrai spręsti, ką reiškia asmeninių neturtinių teisių pažeidimas.³²

²⁶ German Civil Code, BGB. *Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt]* [interaktyvus]. I p. 42, 2909; 2003 I p. 738. [žiūrėta 2011-02-10]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#BGBengl_000P253>

²⁷ The Civil Code of the Russian Federation. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-10]. <<http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionI/Subsection3/Chapter8.html>>

²⁸ Civil Code of Ukraine. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-10]. <<http://urkon.info/index.php?o=60&l=3>>

²⁹ Cirtautienė, S. *supra* note 9, p. 79-80.

³⁰ Volodko, R. *supra* note 9, p. 66.

³¹ Swiss code of obligations. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-10]. <<http://www.admin.ch/ch/e/rs/220/indexni2.html>>

³² Zweigert, K.; Kötz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 156.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą konstitucinę nuostatą dėl padarytos žalos atlyginimo, savo jurisprudencijoje yra konstatavęs, kad valstybė yra konstituciškai įpareigota teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo neteisėto kėsینimosi ir ribojimo, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir gynimo priemones (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d.³³ ir 2004 m. gruodžio 29 d.³⁴ nutarimai), o būtinumas atlyginti asmeniui padarytą materialinę ir moralinę žalą yra konstitucinis principas (Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d.,³⁵ 2004 m. gruodžio 13 d.,³⁶ 2006 m. rugpjūčio 19 d.,³⁷ 2009 m. kovo 27 d.³⁸ nutarimai). Šias konstitucines nuostatas detalizuoja bei jų įgyvendinimo būdus nustato baudžiamojo proceso įstatymas, kiti teisės aktai. Pagal Baudžiamojo proceso kodeksą kiekvienas asmuo, pripažintas nukentėjusiuoju, turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, taip pat gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą (LR BPK 44 straipsnio 10 dalis). Vienas šios teisės realizavimo būdų – civilinio ieškinio įtariamajam, kaltinamajam arba už įtariamojo ar kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims baudžiamajame procese pareiškimas (LR BPK 109 straipsnis). 2003 m. gegužės 1 d., įsigaliojus naujam LR BPK, nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo institutas patyrė reikšmingų pokyčių. Siekiant efektyvesnio dėl nusikalstamos veikos žalos patyrusių asmenų interesų gynimo buvo išplėstas civilinio ieškinio dalykas. Pagal LR BPK 109 straipsnio nuostatas nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiam asmeniui gali būti atlyginta ne tik turtinė, bet ir neturtinė žala. Tokiu atveju civilinis ieškinys tampa baudžiamosios bylos dalimi ir yra nagrinėjamas pagal LR BPK X skyriuje įtvirtintas taisykles (LR BPK 109–117 straipsniai), o tais atvejais, kai dėl civilinio ieškinio iškyla klausimų, kurių sprendimo šis baudžiamojo proceso įstatymas nereglementuoja, taikomos atitinkamos civilinio proceso normos, jeigu jos neprieštaruoja baudžiamojo proceso normoms (LR BPK 113 straipsnio 1 ir 2 dalys).

Neturtinė žala pasireiškia neturtiniais praradimais, kuriuos sunku įvertinti pinigais, todėl neturtinės žalos atlyginimui labai svarbus yra neturtinės žalos *objektas*, t. y. teisės, kurias pažeidus

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 54-1588.

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 1-7.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d. nutarimas, *supra* note 1.

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas, *supra* note 1.

³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas, *supra* note 1.

³⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas, *supra* note 1.

asmeniui padaroma neturtinė žala. Taigi neturtinės žalos dydžio nustatymui ir teisingam atlyginimui yra svarbu, į kokias vertybes buvo kėsintasi ir koku būdu jos buvo pažeistos. Teismų praktikoje pripažįstama, kad kuo aiškesnė ir svarbesnė yra vertybė, tuo stipriau ji ginama.³⁹ Neturtinės vertybės, tokios kaip žmogaus gyvybė, laisvė, asmens neliečiamumas, žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumas, garbė ir orumas ir pan., yra įtvirtintos Konstitucijoje. Neturtinių teisių užtikrinimo būtinybė numatyta ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje,⁴⁰ įtvirtinančioje pagrindines žmogaus neturtines teises, užtikrinančias tinkamą ir visavertį gyvenimą: teisę į gyvybę, į laisvę ir asmens neliečiamybę, laisvę pasirinkti gyvenamąją vietą, teisę į privatų gyvenimą, minties, sąžinės ir religijos laisvę. Asmeninės neturtinės teisės ir vertybės yra įtvirtintos LR CK 1.114 straipsnio 1 dalyje, o šio kodekso 1.115 straipsnio 1 dalyje asmeninės neturtinės teisės apibūdinamos kaip ekonominio turinio neturinčios ir neatskiriama susijusios su jų turėtoju teisės. Asmeninės neturtinės teisės gali būti susijusios arba nesusijusios su turinėmis teisėmis (LR CK 1.115 straipsnio 2 dalis). Neturtinės vertybės skirstomos į: 1) asmenines neturtines teises, užtikrinančias fizinį ir psichinį asmenybės vientisumą: gyvybę, sveikata, teisę į fizinę ir psichinę neliečiamybę, teisę į saugią aplinką, teisę laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą ir pan.; 2) teises, užtikrinančias asmens individualumą visuomenėje: garbė, orumas, teisę į vardą, į atvaizdą, dalykinę reputaciją; 3) teises, užtikrinančias privataus gyvenimo neliečiamumą: laisvės, būsto neliečiamumas ir kt.; 4) teises, užtikrinančias intelektualinės veiklos rezultatų apsaugą: autorių, gretutinių teisių subjektų (atlikėjų) autorinės teisės ir pan.⁴¹

Asmens teisės į gyvybę ir sveikatą, kurios pripažįstamos prigimtinėmis ir absoliučiai saugotinomis vertybėmis, yra vienos iš svarbiausių, kurias pažeidus jos ne visada atkuriamos (sveikata) ar neįmanomos atkurti (gyvybė, sveikata) vertybės. Demokratiškos šalių teisėje žmogaus gyvybė pripažįstama aukščiausia vertybe. Dėl tokios vertybės pažeidimo patiriami neigiami padariniai yra visiškai akivaizdūs, nes, ją sunaikinus, gyvybės atkūrimo procesas nėra įmanomas. Asmens sveikata yra viena iš svarbiausių, nesunkiai pažeidžiamų, ne visada įmanomų atkurti vertybių, todėl ji turi būti itin saugoma. Sveikata yra siejama ne tik su ligų ar fizinių defektų nebuvimu, bet ir su psichine bei dvasine asmens gerove: Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje *P. D. v. R. V. ir kt.* (bylos Nr. 3K-3-394/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *S. R., V. R. v. Lietuvos valstybė* (bylos Nr. 3K-3-314/2009); Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-563-557/2010).

⁴⁰ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96-3016.

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p. 468.

įstatymo⁴² 2 straipsnyje nurodyta, kad sveikata – asmens ir visuomenės fizinė, dvasinė ir socialinė gerovė; Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymo⁴³ 1 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad psichikos sveikata – natūrali žmogaus asmenybės būseną, kuri turi būti saugoma arba gražinama sutrikimų bei ligų atvejais. Minėtame įstatymo straipsnyje nurodyta, jog pagal Pasaulio sveikatos organizacijos apibrėžimą psichikos sveikata yra emocinis ir dvasinis atsparumas, kuris leidžia patirti džiaugsmą ir išverti skausmą, nusivylimą, liūdesį. Tai teigiamas gėrio jausmas, kuriuo remiasi tikėjimas savo bei kitų žmonių orumu ir verte. Taigi, vadovaujantis minėtų įstatymų bei kitų teisės aktų, kuriuose apibrėžiamos ligos ir kiti sveikatos sutrikimai, nuostatomis, teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo gali būti įgyvendinama siejant neturtinę žalą ne tik su fiziniais defektais, bet ir su psichine bei dvasine asmens gerove. Sveikatos sužalojimo atvejais laikoma, kad fiziniam asmeniui neturtinė žala padaroma fizinio ir dvasinio pobūdžio pakenkimais, kurie sukelia kančias ir išgyvenimus. Tai yra asmeniui nenaudingas poveikis. Asmeniui jis nepalankus, nepriimtinas ir kiekvieno protingo asmens požiūriu neturi būti daromas. Taigi tai gali būti fizinis skausmas, kūno žalojimas, organizmo vientisumo pažeidimas, taip pat jų sukeliama dvasiniai išgyvenimai, nes asmuo apmąsto įvykusius padarinius.

Fizinis skausmas, kaip neturtinės žalos forma, pripažįstama tada, kai sužalotam asmeniui dėl patirtų traumų buvo atlikta skausminga operacija, kai žalą padaręs asmuo nukentėjusįjį mušė, kankino, atliko kitokius fizinės prievartos veiksmus. Dvasiniai išgyvenimai yra neišvengiama neteisėto veiksmo pasekmė. Dažniausiai ir fizinis skausmas, ir dvasiniai išgyvenimai pasireiškia kartu. Sužalotas asmuo pergyvena skausmą, taip pat jis išgyvena dėl galimų sukeltų prievartos pasekmių – ar jis išgis, ar galės bendrauti, ar netaps neįgalus, ar galės normaliai dirbti ir kt. Patys dvasiniai išgyvenimai savo pobūdžiu skiriasi. Išgyvenimų prigimtį sąlygoja ne tik sužalojimų dydis, bet ir nukentėjusiojo amžius, jo lytis bei kitos aplinkybės (pvz., sužalota nėščia moteris išgyvena dėl būsimo kūdikio sveikatos; pianistas, sužalojus jo ranką, išgyvena dėl tolesnės perspektyvos dirbti savo darbą ir t.t.).⁴⁴ Neturtinei žalai prilyginami atvejai, kai nukentėjusysis praranda galimybę naudotis tam tikrais gyvenimo teikiamais malonumais, t. y. tokios pasekmės, dėl kurių žmogus priverstas atsisakyti jam malonių pareigų, įpratimų, užsiėmimų (pvz., kai žvejys dėl paralyžiaus praranda galimybę žvejoti).

Teismų praktikoje aiškinant neturtinės žalos sąvoką iš esmės pasisakoma už jos praplėtimo „perspektyviają“ prasme idėją: į vertintinos bei kompensuotinos neturtinės žalos sąvoką patenka ne

⁴² Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 63-1231.

⁴³ Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 53-1290.

⁴⁴ Mikelėnas, V., *supra* note 9, p. 190.

tik šiuo metu ar iš karto po įvykio jaučiamas fizinis skausmas bei dvasiniai išgyvenimai, dabartiniame nukentėjusiojo gyvenimo etape įvykę ar vykstantys negatyvūs pokyčiai, bet ir kankinimasis dėl neišvengiamų tolesnių nemalonumų bei nepatogumų, ateityje būsiančių emocijų ir fizinių sukrėtimų, netikrumo dėl ateities jausmas, abejonės ir baimės dėl neiškių ateities prognozių.⁴⁵ Taigi, jeigu fiziniai sužalojimai yra tokio pobūdžio, kad iš karto nepašalinami jų padariniai (pvz., lieka randų, kuriuos pašalinti galima būsimomis operacijomis), be išgyvenimų dėl sužalojimo fakto, prie neturtinės žalos gali būti priskiriami išgyvenimai dėl būsimų padarinių. Žinoma, perspektyviu požiūriu apie taip vadinamą neturtinę žalą, atsirasiančią dėl praeityje įvykusių neteisėtų veiksmų, negali būti kalbama visais be išimties atvejais. Svarbu, kad asmens patiriami išgyvenimai būtų susiję su padariniais, kurie yra objektyvūs, realūs, labai tikėtini, iš esmės neišvengiami. Todėl paprastai tokia žala gali būti pagrįstai nustatyta tik esant akivaizdžiai sunkiam neturtinės vertybės pažeidimui, itin skaudžioms, o svarbiausia – ilgalaikėms, tęstinėms, sunkiai įveikiamoms ar apskritai nepašalinamoms dvasinėms ar fizinėms kančioms, pavyzdžiui, sveikatos sutrikdymo situacijose, kuomet asmuo suluošinamas visam ar didžiajai gyvenimo daliai ir kuomet „dinaminis“ neturtinės žalos aspektas, kai jaučiamas skausmas laikui bėgant gali likti toks pats, kiek sumažėti ar, atvirkščiai, dar labiau padidėti, yra ypatingai ryškus.⁴⁶

Naujasis LR CK gerokai praplečia neturtinės žalos atlyginimo atvejų sąrašą.⁴⁷ Be to, LR CK 6.250 straipsnio 2 dalyje nustatyta bendra taisyklė, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl gyvybės atėmimo. Savaime vien nusikaltimo padarymo faktas ar pakenkimas asmens sveikatai, kad ir menkiausio laipsnio ar neigiamo poveikio,

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje L. Z., M. Z., V. Z., G. Z. v. *VšĮ Marijampolės ligoninė* (bylos Nr. 3K-7-255/2005); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-638/2010); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje L. G. v. T. G. ir AB „Lietuvos draudimas“ (bylos Nr. 2A-481/2006); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 1 d. nutartis civilinėje byloje M. L. v. K. P. (bylos Nr. 2A-259/2008); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 5 d. nutartis civilinėje byloje K. R. ir J. R. v. *Kėdainių lopšelis-darželis „Varpelis“* (bylos Nr. 2A-423/2008); Vilniaus apygardos teismo 2009 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje E. T. ir S. T. v. S. B. ir V. B. (bylos Nr. 2A-532-275/2009).

⁴⁶ Volodko, R., *supra* note 9, p. 51.

⁴⁷ LR CK 2.21 straipsnis – teisės į vardą pažeidimo atveju; 2.22 straipsnis – teisės į atvaizdą pažeidimo atveju; 2.23 straipsnis – teisės į privatų gyvenimą ir jo slaptumą pažeidimo atveju; 2.24 straipsnis – asmens garbės ir orumo pažeidimo atveju; 2.25 straipsnis – teisės į kūno neliečiamumą ir vientisumą pažeidimo atveju; 2.26 straipsnis – fizinio asmens laisvės apribojimo atveju; 2.42 straipsnis – teisės į juridinio asmens vardą pažeidimo atveju; kitais deliktinės atsakomybės atvejais: už žalą, atsiradusią dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų (LR CK 6.272 straipsnis); 3.11 straipsnis – viešo susitarimo tuoktis neįvykdymo atveju; 3.70 straipsnis – santuokos nutraukimo dėl vieno sutuoktinio kaltės atveju; 6.283 straipsnis – sveikatos sužalojimo atveju; 6.284 straipsnis – gyvybės atėmimo atveju; ir kt.

nepreziumuoja neturtinės žalos fakto.⁴⁸ Esant nusikaltimo ar sveikatos sužalojimo faktams, LR CK 6.250 straipsnio 2 dalyje numatytas atvejis, kai neturtinės žalos atlyginimas gali būti priteistas, jeigu įrodyta, kad žala padaryta ir pasireiškė kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas, ir kitais teismo pripažintais ar įstatymų nustatytais būdais.⁴⁹ Taigi asmeninių neturtinių ir (arba) turtinių teisių bei vertybių (pvz., sveikatos, gyvybės ir t. t.) pažeidimo faktas ne visada reiškia, kad asmeniui yra sukeliama negatyvių emocinių išgyvenimų ar fizinių potyrių, kurių piniginio kompensavimo jis galėtų tikėtis, todėl neigiamų nematerialių padarinių atsiradimo, neturtinės žalos patyrimo faktas turi būti įrodomas.

Bet koks nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas, kuris daro įtaką žmogui (sveikatos sutrikdymas, išžagininimas, šmeižimas, vagystė, turto sunaikinimas, autorystės pasisavinimas, savavaldžiavimas ir t. t.), sukelia daugiau ar mažiau moralinių išgyvenimų. Tačiau ne visais atvejais negatyvius moralinio pobūdžio reiškinius galima pripažinti neturtine žala ir įvertinti pinigais. Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje ilgą laiką vyravo nuomonė, kad neturtinė žala atlyginama tik nusikaltimų asmeniui atveju – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaro autorių nuomone, jei dėl vagystės nukentėjusysis išgyvena, yra sukrėstas, tačiau pareiškė civilinį ieškinį dėl turtinės žalos, padarytos šia nusikalstama veika, atlyginimo, jis neturi teisės dėl vagystės patirtus moralinius išgyvenimus irgi įvertinti pinigais ir priskaičiuoti prie ieškinio sumos, pareikšdamas tokiu būdu dvigubą ieškinį – dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo.⁵⁰ Vis dėlto, vargu ar įmanoma visiškai pritarti tokiai griežtai pozicijai, ir ne tiek dėl neturtinės žalos atlyginimo, kaip pažeistų teisių gynimo būdo, autonomiškumo ir nepriklausomumo nuo turtinės žalos atlyginimo, kiek dėl to, jog vagystės, kaip ir bet kurios kitos nusikalstamos veikos, kuria kėsinamasi į patį asmenį, jo nuosavybę ar turtines ir neturtines teises, padarymo atveju yra objektyviai galimas, o tam tikrais atvejais – tiesiog neišvengiamas didesnių ar mažesnių, silpnesnių ar intensyvesnių emocinių sukrėtimų ar fizinio skausmo patyrimas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad ta aplinkybė, jog neturtinė žala atlyginama nusikaltimo padarymo atveju, pabrėžia, kokią svarbą įstatymų leidėjas suteikia nuo nusikaltimų nukentėjusių asmenų teisių gynimui ir apsaugai. Būtent

⁴⁸ Pažymėtina, kad kai kuriose šalyse (pvz., Latvijoje) neturtinė žala preziumuojama, jei padaroma nusikaltimu, susijusiu su asmens gyvybe, sveikata, garbe ir orumu, laisve, lyties nelyčiamumu, šeima, nepilnamečiais vaikais (Volodko R. Neturtinės žalos identifikavimo ir įrodinėjimo problemos. *Justitia*. 2008, Nr.2: 30).

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje P. D. v. R. V. ir kt. (bylos Nr. 3K-3-394/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje D. B. v. AB „Krekenavos agrofirma“ (bylos Nr. 3K-3-544/2009).

⁵⁰ Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras*. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 280.

todėl įrodžius neturtinės žalos buvimo faktą, būtų įmanomas ir privalomas piniginės kompensacijos priteisimas.⁵¹ Pažymėtina, kad LR CK 6.250 straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, kad neturtinė žala yra atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, t. y. aptariama įstatymo norma neturtinės žalos atlyginimo klausimo nei su nusikaltimo pobūdžiu, nei su juo pažeistu teisiniu gėriu (nusikaltimo objektu) nesieja. Neturtinė žala gali būti padaroma pažeidus skirtingus gėrius, tarp jų ir pasikėsinus į asmens nuosavybę, turtines teises ir turtinius interesus, todėl šios kategorijos bylose turtinės žalos nustatymo faktas neatima teisės nukentėjusiajam gauti neturtinės žalos atlyginimą. Tokios nuostatos laikomasi ir teismų praktikoje.⁵²

Tačiau, nekvestionuojant teismų praktikos atlyginti neturtinę žalą turtinių nusikaltimų atveju, vis tik laikytina, jog esminis neturtinės žalos atlyginimo pagrindas yra neturtinių teisių ir neturtinių vertybių pažeidimas, todėl tais atvejais, kai dėl turtinių nusikaltimų asmeniui priteisiama ar atlyginama jo patirta turtinė žala, neturtinės žalos atlyginimas turėtų būti taikomas tik tais atvejais, kai nusikaltimu padaroma žala ne tik asmens turtui, bet ir betarpiškai paliečiama asmenybė, žmogaus asmeninės neturtinės vertybės (pvz., sužalojama sveikata, pakenkiama asmens garbei ir orumui, pan.), ar kai neturtinės žalos faktas būtų patikimai įrodytas.

Neturtinės žalos atlyginimo institutas pirmiausia siejamas su šios žalos atlyginimo galimybe fiziniam asmeniui. Todėl kyla klausimas, ar juridinis asmuo gali reikalauti atlyginti neturtinę žalą? Juk jis neturi jausmų, kūno, todėl negali patirti fizinio skausmo ar sielvarto. Tarsi siekiant užkirsti kelią tokioms diskusijoms, LR CK 6.250 straipsnio 1 dalyje kaip viena iš neturtinės žalos pasireiškimo formų įtvirtinamas „reputacijos pablogėjimas“. Svarbu pabrėžti, kad tokią neturtinę žalą gali patirti tiek fiziniai asmenys, kai yra pažeminama jų garbė ar orumas, tiek juridiniai asmenys, kai pakenkiama jų dalykinei reputacijai (LR CK 2.24 straipsnis). Pažymėtina, kad LR CK numato tik kelis atvejus, kuomet neturtinė žala gali būti atlyginta juridiniam asmeniui, t. y. esant aplinkybėms, nustatytoms LR CK 2.42 straipsnyje ir LR CK 2.24 straipsnyje. LR CK 2.42 straipsnis reglamentuoja teisę į juridinio asmens pavadinimą, o LR CK 2.24 straipsnio 8 dalis – teisę į juridinio asmens dalykinės reputacijos gynimą, kuomet paskleidžiami žeminantys, tikrovės neatitinkantys duomenys žodžiu, visuomenės informavimo priemonėmis – spaudoje, televizijoje ar radijuje. Taigi įtvirtinus neturtinės žalos sampratą įstatymų lygmeniu ir apibrėžiant ją ne tik kaip fizinio asmens išgyvenimus, bet ir kaip reputacijos pablogėjimą ir kita, t. y. įstatymu neįtvirtinus

⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje *P. D. v. R. V. ir kt.* (bylos Nr. 3K-3-394/2006).

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-122/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. kovo 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-163/2010); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-641/2010).

baigtinio sąrašo, kuo gali pasireikšti neturtinė žala, abejonių dėl to, kad pagal LR CK juridinis asmuo gali savo pažeistas teises ginti ir neturtinės žalos atlyginimu, nekyla, nors iki šiol teismų praktikos pavyzdžių, kai pažeidus juridinio asmens reputaciją paskleidus tikrovės neatitinkančius duomenis ar kitaip pažeidus juridinio asmens teisę į pavadinimą, pažeistos juridinio asmens teisės būtų ginamos atlyginant neturtinę žalą, yra nedaug, ypač baudžiamosiose bylose.⁵³ Nors teismų praktikoje yra baudžiamųjų bylų, iš kurių matyti, kad juridiniai asmenys gina savo reputaciją ir gerą vardą, tačiau daugumoje iš jų teismai ieškinius atmeta, konstatavę, kad nebuvo įrodytos visos būtinos civilinės atsakomybės sąlygos atsakovo civilinei atsakomybei taikyti ir reikalauja juridinio asmens reputacijos pablogėjimo faktą pagrįsti įrodymais.⁵⁴

Pažymėtina, kad ne visose valstybėse yra ginama juridinių asmenų dalykinė reputacija. Pavyzdžiui, Rusijos Federacijos civilio kodekso 151 straipsnyje⁵⁵ kalbama tik apie fizinio asmens moralinę žalą, kadangi pati moralinė žala suprantama gana siaurai – kaip fizinės arba dvasinės kančios.

Kalbant apie neturtinės žalos turinį, pažymėtina, kad neturtinės žalos prigimtis yra dvilypė.⁵⁶ Viena vertus, neturtinės žalos turinį sudaro tam tikri negatyvūs vidiniai asmens išgyvenimai, t. y. nemalonūs psichofiziniai pokyčiai pačiame asmenyje:

1) dvasiniai išgyvenimai (dvasinis skausmas, emocinis sukrėtimas, vidinės kančios, gyvenimo džiaugsmo ir prasmės praradimas, emocinė depresija, pesimizmas, nusivylimas, liūdesys, nerimas, baimė, išgąstis, kompleksai, gėda, graužatis, nuoskauda, neviltingas, pažeminimas ir pan.);

2) fizinis skausmas (kančios, nepatogumai, skausminiai simptomai ir pojūčiai, galvos svaigimas, nemiga, negalia, fiziniai defektai, organizmo vientisumo pažeidimas, ilgalaikių, naujų ligų išsivystymas, senų ligų paaštrėjimas, komplikacijos ir pan.).

Kita vertus, neturtinė žala gali pasireikšti nukentėjusiojo santykio su aplinka pokyčiais, t. y. dėl neteisėtų veiksmų įvykusių negatyviomis neturtinėmis korekcijomis bei praradimais įvairiose

⁵³ Civilinėse bylose, lyginant su baudžiamosiomis bylomis, teismai dažniau nagrinėja ir priteisia neturtinės žalos atlyginimą juridiniam asmeniui, pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje *J. J. ir UAB (duomenys neskelbtini) v. A. B. ir kt.* (bylos Nr. 2A-51/2005), kurioje ieškovui priteista 10 tūkst. litų neturtinės atlyginimo; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. kovo 6 d. nutartimi civilinėje byloje *UAB „Simon Louwerse International Transport“ v. UAB „Dinaka“* (bylos Nr. 3K-3-169/2006) paliko galioti teismo sprendimą, kuriuo teismas iš dalies tenkino ieškinį ir priteisė 20 tūkst. litų neturtinės žalos atlyginimo dėl dalykinės reputacijos sumenkinimo (atsakovas elektroniniu paštu paskleidė duomenis, kurie neatitinka tikrovės, pažeidė ieškovo dalykinę reputaciją, ilgam sumažino klientų skaičių ir pajamas).

⁵⁴ Pvz., Kauno apygardos teismas 2010 m. lapkričio 25 d. nutartimi baudžiamosiose bylose Nr. 1A-478-493/2010 paliko galioti pirmosios instancijos teismo nuosprendį, kuriuo atmestas UAB ieškinyms priteisti 10 000 Lt neturtinės žalos dėl turto grobstymo.

⁵⁵ The Civil Code of the Russian Federation. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-16]. <<http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionI/Subsection3/Chapter8.html>>

⁵⁶ Volodko, R., *supra* note 9, p. 47.

asmens gyvenimo srityse, gyvenimo kokybės vienu ar kitu aspektu (aspektais) pablogėjimu, kurie gali būti traktuojami arba kaip sudėtiniai neturtinės žalos turinio elementai (plačiu požiūriu), arba kaip neturtinės žalos pasekmės (siauru požiūriu):

1) reputacijos pablogėjimas (gero vardo, teigiamo visuomeninio vertinimo smukimas ar visiškas praradimas, neigiamos nuomonės susiformavimas);

2) santykių su aplinkiniais pasikeitimas (atšalimas, bendravimo galimybių sumažėjimas, visiškas ryšių nutrūkimas, visuomeninis atstūmimas);

3) neigiami pokyčiai profesinėje srityje (darbo/pragyvenimo šaltinio praradimas, pažeminimas pareigose, karjeros, dalykinių ryšių užmezgimo ir palaikymo galimybių praradimas, įsidarbinimo, tobulėjimo profesinėje srityje perspektyvų sumažėjimas ar praradimas, abejonės profesionalumu, kompetentingumu, dalykinės reputacijos smukimas);

4) neigiami pokyčiai visuomeninėje veikloje (galimybių mokytis, užsiimti visuomene veikla, sportuoti, šokti, dainuoti ar užsiimti kitais pomėgiais sumažėjimas ar praradimas);

5) neigiami pokyčiai šeimyniniame (asmeniniame) gyvenime (santykių šeimoje, su artimaisiais ir draugais pablogėjimas, santykių atšalimas, nutrūkimas, šeimos krizė, galimybių sukurti, gausinti šeimą sumažėjimas ar visiškas praradimas, abejonės seksualine orientacija ir gebėjimais, baimė senatvėje likti vienišam, baimė nesulaukti moralinės ir materialinės pagalbos).

Analizuojant teisės doktriną bei teismų praktiką neturtinės žalos kompensavimo bylose, kyla klausimas, ar iš tikrųjų bet kokie dvasiniai asmens išgyvenimai ir fizinis skausmas, atsiradę dėl neteisėtų kito asmens veiksmų, automatiškai priskiriami LR CK 6.250 straipsnio 1 dalies taikymo sričiai ir tampa piniginės kompensacijos dalyku. Juk didesnių ar mažesnių nemalonumų, nepatogumų, problemų, nesusipratimų bei kitų neigiamų išgyvenimų, sukeliančių negatyvias emocijas, tikimybė šiuolaikinio gyvenimo sąlygomis yra didžiulė ir praktiškai neišvengiama. Todėl kyla klausimas, ar kompensacija turėtų būti priteisiama kiekvienu atveju vos patyrus šiuos nemalonumus ir ar visais atvejais tam, kad būtų apginta pažeista teisė, yra būtinas neturtinės žalos piniginis atlyginimas. Viena vertus, sprendžiant klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, visuomet reikia apsvarstyti, ar asmens teisės buvo pažeistos tokiomis aplinkybėmis ir tiek stipriai, kad proporcingumo aspektu būtina atsakovo atžvilgiu taikyti turtinę atsakomybę neturtinės žalos atlyginimo forma, kadangi neturtinė žala nėra be koks, net menkausio laipsnio asmeniui padarytas neigiamas poveikis: neturtinė žala turi sukelti ne vienkartinis ar trumpalaikius išgyvenimus bei emocijas arba sudaryti nesudėtingas bei nesunkiai įveikiamas kliūtis, bet gali būti kompensuojama tik tada, kai ją darantys veiksmai yra pakankamai intensyvūs, o ne mažareikšmiai ar

smulkmeniški.⁵⁷ Taigi teismų praktikoje neturtinės žalos sampratą bei teisinį jos turinį yra bandoma šiek tiek pakoreguoti, įvedant tam tikrus „kvalifikuotus“, papildomus reikalavimus esant pretenzijai į piniginę kompensaciją. Tam tikros vertybės pažeidimo, vienokio ar kitokio priešingo teisei elgesio ir dėl to patiriamų kito subjekto nepatogumų, rūpesčių ar išgyvenimų jau nebepakanka. Kad galėtų vadintis neturtine žala ir būti kompensuotais, tokie išgyvenimai ir nepatogumai turi atitikti tęstinumo, pakankamo stiprumo, intensyvumo ir kitus panašius kriterijus, t. y. peržengti „įprastų rūpesčių“ ribas. Teismų praktikoje bandoma įdiegti savotišką „mažareikšmiškumo“ kategoriją, leidžiančią atsisakyti tenkinti reikalavimą dėl nematerialios žalos atlyginimo, jeigu asmeniui padaryta skriauda yra minimali, mažareikšmė, pasireiškianti tik nežymiais fiziniais jutimais ar trumpalaikiais, momentiniais, ženklesnių pėdsakų nepaliekančiais, įprastai būdingais identiškoje situacijoje nemalonumais, nuotaikų pasikeitimais ar susierzinimais.⁵⁸

Taigi neturtinė žala yra pažeidimas tokių vertybių, kurių nei rinkos, nei kitokiomis kainomis nustatyti neįmanoma. Tačiau teisė vis tiek privalo reaguoti į neturtinių teisių pažeidimą, nes jos pagal įstatymus taip pat yra ginamos. Teisė į tokios žalos padarymą reaguoja nustatydamą piniginę kompensaciją. Tačiau neturtinė žala atlyginama tais atvejais, jei ji susijusi su konkrečių teisės saugomų neturtinių vertybių ar esminių neturtinių interesų pažeidimu, kurių apsaugos lygis ir gynimas atlyginant neturtinę žalą derinamas atsižvelgiant į saugomų vertybių svarbą visuomenėje, teisinių interesų pusiausvyrą, teisinio apibrėžtumo ir stabilumo poreikį, be to, neturtinė žala atlyginama tik tada, kai nukentėjusiojo patirtas stresas, išgyvenimai ir nepatogumai yra pakankamai stiprūs, intensyvūs, ženkliūs tiek laiko, tiek masto atžvilgiais, o jo palikimas be turtinių teisinės apsaugos priemonių pažeistų teisingumo ir sąžiningumo principus.

2. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO BAUDŽIAMAJAME PROCESE TIKSLAI IR PAGRINDAI

2.1. Tikslai.

Dėl objektų, už kurių pažeidimą gali būti reikalaujama neturtinės žalos atlyginimo, specifikos, teisės doktrinoje diskutuojama ne tik dėl neturtinės žalos sampratos, bet ir dėl neturtinės žalos

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje *K. R. v. Lietuvos valstybė* (bylos Nr. 3K-3-664/2005); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje *K. R. v. Lietuvos valstybė* (bylos Nr. 3K-3-337/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 11 d. nutartis civilinėje byloje *N. N. v. UAB „Lietuva Statoil“* (bylos Nr. 3K-3-465/2006); Kauno apygardos teismo 2010 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-451-120/2010).

⁵⁸ Volodko, R., *supra* note 9, p. 56.

atlyginimo tikslų. Neturtinė žala yra padaroma nematerialioms vertybėms, todėl jos piniginis įvertinimas ir kompensavimas yra sąlyginio pobūdžio. Neturtinės žalos atlyginimo tikslus visų pirma lemia veiksmingos konstitucinių asmens teisių ir laisvių apsaugos poreikis bei kompensacinė civilinės atsakomybės paskirtis, kuri pagrįsta visiško žalos atlyginimo principu, siekiančiu gražinti nukentėjusį asmenį į tą padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jei pažeidėjas nebūtų padaręs neteisėtų veiksmų (principas *restitutio in integrum* – lot.). Tais atvejais, kai žala padaroma turtui ar turtingoms vertybėms, principas *restitutio in integrum* dažniausiai nekelia sunkumų ir įgyvendinamas natūra arba suteikiant piniginių ekvivalentą. Neturtinės žalos atlyginimo srityje šio principo įgyvendinimas sukelia sunkumų, nes neturtinės žalos atlyginimą lemia būtinybė kompensuoti tokią žalą, kurios įvertinti pinigais neįmanoma, nes ji padaroma piniginės išraiškos neturinčioms vertybėms. Nors visiško žalos atlyginimo principą neturtinės žalos atlyginimo srityje taikyti yra sunku, nes neturtiniai pradimai sunkiai pamatuojami, individualūs, prarasta vertybė neįkainojama, būtent asmens teisių apsaugos poreikis ir konstitucinis žalos atlyginimo principo įtvirtinimas lėmė neturtinės žalos atlyginimo plėtimąsi, pripažįstant, kad neturtinės žalos atlyginimas pirmiausia išreiškia visuotinį asmens orumo pripažinimą.⁵⁹ Kita vertus, visiškas žalos atlyginimo principas turi būti derinamas su teisingo žalos atlyginimo koncepcija, nes, siekiant priešingų interesų pusiausvyros, draudžiama sudaryti sąlygas asmeniui piktnaudžiauti teise ir nepagrįstai praturtėti kito asmens sąskaita. Taigi žala turi būti atlyginama ne mechaniškai, bet protingai ir sąžiningai, siekiant nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens interesų pusiausvyros, t. y. kad nukentėjusysis neatsidurtų nei geresnėje, nei blogesnėje padėtyje, negu ta, kurioje jis būtų buvęs, jei žala nebūtų buvusi padaryta (principas *compensatio lucri et damni* – lot.).

Daugelyje Europos valstybių išplėtotą kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo funkcijos sampratą, kuri pirmiausia remiasi idėja, jog neturtinės žalos atlyginimas suteikia galimybę nukentėjusiam asmeniui įsigyti alternatyvų komfortą teikiančių dalykų, t. y. kompensacija už moralinius praradimus reiškia tam tikrą substituciją, kuria asmuo gali pakeisti tai, kas buvo prarasta (tokia pozicija vyrauja Ispanijoje, ja remiamasi Austrijos, Vokietijos, Italijos, Belgijos teismų praktikoje). Pavyzdžiui, Belgijoje deklaruojama, kad atlyginant neturtinę žalą pirmiausia siekiama sumažinti asmens skausmą, nerimą, kitus kentėjimus ir taip kompensuoti žalą. Šiuolaikinė Belgijos teisės doktrina pripažįsta, kad kompensacinė funkcija, kai atlyginama neturtinė žala, reiškia simbolinį principo *restitutio in integrum* taikymą, kuris labiau reiškia ne nukentėjusio asmens gražinimą į buvusią padėtį, bet galimybės jam įgyti alternatyvų komfortą ir pasitenkinimą teikiančių

⁵⁹ Cirtautienė, S., *supra* note 9, p. 59.

dalykų suteikimą, o tai leistų nukentėjusiajam imtis naujos veiklos, kuri padėtų kuo nors kitu pakeisti prarastas galimybes.⁶⁰

Tai, kad materialinė (piniginė) kompensacija už neturtinę žalą, kaip materialus tos neturtinės žalos atitikmuo, taip pat turi būti skiriama vadovaujantis visiško (adekvataus) žalos atlyginimo principu, konstatuota Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“⁶¹ Šiame nutarime nurodyta, kad neturtinės žalos atlyginimui būdingi svarbūs ypatumai, nes tokia materialinė kompensacija savo turiniu iš esmės skiriasi nuo pačios moralinės žalos, kuri buvo padaryta ir už kurią yra kompensuojama, turinio ir dėl to (jos dydis nesvarbu) pagal savo prigimtį negali (arba ne visada gali) atstoti patirtos dvasinės skriaudos. Tokios materialios (pirmiausia piniginės) kompensacijos už moralinę žalą paskirtis – sudaryti materialias prielaidas iš naujo sukurti tai, ko negalima sugrąžinti, kuo teisingiau atlyginti tai, ko žmogui dažnai niekas – jokie pinigai, joks materialus turtas – negali atstoti. Todėl neturtinė (moralinė) žala yra dvasinė skriauda, ir ją tik sąlygiškai galima įvertinti ir kompensuoti materialiai; padarytos moralinės žalos, kaip asmens patirtos dvasinės skriaudos, dažnai niekas (jokia materialinė kompensacija) negali atstoti, nes asmens psichologinės, emocinės ir kitokios būsenos, buvusios iki tol, kol jis patyrė dvasinę skriaudą, neįmanoma sugrąžinti – tokią būseną kartais (geriausiu atveju) galima tik iš naujo sukurti, panaudojant materialią (pirmiausia piniginę) kompensaciją už tą moralinę žalą.

Įstatyme numatyta pinigine kompensacija baudžiamajame procese taip pat siekiama ne nubausti žalą padariusį asmenį, o kuo teisingiau kompensuoti dėl neteisėtų veiksmų nukentėjusiam asmeniui atsiradusias negatyvias pasekmes. Teisingos kompensacijos, kaip vieno iš esminių neturtinės žalos atlyginimo tikslų, nustatymo svarbą yra ne kartą pabrėžęs ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.⁶² Kaip Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, įstatymas numato pinigine satisfakciją, kuria turi būti siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtus (ir galimus ateityje) dvasinius išgyvenimus. Teismų priedermė tokiose bylose yra ir teisingos piniginės kompensacijos už patirtą skriaudą nustatymas.⁶³

⁶⁰ Cirtautienė, S., *supra* note 9, p. 66.

⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas, *supra* note 1.

⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p. 471.

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje N. Ž. V. UAB „Vilniaus troleibusai“, ADB „Preventa“ (bylos Nr. 3K-3-371/2003), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje T. N. ir kt. v. UAB „Mentora“ ir

Taigi Lietuvos teisinio reguliavimo ir teisės doktrinos analizė bei teismų praktika leidžia daryti išvadą, kad neturtinės žalos atlyginimas vertinamas kaip kompensacinis teisių gynimo būdas. Kita vertus, egzistuoja ir oponuojantis požiūris, kurio šalininkai įrodinėja neturtinės žalos atlyginimą esant baudine sankcija, kurios funkcija yra ne kompensuoti nukentėjusiojo dvasines ar fizines kančias, bet nubausti žalą padariusį asmenį. Istoriniu aspektu tokiai pozicijai įtakos turėjo neturtinės žalos instituto ištakos, t. y. neturtinės žalos susiejimo su bauda (bausme) idėja, vyravusi iš esmės iki pat XXI amžiaus pradžios.⁶⁴ Pastarąja idėja buvo persmelktas ir 1964 m. Lietuvos civilinis kodeksas bei kiti civiliniai įstatymai, kuriuose ilgą laiką buvo nustatytos tvirtos piniginės sumos, kaip dvasinių bei fizinių kančių kompensacijos ribos, kurios, būdamos iš anksto žinomomis, buvo labiau baudinės – represinės. Vis dėlto, pritari pastarajam požiūriui būtų neteisinga: jį paprasčiausiai „sugriauna“ jau vien ta aplinkybė, kad įstatyme yra vartojama sąvoka „neturtinė žala“, o tai reiškia, kad kalbama apie civilinę atsakomybę nuostolių atlyginimo, o ne baudos forma, todėl priteisiama pinigų suma laikytina ne bauda, o pinigine kompensacija už dvasinius ir fizinius praradimus. Neturtinės žalos atlyginimo kaip baudos koncepcijos oponentai,⁶⁵ pabrėždami jos ydingumą, atkreipia dėmesį, kad taikant prioritetą kaltininkui nubausti, o ne nukentėjusiojo fiziniams ir dvasiniams išgyvenimams kompensuoti, yra nusižengiama civilinės atsakomybės prigimčiai ir esmei. Pagaliau, sąmoningas šiuo metu galiojančio Civilinio kodekso atsisakymas nuo konkrečių (minimalių/maksimalių) piniginio atlygio už nematerialią skriaudą rėmų apibrėžimo, suteikiant plačią erdvę laisva nuožiūra veikiančiam teismui, atsižvelgiant į individualias situacijos aplinkybes, nustatyti adekvačią ir konkretaus nukentėjusiojo atžvilgiu teisingą piniginę satisfakciją, tik dar labiau išryškina įstatymų leidėjo pritarimą kompensaciniam atsakomybės už neturtinę žalą tikslui.

Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje remiasi sveikatos sužalojimo bylose išplėtotą teisingos kompensacijos už padarytą žalą idėja, kuri taip pat taikoma, kai pažeidžiamos kitos asmeninės neturtinės teisės. Pažymėtina ir tai, kad teismų taikoma teisingos kompensacijos idėja pagrįsta ne tik siekiu atlyginti kuo daugiau neturtinės žalos nukentėjusiam asmeniui, bet ir nuostata, kad tai, jog negalima neturtinės žalos materialiai visiškai atlyginti, nereiškia, kad gali būti reikalaujama beribės kompensacijos.⁶⁶ Pareikalavus nerealaus dydžio kompensacijos, o teismui tokią kompensaciją priteisus, gali būti paneigta neturtinės žalos atlyginimo esmė, todėl neturtinės žalos atlyginimas

Ko (bylos Nr. 3K-3-103/2009), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-181/2010); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-551/2010).

⁶⁴ Cirtautienė, S., *supra* note 9, p. 60.

⁶⁵ Volodko, R., *supra* note 9, p. 71.

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-551/2010).

derintinas su teisingumo, sąžiningumo, protingumo principais ir siekiu išlaikyti skirtingų interesų (nukentėjusio ir žalą padariusio asmens) pusiausvyrą, todėl teismas, priteisdamas neturtinės žalos atlyginimą, turi vadovautis ne tik įstatymo nustatytais kriterijais, bet ir pirmiau nurodytais principais, ekonominiu ir socialiniu valstybės pajėgumu.⁶⁷

Neturtinės žalos atlyginimo tikslai neapsiriboja vien kompensacija. Svarbus ir satisfakcijos, arba socialinio teisingumo atkūrimo, aspektas, t. y. kai priteisiant neturtinės žalos atlyginimą svarbiausias veiksnys yra ne kompensacijos dydis, bet pats teisių pažeidimo fakto konstatavimas bei interesų pusiausvyros atstatymas.⁶⁸ Juk iš tiesų reikėtų sutikti, kad neturtinės žalos padarymo fakto pripažinimas suteikia tam tikrą satisfakciją. Satisfakcija yra labiau susijusi su pačiu nukentėjusiuoju, jo išgyvenimais ir yra glaudžiai susijusi su pripažinimo tikslu – pripažįstant, kad nukentėjusysis patyrė neturtinę žalą, siekiama jį nuraminti, paguosti. Tačiau kyla įdomus klausimas – ar galima kalbėti apie satisfakciją, kai nukentėjęs asmuo yra ypač sunkioje būsenoje, pavyzdžiui, visiškai paralyžiuotas arba yra negrįžtamos komos būsenoje? Abejotina, kad tokiais atvejais tikslinga kalbėti apie satisfakciją.⁶⁹ Kita vertus, pripažinimas, kad nukentėjusiajam yra padaryta neturtinė žala, ir atsakomybės taikymas pažeidėjui, tuo kompensuojant, nors tik iš dalies, padarytą skriaudą nukentėjusiajam, visos visuomenės akyse simbolizuoja teisingumo vykdymą. Satisfakcijos tikslas iš esmės pateisina neturtinės žalos priteisimą atsižvelgiant į žalą padariusio asmens kaltės laipsnį (pvz., tyčios ar neatsargumo atveju) ir taip leidžia kontroliuoti atsakomybės apimtį padarytos žalos atveju, kad atlygintinos žalos dydis žalą padariusiam asmeniui netaptų nepateisinamai didele našta.⁷⁰

Tai, kad atlyginant neturtinę žalą siekiama ne tik kompensacinių, bet ir satisfakcijos tikslų, pripažįstama ir kitose Europos šalyse. Pavyzdžiui, Vokietijoje taip pat pripažįstama dvejopa neturtinės žalos prigimtis – kompensacinė ir satisfakcijos, kuri reiškia, kad tarp nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens yra ypatingas teisinis santykis, dėl to priteisiant žalą reikia atsižvelgti į visas įvykio aplinkybes, ypač į pažeidimo pobūdį ir žalą padariusio asmens kaltę, taip pat į turtinę abiejų šalių padėtį. Taigi atlyginant neturtinę žalą Vokietijoje siekiama, kad žalą padaręs asmuo ne tik

⁶⁷ Cirtautienė, S., *supra* note 9, p. 71.

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p. 471; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-551/2010); Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-320/2010).

⁶⁹ Markesnis, B., *et al.* Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law: A Comparative Outline. Cambridge University Press. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-19].

<http://assets.cambridge.org/052184/6137/excerpt/0521846137_excerpt.pdf>

⁷⁰ Cirtautienė S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. *Jurisprudencija*. 2007, 2(92): 89.

atlygintų neturtinius praradimus, bet ir ištaisytų savo neteisėtais veiksmais nukentėjusiajam padarytą skriaudą, padarytų nukentėjusiojo gyvenimą lengvesnį.⁷¹

Taigi, atsižvelgiant į tai, kad apie visišką neturtinės žalos atlyginimą galima kalbėti tik sąlygiškai, todėl visiškas žalos atlyginimo principas neturtinės žalos atlyginimo srityje, viena vertus, vertinamas kaip neturtinės žalos galimybę pateisinantis, bet, kita vertus, neturtinės žalos atlyginimo taikymo ribas nustatantis principas, suponuojantis būtinybę nustatyti aiškias ir lanksčias neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo taisykles, leidžiančias kuo teisingiau atlyginti asmeniui padarytą žalą ir atkurti pažeistų interesų pusiausvyrą. Tad pagrindiniai neturtinės žalos atlyginimo tikslai – kompensacija ir satisfakcija arba socialinio teisingumo atkūrimas, kai, priteisiant žalos atlyginimą, svarbus teisių pažeidimo fakto konstatavimas ir teisėtų interesų pusiausvyros atkūrimas.

2.2. Pagrindai.

Minėta, kad LR CK 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad neturtinė žala yra atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais. Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet kai kurie teismai daro vienareikšmišką išvadą, kad neturtinė žala baudžiamojame byloje gali būti atlyginta tik tais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, o baudžiamąjį nusižengimą atveju nukentėjusysis baudžiamojame byloje neturi teisės reikalauti neturtinės žalos atlyginimo.⁷² Tačiau nors LR CK 6.250 straipsnio 2 dalyje yra kalbama apie neturtinės žalos atlyginimą, kai padaromas nusikaltimas, tačiau ši teisės norma negali būti pretekstas atimti galimybę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo baudžiamojame byloje nuo baudžiamąjį nusižengimo nukentėjusiam asmeniui. LR CK 6.250 straipsnio 2 dalies nuostata atsirado anksčiau nei naujajame Baudžiamajame kodekse buvo įtvirtinta „nusikalstamos veikos“ sąvoka, nusikalstamas veikas suskirstant į „baudžiamuosius nusižengimus“ bei „nusikaltimus“ (naujasis Civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864, įsigaliojo 2001 m. liepos 1 d., o naujasis Baudžiamasis kodeksas, patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, – 2003 m. gegužės 1 d.). Baudžiamajame kodekse nustačius šias dvi nusikalstamos veikos rūšis įvairiuose teisės aktuose atsirado tam tikrų nesuderinamumų. Pavyzdžiui, Civilinio kodekso normose ir po naujojo Baudžiamąjį kodekso įsigaliojimo, neatsižvelgiant į nusikalstamos veikos sampratą atsiradimą, toliau vartojama nusikaltimo sąvoka. Pažymėtina, kad daugelis baudžiamųjų nusižengimų, pavyzdžiui, priekabiavimas prie asmens, priklausomo pagal tarnybą ar

⁷¹ Markesnis, B., *supra* note 69.

⁷² Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojame byloje (bylos Nr. 11-00172-491/2006).

kitaip (BK 152 straipsnio 1 dalis), neviešas žmogaus įžeidimas (BK 155 straipsnio 2 dalis) ir pan., sukelia nukentėjusiesiems negatyvius dvasinius išgyvenimus, t. y. jais dažniausiai padaroma neturtinė žala, kuri turi būti atlyginta nukentėjusiajam. Todėl pagal formuojamą teismų praktiką ne tik dėl nusikaltimo, bet ir dėl baudžiamojo nusižengimo neturtinės žalos patyręs asmuo gali siekti jos atlyginimo pareikšdamas civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje.⁷³

Nusikalstama veika padaryta neturtinė žala gali būti atlyginama nepareiškiant civilinio ieškinio, t. y. savanoriškai atlyginant neturtinę žalą, baudžiamajame procese pareiškiant civilinį ieškinį ar neteisminiu būdu kompensuojant žalą iš valstybės tam skirtų lėšų. Vadovaujantis LR BPK IX ir X skyrių nuostatomis, žala baudžiamajame procese gali būti atlyginama savanoriškai, pareiškiant civilinį ieškinį arba neteisminiu būdu kompensuojant žalą iš valstybės tam skirtų lėšų. Įtariamasis ar kaltinamasis arba už jo veikas materialiai atsakingas asmuo gali bet kuriuo proceso metu savanoriškai atlyginti nukentėjusiajam nusikalstama veika padarytą žalą (LR BPK 107 straipsnis).⁷⁴ Pažymėtina, kad ši įstatymo nuostata numato įtariamojo ar kaltinamojo teisę, o ne prievolę ikiteisminio nagrinėjimo ar teismo proceso metu atlyginti žalą. Kai gaunamas pareiškimas, kad nusikalstama veika padaryta žala atlyginta, procesas dėl civilinio ieškinio baudžiamojoje byloje nepradedamas, o pradėtas nutraukiamas.

Jei žala nėra atlyginta savanoriškai, įtariamajam, kaltinamajam ar už jo veikas materialiai atsakingiems asmenims baudžiamajame procese gali būti pareiškiamas civilinis ieškinys (LR BPK 109 straipsnis). LR BPK 109 straipsnio prasme civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje gali būti pareikštas ir nagrinėjamas kartu su byla esant šioms sąlygoms: a) kai padaryta žala; b) kai kaltinamojo veika turi nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių; c) kai tarp kaltininko neteisėtos veikos ir padarytos žalos yra priežastinis ryšys.

LR BPK 115 straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatyta, kad, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, teismas gali baudžiamojoje byloje pareikštą civilinį ieškinį visiškai ar iš dalies patenkinti arba atmesti, remdamasis įrodymais dėl civilinio ieškinio pagrįstumo ir dydžio, taip pat tam tikrais atvejais pripažinti civiliniam ieškovui teisę į ieškinio patenkinimą. Priimdamas išteisinamąjį nuosprendį, teismas gali arba civilinį ieškinį atmesti (jei neįrodyta, kad kaltinamasis dalyvavo darant nusikalstamą veiką), arba jį palikti nenagrinėtą (jei kaltinamasis išteisinamas, nes nėra nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčios veikos). Palikus ieškinį nenagrinėtą civilinis ieškovas turi teisę pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka. Taigi pagal minėtas LR BPK nuostatas

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p. 471.

⁷⁴ Vadovaujantis LR Baudžiamojo kodekso 59 straipsnio 1 dalies 3 punkto nuostata, aplinkybė, jog kaltininkas savo noru atlygino ar pašalino padarytą žalą, pripažįstama atsakomybę lengvinančia.

baudžiamajoje byloje reiškiamo civilinio ieškinio pagrindas yra būtent nusikalstamos veikos padarymas, o reikalavimas atlyginti žalą numatytas tik nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui arba už šio asmens veiką materialiai atsakingiems asmenims.

Neretai priimtuose nuosprendžiuose nukentėjusiųjų naudai yra priteisiama ne tik turtinė, bet ir neturtinė žala. Tačiau, deja, ne visada pavyksta nukentėjusiesiems išsietiškoti priteistą žalą dėl nuteistųjų ar už jų veiką materialiai atsakingų asmenų finansinės padėties. Todėl LR BPK 118 straipsnis numato kompensacijos suteikimą iš valstybės lėšų įstatymo numatytais atvejais, jeigu kaltinamasis arba už jo veiksmus materialiai atsakingas asmuo neturi lėšų žalai atlyginti. Neturtinės (ir turtinės) žalos, padarytos nusikalstamomis veikomis, kompensavimas yra alternatyvi neteisminė neturtinės žalos kompensavimo sistema. Taigi valstybė humaniškais sumetimais nelieka nuošalyje nuo nusikalstamų veikų nekentėjusių asmenų ir padeda jiems gauti nors dalį priteistos žalos. Kompensavimo tvarką reglamentuoja LR Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas (toliau – Įstatymas),⁷⁵ kurio paskirtis – ginti nuo smurtinių nusikaltimų⁷⁶ nukentėjusių asmenų teises ir teisėtus interesus. Šiame Įstatyme numatytas pakankamai siauras teisės pažeidimų, nukreiptų tik prieš kelias vertybes (gyvybę, sveikatą ir laisvę) ir tik tam tikru būdu (smurtiniu), spektras. Įstatyme nustatyto dydžio neturtinės žalos kompensacijos išmokamos tik specifiniais atvejais, esant ypatingoms sąlygoms: smurtinis nusikaltimas turi būti padarytas Lietuvos Respublikos teritorijoje, teismo priteista žala, padaryta smurtiniu nusikaltimu, nėra atlyginta (t. y. žalos savanoriškai neatlygino už žalą atsakingas asmuo, antstolis neturėjo objektyvių galimybių išsietiškoti priteistą žalą atlyginimą, žala neatlyginta ir nekompensuota iš valstybės ar savivaldybių, Valstybinio socialinio draudimo fondo ir Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetų, užsienio valstybių kompetentingos institucijos, atlygintos, kompensuotos ir išsietkos žalos bendra suma nesiekia Įstatyme nustatyto maksimalaus kompensuojamos žalos dydžio), o prašymas kompensuoti žalą yra pateiktas per 10 metų nuo teismo sprendimo, kuriuo priteista smurtiniu nusikaltimu padaryta žala ar patvirtinta sutartis dėl jos atlyginimo, įsiteisėjimo (nebent šis terminas buvo praleistas dėl svarbių priežasčių). Be to, Įstatymas reguliuoja ir smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimą avansu, esant visoms Įstatymo numatytoms sąlygoms: vyksta baudžiamasis procesas dėl smurtinio nusikaltimo ir asmuo yra pripažintas civiliniu ieškovu arba įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatyta, kad buvo padarytas smurtinis nusikaltimas, tačiau nebuvo pareikštas

⁷⁵ Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. *supra* note 5.

⁷⁶ Smurtinis nusikaltimas – Baudžiamajame kodekse numatyto nusikaltimo požymių turinti veika, kuria buvo tyčia atimta žmogaus gyvybė arba sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo sveikata, arba apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo žmogaus laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ar neliečiamumui požymių turinti veika. Smurtinių nusikaltimų, dėl kurių padaryta žala kompensuojama, sąrašas patvirtintas Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. kovo 20 d. įsakymu Nr. 1R-88. *Valstybės Žinios*. 2009, Nr. 34-1311.

ieškiny s dėl smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos atlyginimo ar ieškiny paliktas nenagrinėtas, arba nustatyta tam tikra Baudžiamojo proceso kodekse nurodyta aplinkybė, dėl kurios baudžiamasis procesas negalimas;⁷⁷ smurtinis nusikaltimas padarytas Lietuvos Respublikos teritorijoje; atlygintos, kompensuotos ir išieškotos neturtinės žalos bendra suma nesiekia Įstatyme nustatyto maksimalaus kompensuojamos žalos dydžio bei nėra aplinkybių, kuriom esant kompensacija avansu negalima (t. y. jeigu pradėtas nukentėjusio asmens baudžiamasis persekiojimas dėl smurtinio nusikaltimo padarymo, nukentėjęs asmuo smurtinio nusikaltimo padarymo metu turėjo neišnykusį ar nepanaikintą teistumą už smurtinį nusikaltimą, smurtinio nusikaltimo padarymo metu nukentėjusiam asmeniui buvo taikomi teismo įpareigojimai pagal Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą, asmuo piktnaudžiauja teise į smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos kompensavimą avansu). Skirtingai nei LR CK, kuris nenumato nei minimalių, nei maksimalių neturtinės žalos atlyginimo dydžių, Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatyme numatyta, koks neturtinės žalos dydis kompensuojamas konkrečiu atveju, t. y. Įstatymas numato konkrečius vienkartinis piniginės kompensacijos dydžius.⁷⁸

Atsižvelgiant į aptartus neturtinės žalos atlyginimo tikslus bei LR Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo nuostatas, darytina išvada, kad Įstatyme reglamentuota neturtinės žalos kompensavimo sistema yra tiesiog savotiška valstybės, prisiėmusios kito asmens padarytos žalos atlyginimo našta, paramos forma smurtinių nusikaltimų aukoms, kurios negali tikėtis realaus ir efektyvaus skriaudos atlyginimo iš tiesioginio kaltininko, todėl šiuo atveju tokiai paramai jokiū būdu nėra ir negali būti keliami visiško nuostolių atlyginimo ar kompensacinės funkcijos realizavimo tikslai, o paprasčiausiai vadovujamasi principu, jog nuskriaustajam „kažkiek yra geriau, negu nieko“, tuo pačiu suvokiant, kad dažniausiai šios išmokos nėra pakankamos patirtiems išgyvenimams sušvelninti ir tik išimtiniais atvejais jos adekvačiai atlygins nematerialią skriaudą.

⁷⁷ T. y. nusikalstamą veiką padarė asmuo, pagal tarptautinės teisės normas turintis imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, arba nėra kompetentingos institucijos leidimo patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenį, kai šis leidimas pagal įstatymus būtinas; nusikalstamą veiką padarė asmuo, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus; nusikalstamą veiką padaręs asmuo miręs.

⁷⁸ Plačiau apie neturtinės žalos dydžius žr. šio darbo IV skyriuje „Neturtinės žalos baudžiamajame procese dydžio nustatymas“.

3. NETURTINĖS ŽALOS ATLYGINIMO BAUDŽIAMAJAME PROCESU SUBJEKTAI

Vadovaujantis LR BPK 109 straipsniu, asmuo, dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamojoje byloje pareikšti kaltinamajam arba už kaltinamojo veikas materialiai atsakingiems asmenims civilinį ieškinį. Civilinio ieškinio procesas baudžiamojoje byloje grindžiamas dvišališkumu. Tai reiškia, kad šiame procese dalyvauja dvi šalys – civilinis ieškovas ir nusikalstama veika žalą padaręs asmuo (įtariamasis, kaltinamasis) ir (ar) už jo veikas materialiai atsakingas asmuo (atsakovas). Būtent dviejų šalių buvimas sudaro tinkamas sąlygas procesui dėl žalos atlyginimo vykti, įgyvendinant jame rungimosi principą.

Skirtingai nei neturtinės žalos atlyginimas pareiškiant civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje, neturtinės žalos, padarytos smurtiniais nusikaltimais, kompensavimas pagal Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą nėra grindžiamas dvišališkumu, nes šiame procese valstybė, atlyginant neturtinę žalą, tarsi atlieka „tarpininko“ vaidmenį – valstybė, siekdama ginti nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusių asmenų teises ir teisėtus interesus, išmoka specialioms įstatyme numatytiems subjektams nustatyto dydžio neturtinės žalos kompensaciją, tačiau tai neatleidžia už žalą atsakingo asmens nuo atsakomybės atlyginti žalą.

3.1. Subjektai, turintys teisę į neturtinės žalos atlyginimą.

Svarbus neturtinės žalos realizavimo ribas apibrėžiantis kriterijus – aiškus subjektų, turinčių teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, sąrašas. Iš esmės toks subjektų sąrašas nustatytas per pamatines teises, kurias siekiama pripažinti ir apsaugoti.

Neturtinė žala pagal savo pobūdį yra asmeninė žala, t. y. ji tiesiogiai susijusi su asmeniu, neatskiriama nuo jo asmenybės ir priklauso nuo jo paties išgyventų emocijų. Kadangi neturtinė žala yra asmeninio pobūdžio, tai kiti asmenys, kurie nėra nukentėjusieji, bet susiję su asmeniu, patyrusiu tokią žalą, teisę į neturtinės žalos atlyginimą turi tik išimtiniais atvejais.

Viena vertus, turint omenyje, kad neturtinės žalos kompensavimas – tai asmens patirtų fizinių ir dvasinių išgyvenimų „sušvelninimas“, santykinis pažeistos psichinės ir fizinės gerovės atkūrimas, satisfakcijos nuskriaustajam suteikimas, abejonių dėl to, ar teisė į tokios žalos atlyginimą yra neatskiriama nuo asmens, ar ji yra asmeninio pobūdžio, ar betarpiškai susijusi su nukentėjusiuoju, ar nukreipta išimtinai į konkretų asmenį, lyg ir neturėtų kilti, laikant tai savaime suprantamu dalyku. Juk moralinės žalos atlyginimas yra kompensacija už paties asmens patirtas kančias, t. y. už jo psichinės gerovės pažeidimą, todėl ši teisė iš tikrųjų yra susijusi su nukentėjusiojo asmeniu. Kita

vertus, reikalavimas dėl neturtinės žalos atlyginimo, kad ir kaip glaudžiai būtų susijęs su asmeniu, vis dėlto yra pretenzija dėl konkrečios pinigų sumos gavimo, t. y. savo esme lyg ir esanti turtinio pobūdžio. Nepaisant, kad tokia išvada konservatyviosios pozicijos, teisę į neturtinės žalos atlyginimą laikančios neatsiejamai susijusia su asmeniu ir neperleidžiama, šalininkų nuomone yra ydinga, tačiau tokiu atveju galėtų būti keliamas klausimas, kodėl nukentėjusio asmens mirtis visais atvejais turėtų būti palanki žalą padariusiam ar už žalą atsakingam asmeniui, kuris, nutraukus bylą, išvengtų turtinės atsakomybės už savo neteisėtus veiksmus (gautų savotišką turtinę naudą), ypač jeigu tokiais veiksmais buvo pažeistos fundamentalios vertybės – sužalota asmens sveikata ar atimta gyvybė.⁷⁹

LR BPK 110 straipsnis numato, kad civiliniu ieškovu pripažįstamas fizinis ar juridinis asmuo, kuris baudžiamojoje byloje reikalauja atlyginti dėl įtariamojo ar kaltinamojo nusikalstamos veikos patirtą turtinę ar neturtinę žalą. Tai asmuo, kuris pareiškia ieškinį savo pažeistoms teisėms ar įstatymų saugomiems interesams apginti.

Nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu baudžiamajame procese turi būti pripažįstamas tas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika tiesiogiai buvo padaryta turtinės ir (ar) neturtinės žalos. Taigi nukentėjusiuoju, o vėliau ir civiliniu ieškovu fizinis asmuo pripažįstamas nepriklausomai nuo amžiaus, veiksnio, sveikatos būklės ar kitų aplinkybių. Jei žmogaus amžius, socialinė branda ar psichinės sveikatos būklė neužtikrina reikiamo baudžiamojo proceso eigos supratimo ir procesinių teisių panaudojimo savo interesams apginti, toks asmuo prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar teismo procesiniu sprendimu savo teises įgyvendina per atstovą pagal įstatymą (LR BPK 53 straipsnio 2–4 dalys). Atstovo pagal įstatymą dalyvavimo baudžiamajame procese paskirtis yra padėti atstovaujama asmeniui teisėtais būdais ir priemonėmis ginti jo interesus (LR BPK 54 straipsnio 1 dalis). Visais atvejais, kai ieškinys tenkinamas, žalos atlyginimas turi būti priteisiamas ne atstovo, o atstovaujamojo (nepilnamečio, neveiksnaus asmens ar asmens dėl senatvės, neįgalumo, ligos, kitos priežasties negalinčio pasinaudoti įstatymo suteiktomis teisėmis) naudai. Vis dėlto teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai neturtinė žala priteisiama ne tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiam asmeniui, bet jam atstovaujantiam asmeniui.⁸⁰

⁷⁹ Volodko, R., *supra* note 9, p. 90.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p. 453; pvz., Klaipėdos rajono apylinkės teismo 2008 m. kovo 15 d. nuosprendžiu neturtinė žala už mažametės sunkų sveikatos sutrikdymą priteista jos įstatyminei atstovei, tačiau Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. birželio 27 d. nutartimi, kuria iš dalies pakeistas pirmosios instancijos teismo nuosprendis, neturtinė žala priteista pačiai mažametei – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. gruodžio 30 d. nutartimi baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-556/2008) paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį.

Pažymėtina, kad teisę į smurtiniais nusikaltimais padarytos neturtinės žalos kompensavimą turi nukentėję asmenys,⁸¹ kuriems teismas priteisė smurtiniu nusikaltimu padarytą neturtinę žalą arba patvirtino sutartį dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo (Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalis).

Baudžiamosiose bylose nagrinėjant civilinius ieškinius susiduriama su šalių procesinių teisių perėmimu, t. y. situacija, kai pradinis civilinis ieškovas pasitraukia iš proceso (pavyzdžiui, fizinio asmens mirties atveju), o į jo vietą įtraukiamas kitas asmuo. Kadangi teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo priskiriama prie turinio pobūdžio reikalavimų, todėl, civiliniam ieškovui pasitraukus iš bylos (fiziniam asmeniui mirus), yra galimas teisių perėmimas jo įpėdiniais (LR CK 5.1 straipsnio 2 dalis, CPK 48 straipsnis).⁸² Tuo pačiu pažymėtina, kad pagal Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo 3 straipsnio 2 dalį, jeigu nukentėjęs asmuo, pateikęs prašymą kompensuoti smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą, miršta, teisė į kompensaciją paveldima. Tačiau teisė kreiptis dėl smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos kompensavimo yra nepaveldima.

Neturtinės žalos atlyginimas tretiesiems asmenims.

Teisę į neturtinės žalos atlyginimą paprastai turi asmuo, kuris tiesiogiai nukentėjo nuo neteisėtos veikos. Neigiami emociniai išgyvenimai savaime nesudaro pagrindo atlyginti neturtinę žalą.⁸³ Vadinasi, neturtinė žala tretiesiems asmenims gali būti priteista tik išimtiniais atvejais, pvz., artimo asmens (sutuoktinio, vaiko ar pan.) gyvybės atėmimo atvejais.

Trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo susijusi su padidėjusiu šiuolaikinės visuomenės poreikiu pripažinti ne tik tiesiogiai nukentėjusio asmens, bet ir jo artimųjų patirtus neigiamus emocinius išgyvenimus nukentėjusiojo sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju teisės saugomais interesais. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad trečiųjų asmenų teise reikalauti neturtinės žalos atlyginimo neišvengiamai išplečiama civilinės atsakomybės apimtis, satisfakcijos

⁸¹ Nuo smurtinio nusikaltimo nukentėjęs asmuo – Lietuvos Respublikos pilietis, kitos Europos Sąjungos valstybės narės pilietis, kitas Lietuvos Respublikoje ar kitoje Europos Sąjungos valstybėje narėje teisėtai nuolat gyvenantis asmuo, o Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse numatytais atvejais – kitas asmuo, kuriems padarytas smurtinis nusikaltimas (Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo 2 straipsnio 2 dalis).

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p. 496.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-338/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-358/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-380/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-321/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-179/2010).

arba socialinio teisingumo atkūrimo tikslas atlyginant neturtinę žalą tokiu atveju yra prioritetas, pagrindžiantis ir leidžiantis apibrėžti trečiųjų asmenų teisės įgyvendinimo ribas lemiančius veiksnius (aiškų civilinės atsakomybės sąlygų identifikavimą, apibrėžtą sąrašą asmenų, turinčių teisę reikalauti neturtinės žalos atlyginimo, taip pat teisės pažeidimo pobūdį) tam, kad nekontroliuojama trečiųjų asmenų teisė reikšti ieškinius dėl neturtinės žalos atlyginimo netaptų piktnaudžiavimu šia teise ir nepagrįsta bei nepakeliama našta žalą padariusiam asmeniui ir jo artimiesiems.

Kaip nurodo Cirtautienė, S., atlikusi išsamią neturtinės žalos atlyginimo nukentėjusio artimiesiems Europoje lyginamąją analizę,⁸⁴ daugelyje Europos šalių teisę į žalos atlyginimą paprastai turi tik asmuo, kuris tiesiogiai nukentėjo nuo neteisėto veiksmo. Todėl galimybė tretiesiems asmenims, dėl jų artimųjų patirto sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo patyrusiems skausmą, nerimą, susirūpinimą, neigiamus dvasinius bei fizinius išgyvenimus, praradusiems gyvenimo džiaugsmą, reikalauti žalos atlyginimo, išskyrus, pvz., Belgiją, Prancūziją ir kt., kur turtinė ir neturtinė žala nėra išskiriamos ir jau seniai žinoma praktika priteisti neturtinės žalos atlyginimą artimiesiems nukentėjusiojo sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju, gana ribota. Vertinant Europos šalių teisinio reguliavimo ir teismų praktikos ypatumus sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju atlyginant neturtinę žalą nukentėjusių artimiesiems, išskiriama keletas valstybių grupių. Į pirmą grupę įeina Prancūzija, Belgija ir kt. šalys, perėmusios Prancūzijos tradiciją, kur neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims praktika jau gana sena. Kita grupė – Vokietija, Olandija, kuriose neturtinės žalos galimybė ir šiandien labai ribota. Kai kuriose šalyse neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims klausimas sprendžiamas įstatymu (Švedija, Suomija ir kt.). Dar kitos šalys, nors turi gana griežtą ir ribotą neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo modelį, šiandien teismų praktika aiškinant ir taikant teisę pateisina neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims tiek nukentėjusiojo sužalojimo, tiek gyvybės atėmimo atveju (pvz., Italija). Vienose šalyse šio delikto atžvilgiu tretieji asmenys laikomi tiesiogiai nukentėjusiais asmenimis ir manoma, kad pažeistos jų asmeninės teisės į sveikatą, į šeimos santykius ir pan. (pvz., Šveicarijoje, Austrijoje, Italijoje). Kitose jie pripažįstami netiesiogiai nukentėjusiais asmenimis ir trečiųjų asmenų teisė į neturtinės žalos atlyginimą laikoma išvestine, susijusia su tiesiogiai nukentėjusio asmens teise reikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo (pvz., Belgijoje). Toks įvairus teisės į neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims pagrindimas iš esmės nulemtas deliktų teisės specifikos ir susiklosčiusių teisinių tradicijų.

⁸⁴ Cirtautienė, S., *supra* note 70, p. 84-91; Cirtautienė, S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo gyvybės atėmimo atveju. *Justitia*. 2006, Nr. 2: 30-39; Cirtautienė, S., *supra* note 9, p. 127-140.

Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje⁸⁵ taip pat pripažįstama trečiųjų asmenų teisė reikalauti neturtinės žalos atlyginimo. Tuo atveju, kuomet tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo miršta, civiliniu ieškovu gali būti pripažįstamas kitas fizinis asmuo. Šių asmenų sąrašą apibrėžia LR CK 6.284 straipsnio 1 dalis, kur numatyta, jog fizinio asmens mirties atveju teisę į žalos atlyginimą turi asmenys, kurie buvo mirusiojo išlaikomi arba jo mirties dieną turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą (nepilnamečiai vaikai, sutuoktinis, nedarbingi tėvai ar kiti faktiniai nedarbingi išlaikytiniai), taip pat mirusiojo vaikas, gimęs po jo mirties. Tačiau teismų praktikoje susiformavo nuomonė, kad teisę į nusikaltimu dėl gyvybės atėmimo padarytos neturtinės žalos atlyginimą turi asmenys, kurie nebuvo žuvusiojo išlaikomi, tačiau atsižvelgiama į šių asmenų ir žuvusiojo tarpusavio santykių pobūdį, kuris leidžia pripažinti padarinių, nustatytų LR CK 6.250 straipsnio 1 dalyje, atsiradimą.⁸⁶ Kasacinės instancijos teismo praktikoje pripažįstama, kad LR CK 6.284 straipsnio 1 dalyje nurodytų asmenų ar jiems taikomų kriterijų išvardijimas neturi būti suprantamas kaip kitų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą apribojimas, nes joje nesuformuluotas aiškus asmenų, nenurodytų šioje normoje, teisės gauti neturtinės žalos atlyginimą ribojimas. Tačiau sprendžiant dėl neturtinės žalos priteisimo nepakanka formalus giminystės fakto konstatavimas, bet būtina nustatyti, kad ieškovą su nukentėjusiu iki jo mirties siejo itin artimi santykiai, glaudūs dvasiniai, emociniai ryšiai. Be to, atsižvelgiama į Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. gegužės 15 d. rezoliucijos Nr. (75)7 19 punkte suformuluotą teisės į neturtinės žalos atlyginimą kriterijų – neturtinės žalos reikalaujančių asmenų santykių pobūdį, kad santykiai turi būti draugiški iki mirties, pasižymėti nuolatiniumi pobūdžiu, emociniu tvirtumu, nuoširdumu, artumu.⁸⁷ Ar jie tokie, sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju.⁸⁸

Teismų praktikoje pripažįstama, kad asmens gyvybės atėmimo atveju teisę gauti neturtinės žalos atlyginimą turi:

⁸⁵ Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis, S. *Baudžiamojo proceso dalyviai*. Vilnius: Industrus, 2009, p. 72; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 9, p. 498.

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-853/2007).

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *op. cit.*, p. 488.

⁸⁸ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2010 m. birželio 15 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-330/2010 konstatavo, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai, nustatydami neturtinės žalos dydį, pagrįstai sumažino civilinės ieškovės (pilnametės dukros) pareikštą 50 000 Lt dydžio civilinį ieškinį ir priteisė 25 000 Lt neturtinės žalos atlyginimą atsižvelgdami į tai, kad nukentėjusioji su tėvu bendravo mažai, ryšys tarp tėvo ir dukros buvo nestiprus, prie laidojimo išlaidų dukra neprisidėjo, tačiau pažymėjo, jog nors nereguliariai (kiek leido jų gyvenimas atskirai), bet bendravo su tėvu, todėl tėvo praradimas, nors G. K. jau pilnametė, sukėlė dvasinį sukrėtimą. Svarbi aplinkybė yra moralinės paramos gyvenime praradimas bei bendravimo galimybių sumažėjimas. Teismai pilnai tenkino kitos nukentėjusiosios J. K. (motinos) 50 000 Lt dydžio civilinį ieškinį, nes nukentėjusioji gyveno kartu su sūnumi, jie kasdien bendravo bei rūpinosi vienas kitu.

- artimieji giminaičiai (tėvai,⁸⁹ nepilnamečiai vaikai,⁹⁰ pilnamečiai vaikai,⁹¹ vaikaičiai, seneliai,⁹² seserys ir broliai⁹³);
- sutuoktinis;⁹⁴
- asmuo, su kuriuo bendrai gyveno neįregistravęs santuokos (partnerystės);⁹⁵
- kiti giminaičiai (pvz., teta).⁹⁶

Taigi minėtų asmenų tapimo civiliniais ieškovais faktiniu pagrindu laikytini duomenys, jog, pirma, nusikalstama veika tiesiogiai padarė žalos asmeniui, kuris mirė, antra, miręs asmuo, pavyzdžiui, buvo šeimos narys, trečia, byloje turi būti duomenų, jog šiam asmeniui dėl veikos

⁸⁹ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. gegužės 8 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-237/2009 konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas pagrįstai žuvusių mažamečių tėvams priteisė po 150 000 Lt neturtinės žalos; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. gegužės 5 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-188/2009 žuvusiųjų pilnamečių asmenų tėvams priteisė neturtinės žalos atlyginimą (vieno žuvusiojo tėvams priteisė 60 000 Lt, kito motinai – taip pat 60 000 Lt).

⁹⁰ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. lapkričio 24 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-476/2009 konstatavo, kad nagrinėdamas bylą, apeliacinės instancijos teismas motyvuotai vienam nužudytojo nepilnamečiam vaikui priteisė 10 000 Lt, dvejoms nepilnamečiams dukroms – po 5000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, nes vienas vaikas labai išgyveno dėl tėvo mirties, su juo buvo gyvenęs, po to periodiškai su juo bendravo, susirašinėjo laiškais. O kitos nukentėjusios dėl savo amžiaus turėjo mažesnes galimybes suvokti tėvo netektį, nes, joms gimus, tėvai jau gyveno atskirai, tėvas ilgą laiką buvo įkalinimo įstaigoje ir dėl to akivaizdžiai mergaitės turėjo silpnesnį ryšį su tėvu.

⁹¹ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2010 m. gegužės 18 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-271/2010 paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria nukentėjusioms dėl motinos žūties buvo priteista po 30 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo.

⁹² Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. spalio 28 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-358/2005 konstatavo, kad neturtinei žalai, patirtai netekus anūkės, konstatuoti svarbu tai, kad kitiems LR BPK 38 straipsnyje, BK 248 straipsnyje nurodytiems šeimos nariams ar artimiems giminaičiams (broliams, seserims, seneliams, vaikaičiams) kompensacija už dvasines kančias, kurias sukėlė nukentėjusiojo mirtis, priteisiama tik išimtiniais atvejais, nes teisė tretiesiems asmenims dėl jų artimųjų gyvybės atėmimo gauti neturtinės žalos atlyginimą dabartinio teisinio reguliavimo sąlygomis nėra absoliuti.

⁹³ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. spalio 28 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-503/2008 paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria žuvusiojo broliui buvo priteista 47 016,44 Lt neturtinei žalai atlyginti.

⁹⁴ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-380/2008 konstatavo, jog žuvusiojo sutuoktinei priteistas 30 000 Lt neturtinės žalos atlyginimas kasacinio skundo ribose laikytinas tinkamu (ji patyrė neturtinę žalą ne tik dėl to, jog žuvo sutuoktinis, bet ir dėl savo pačios sveikatos sutrikdymo, todėl jai turėjo būti nustatytas didesnis neturtinės žalos atlyginimas. Tačiau civilinė ieškovė teismo nustatyto neturtinės žalos dydžio neginčijo).

⁹⁵ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2010 m. gruodžio 10 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-571/2010 paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria nukentėjusiajai priteisė 20 000 Lt neturtinės žalos konstatavęs, jog nors ir nukentėjusioji ir nužudytasis nebuvo oficialiai įregistravę santuokos, tačiau gyveno kaip faktiniai sutuoktiniai, išlaikė ir rūpinosi jų abiejų vaiku, vedė bendrą ūkį, kartu prisidėjo prie faktinės šeimos gerovės kūrimo.

⁹⁶ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-427/2010 paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria nukentėjusiajai (nužudytojo tetai) priteisė 30 000 Lt neturtinės žalos konstatavęs, jog artimesnių giminių nužudytasis neturėjo, O. B. vienintelė nuolatos juo rūpinosi, sudarė sąlygas gyventi atskirame bute, pagal galimybes stengėsi, kad jis pakiltų iki visuomenei priimtinos gyvenimo kokybės, be to, artimus jų santykius įrodo ir tai, kad nukentėjusios šeima laidojo G. V.

padaryta turtinės ar neturtinės žalos ir, ketvirta, toks asmuo laisva valia reikalauja atlyginti dėl įtariamojo ar kaltinamojo nusikalstamos veikos patirtą (kad ir netiesiogiai) žalą.⁹⁷

Tai, kad teismai pripažįsta, jog baudžiamajame procese neturtinė žala atėmus gyvybę gali būti atlyginama ne tik tiesiogiai žalą patyrusiems asmens, bet ir jo artimiesiems, yra pagrįsta. Tačiau atvejai, kai neturtinės žalos prašo nukentėjusiojo artimieji atėmus gyvybę, ir atvejai, kai neturtinės žalos prašo nukentėjusiojo artimieji sužalojus jo sveikatą, neturi būti vertinami vienodai. Teisės doktrinoje⁹⁸ laikomasi nuomonės, jog atėmus gyvybę neturtinės žalos atlyginimas nukentėjusiojo artimiesiems pateisinamas, o neturtinės žalos atlyginimas nukentėjusiojo artimiesiems sužalojus jo sveikatą turi būti vertinamas itin atidžiai, nes neturtinės žalos atlyginimo galimybė tokiais atvejais yra susijusi ne tik su būtinybe užtikrinti žalą padariusio asmens ir nukentėjusių artimųjų interesų pusiausvyrą, bet ir su tiesiogiai nukentėjusio asmens interesais, kurie turėtų būti prioritetiškai ginami, palyginti su jo artimųjų patirtais neigiamais išgyvenimais. Vertinant trečiojo asmens teisę į neturtinės žalos atlyginimą, kiekvienu atveju taip pat būtina spręsti, ar žalą padariusio asmens veiksmai gali būti laikomi neteisėtais trečiojo asmens atžvilgiu ir ar žalą padaręs asmuo gali būti laikomas atsakingu ne tik už tiesiogiai nuo neteisėtų veiksmų nukentėjusiojo asmens sveikatos sužalojimą, bet ir už jo artimųjų išgyvenimus ar sveikatos sužalojimą. Pažymėtina, kad deliktinės atsakomybės atveju asmeniui keliama bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai (angl. *duty of care*), todėl tais atvejais, kai sunkiai sužalojama asmens sveikata, laikytina, kad už žalą atsakingas asmuo iš esmės turi ir gali numatyti, kad jo neteisėti veiksmai (neveikimas) gali sukelti neigiamus dvasinius išgyvenimus ar net sveikatos sužalojimą ne tik tiesiogiai nukentėjusiam asmeniui, bet ir nukentėjusiojo artimiesiems.

Vienas iš pirmųjų mėginimų plačiau aiškinti LR CK normas, reglamentuojančias neturtinės žalos atlyginimą, ir priteisti sunkiai sužalotų asmenų artimiesiems neturtinę žalą matyti iš gana nevienareikšmiškai vertinamos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 18 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-7-255/2005 L. Z., M. Z., V. Z., G. Z. prieš VŠĮ Marijampolės ligoninę. Šioje byloje už sunkius naujagimių sužalojimus tėvams priteista po 50 000 Lt, o vaikams – po 200 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo. Teismas nutartyje nurodė, kad naujagimių sunkaus sužalojimo atveju neturtinė žala buvo padaryta jiems patiems, jų tėvui, kaip priverstiniam donorui, ir tėvams dėl ypatingo dvasinio ir fizinio vaikų ir tėvų ryšio. Teismo nutartyje taip pat buvo pažymėta, kad su sužalotu asmeniu susijusiems asmenims (tėvams, vaikams, sutuoktiniui) gali būti padaryta rimta

⁹⁷ Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis S., *supra* note 85, p. 72.

⁹⁸ Cirtautienė, S., *supra* note 9, p. 146.

neturtinė žala, pasireiškianti dideliu neigiamu poveikiu. Pirmiausia tai pasakytina apie asmenis, kurie emociškai labai susiję su nukentėjusiuoju.

Teismų praktika baudžiamosiose bylose priteisti neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims sužalojus sveikatą negausi ir prieštaringa. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartimi baudžiamajoje byloje Nr. 2K-444/2006 motinai už mažamečio sūnaus sunkų sveikatos sužalojimą buvo priteista 25 000 Lt, tačiau iš minėtos nutarties nėra aišku, koku pagrindu ir motyvais teismai neturtinę žalą priteisė tik įstatyminei mažamečio atstovei, o pačiam nukentėjusiam mažamečiui neturtinė žala nebuvo priteista. Tuo tarpu kitoje baudžiamajoje byloje⁹⁹ sunkiai sužaloto asmens dukra prašė teismo priteisti neturtinės žalos atlyginimą, tačiau kasacinis teismas konstatavo, jog kitas fizinis asmuo gali būti pripažįstamas nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu baudžiamajoje byloje tik kai tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo miršta. Vadovaujantis šiais argumentais ieškovės reikalavimas atlyginti neturtinę žalą buvo atmestas. Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. parengtoje Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose, apžvalgoje, apibendrinant neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims, kalbama tik apie neturtinės žalos atlyginimą tretiesiems asmenims asmens gyvybės atėmimo atveju.

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatyme nustatyto dydžio neturtinės žalos kompensacijos išmokamos tik specialioms įstatyme numatytiems subjektams. Teisę į smurtiniais nusikaltimais padarytos neturtinės žalos kompensavimą, pasibaigus baudžiamajam procesui (kai įsiteisėjo apkaltinamasis teismo nuosprendis), turi nukentėję asmenys, kuriems teismas priteisė smurtiniu nusikaltimu padarytą neturtinę žalą arba patvirtino sutartį dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo. Šiuo atveju žala kompensuojama nukentėjusiajam, kuriam įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu, sprendimu yra priteista turtinės ir (ar) neturtinės žalos atlyginimas. Kuomet nėra pasibaigęs baudžiamasis procesas, neturtinė žala gali būti kompensuojama avansu. Teisę į smurtiniais nusikaltimais padarytos neturtinės žalos kompensaciją avansu turi ne tik nukentėję asmenys, kuriems padaryti smurtiniai nusikaltimai, bet ir tretieji asmenys – nukentėjusių asmenų, kurių gyvybė buvo atimta smurtiniais nusikaltimais, sutuoktiniai, vaikai, įvaikiai, tėvai, įtėviai ir išlaikytiniai. Nukentėjusio asmens išlaikytiniai – nukentėjusio asmens nepilnamečiai vaikai, įvaikiai, sutuoktinis, nedarbingi ar iš dalies darbingi tėvai arba kiti faktiniai nedarbingi ar iš dalies darbingi asmenys, kurie buvo nukentėjusio asmens išlaikomi arba turėjo teisę gauti iš jo išlaikymą jo mirties dieną, taip pat po nukentėjusio

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamajoje byloje (bylos Nr. 2K-252/2007).

asmens mirties gimęs jo vaikas (Įstatymo 2 straipsnio 3 dalis). Atsižvelgiant į šio Įstatymo paskirtį ir smurtiniais nusikaltimais padarytos neturtinės žalos kompensavimo tikslus, Įstatyme numatytas trečiųjų asmenų ratas, skirtingai nei pareiškiant civilinį ieškinį baudžiamajame procese, plečiamai neaiškinamas.

Taigi, kaip matyti iš teismų praktikos, Lietuvoje nėra abejonių ir didelių diskusijų dėl mirusiojo artimųjų teisės į neturtinės žalos atlyginimą, nes tokią teisę jiems tiesiogiai suteikia įstatymas. Tačiau neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims sveikatos sužalojimo atveju baudžiamajame procese teismų praktika negausi ir prieštaringa. Todėl, pripažįstant ir trečiųjų asmenų teisę į neturtinės žalos atlyginimą sveikatos sužalojimo bylose, tokiais atvejais neturtinės žalos atlyginimas turėtų būti kiek įmanoma atribotas nuo subjektyvumo ir emocinio vertinimo, o pagrįstas aiškiais teisiniais argumentais, siekiant išlaikyti teisinę interesų pusiausvyrą, kad būtų išvengta piktnaudžiavimo šia teise tokio pobūdžio bylose.

3.2. Subjektai, atsakingi už neturtinės žalos atlyginimą.

Civilinio atsakovo samprata baudžiamajame procese paprastai siejama su asmeniu, kuris nusikalstama veika nukentėjusiajam padarė turtinės ar neturtinės žalos. Taigi šio proceso dalyvio samprata susijusi su atsakomybe ne tik už padarytą nusikalstamą veiką, bet ir už šia veika sukeltą žalą. Baudžiamajame procese civilinė (deliktinė) atsakomybe už nusikalstama veika padarytą žalą asmeniui kyla esant šioms bendrosioms civilinės atsakomybės sąlygoms: neteisėta veika, priežastinis ryšys, kaltė ir žala (nuostoliai). Šių sąlygų buvimas sudaro asmens tapimo civiliniu atsakovu baudžiamajoje byloje faktines ir juridines prielaidas. Baudžiamosios atsakomybės už padarytą nusikalstamą veiką kilimas asmeniui nepašalina ir šio asmens, dėl kurio veiksmų buvo padaryta ir tam tikra žala, civilinės atsakomybės. Taigi baudžiamosios ir civilinės atsakomybės atsiradimo pagrindai nėra tapatūs – skiriasi asmens tikslų, kaltės sampratos, netapati ir šių dviejų atsakomybės rūšių taikymo tvarka. Jeigu civilinė deliktinė atsakomybė kyla pažeidus privataus pobūdžio saugomas vertybes, tai baudžiamoji atsakomybė atsiranda tik už įstatyme numatytas veikas, kurios yra pavojingos visuomenei. Be to, jeigu civilinė atsakomybe siekiama kompensuoti nukentėjusiojo patirtus nuostolius ir atstatyti iki teisės pažeidimo buvusią turtinę ar neturtinę padėtį *restitutio in integrum*, tai baudžiamąja atsakomybe siekiama apginti visuotinai pripažintas socialines vertybes, užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją, bausme siekiama paveikti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kad jis nebepadarytų naujų veikų, t. y. pataisyti nusikaltėlį. Šių teisinės atsakomybės rūšių skirtumai ir lemia civilinio atsakovo procesinės padėties baudžiamajame procese savarankiškumą. Tiesa, tai lemia ir šio dalyvio statuso baudžiamajoje byloje specifiką, palyginti su jo statusu civiliniame procese. Baudžiamajame procese civilinis atsakovas, skirtingai nei civiliniame

procesu, iš esmės susijęs su įtariamojo ar kaltinamojo teisine padėtimi, kuri ir sudaro civilinio atsakovo teisinės padėties turinį. Asmuo, kuris nusikalstama veika padarė turtinės ar neturtinės žalos kitam asmeniui baudžiamajame procese civilinio atsakovo teisinės padėties požymius turi tik tiek, kiek tai susiję su žalos atlyginimo baudžiamajoje byloje instituto įgyvendinimu.¹⁰⁰

Baudžiamajame procese asmuo, atsakingu už žalos atlyginimą subjektu, gali tapti dviem atvejais: 1) paprastai už nusikalstama veika padarytą žalą atsako pats įtariamasis ar kaltinamasis; 2) tam tikrose situacijose civiliniais atsakovais gali būti asmenys, kurie pagal įstatymus materialiai atsako už nusikalstama veika įtariamojo arba kaltinamojo padarytą žalą, pavyzdžiui, tėvai ar rūpintojas atsako už nepilnamečio padarytą žalą (LR CK 6.276 straipsnio 2 dalis); samdantis darbuotojus asmuo atlygina žalą, atsiradusią dėl jo darbuotojo, einančio darbines (tarnybines) pareigas, kaltės (LR CK 6.264 straipsnis); asmuo, kurio veikla susijusi su didesniu pavojumi aplinkiniams, atlygina didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą (LR CK 6.270 straipsnis); draudimo įmonė atlygina žalą, esant draudiminiam įvykiui (LR CK 6.254, 6.987 straipsniai); valstybė atsako už žalą, atsiradusią dėl pareigūno ar tarnautojo neteisėtų veiksmų (LR CK 6.271, 6.273 straipsniai), ir kt. Taigi baudžiamajo proceso įstatyme tam tikrose situacijose civilinio ieškinio baudžiamajoje byloje procese leidžia nustatyti ir „netiesioginę“ civilinę deliktinę asmenų atsakomybę už žalą (nuostolius), kurią nusikalstama veika padarė kitas teisės subjektas – įtariamasis ar kaltinamasis. Ši pozicija kildinama iš Lietuvos civilinių įstatymų, reglamentuojančių pareigos atlyginti padarytą žalą vykdymą. Kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos. Žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo. Tačiau įstatymų numatytais atvejais asmuo privalo atlyginti dėl kito asmens veiksmų atsiradusią žalą arba savo valdomų daiktų padarytą žalą (LR CK 6.263 straipsnis).

Taigi baudžiamajame procese už neturtinę žalą, nusikalstama veika padarytą įtariamojo arba kaltinamojo, materialiai atsakingi asmenys atsako šiais atvejais:

- ***kai žalą padaro nepilnamečiai asmenys.*** LR CK 6.276 straipsnio 1 dalyje nustatytas bendrasis principas, kad nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų yra savarankiški prievolių dėl žalos atlyginimo subjektai, todėl už padarytą žalą atsako patys. Jeigu nustatoma, kad nepilnametis neturi pakankamai turto (lėšų) žalai atlyginti, kaip bendraatsakoviai į bylą įtraukiami LR CK 6.276 straipsnio 2 dalyje nurodyti asmenys – tėvai, rūpintojai, mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ar globos (rūpybos) institucijos, kuriems taikoma subsidiarijoji (papildoma) atsakomybė (t. y. žalos atlyginimas iš jų išieškomas tik tada, kai pats nepilnametis

¹⁰⁰ Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis S., *supra* note 85, p. 78.

neturi turto ar uždarbio, pakankamo jai atlyginti, iki pasieks pilnametystę). Kadangi žala gali būti ir netinkamo tėvų auklėjimo bei netinkamos sveikatos priežiūros, mokymo ar rūpybos institucijos nepilnamečio priežiūros padarinys, todėl galima bendra nepilnamečio tėvų ir atitinkamų institucijų atsakomybė pagal dalinės civilinės atsakomybės taisyklės.¹⁰¹ Jau pats nepilnamečio padarytos žalos faktas suponuoja prielaidą, kad tėvai, įtėviai, globėjai ar rūpintojai kalti dėl padaryto teisės pažeidimo, nes jų kaltė suprantama kaip netinkama nepilnamečio priežiūra arba pareigos auklėti nepilnametį nevykdymas. Jie gali būti atleisti nuo materialinės atsakomybės įrodę, kad jų kaltės nėra arba nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos metu jie nebuvo atsakingi už jo priežiūrą. Šios teisės normos taikymas teismų praktikoje didesnių problemų nesukelia;¹⁰²

- ***kai baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padaro ribotai pakaltinamas ar nepakaltinamas asmuo.*** Pagal LR BPK 109 straipsnį atlyginama turtinė ar neturtinė žala, padaryta kaltinamojo nusikalstama veika. Baudžiamojo įstatymo uždrausta veika, padaryta ribotai pakaltinamo asmens, t. y. jeigu darydamas LR BK uždraustą veiką tas asmuo dėl psichikos sutrikimo, kuris nėra pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamu, negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų, turi nusikaltimo ar baudžiamojo nusizengimo požymių. Asmuo, būdamas riboto pakaltinamumo būsenos, nors ir nevisiškai, bet suvokia daromos veikos pavojingumą, todėl atsako už padarytą nusikalstamą veiką pagal baudžiamąjį įstatymą (LR BK 18 straipsnis). Teismų praktikoje¹⁰³ laikomasi pozicijos, kad jeigu byloje nustatoma, kad ribotai pakaltinamas asmuo padarė nusikalstamą veiką, kad tarp veikos ir jos teisinių padarinių – turtinės ir (ar) neturtinės žalos atsiradimo – yra priežastinis ryšys, nukentėjusiojo (civilinio ieškovo) ieškinys dėl žalos atlyginimo gali būti išspręstas iš esmės, neturtinę žalą priteisiant iš ribotai pakaltinamo asmens. Taigi pagal LR BPK nuostatas

¹⁰¹ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-151/2009: nuteistas yra moksleivis, nusikaltimą padarė mokykloje, pertraukus metu. LAT pažymėjo, jog vien aplinkybė, kad žala buvo padaryta mokykloje, nereiškia tėvų besąlygiško atleidimo nuo žalos atlyginimo. Žala gali būti ir netinkamo tėvų auklėjimo ir netinkamos minėtų institucijų priežiūros padarinys, todėl galima bendra nepilnamečio tėvų bei minėtų institucijų atsakomybė pagal dalinės civilinės atsakomybės taisyklės.

¹⁰² Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2010 m. birželio 15 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-330/2010 paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria neturtinės žalos atlyginimas subsidiariai priteistas iš nuteistojo nepilnamečio ir jo įstatyminio atstovo; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. lapkričio 24 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-540/2009 paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria neturtinės žalos atlyginimas už nepilnamečių įvykdytą plėšimą subsidiariai priteistas iš dviejų nuteistųjų mamos bei vaikų globos namų. LAT pabrėžė, kad nukentėjusiojo prašymas pakeisti apeliacinės instancijos teismo nutartį ir taikyti solidariąją atsakomybę nepilnamečiams bei už jų padarytą žalą atsakingiems asmenims (nuteistųjų mamai bei vaikų globos namams), prieštarauja civilinės teisės nuostatom, kurias taiko teismai, nagrinėdami civilinius ieškinius baudžiamosiose bylose, kadangi už nepilnamečių nuo 14 iki 18 m. padarytą žalą atsakingų asmenų atsakomybė nukentėjusiajam yra dalinė.

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p. 493.

baudžiamojoje byloje reiškiamo civilinio ieškinio pagrindas yra būtent nusikalstamos veikos padarymas, o reikalavimas atlyginti žalą numatytas tik nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui arba už šio asmens veiką materialiai atsakingiems asmenims. Nepakaltinamo asmens, t. y. jeigu darydamas LR BK uždraustą veiką jis dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų (LR BK 17 straipsnis), padaryta veika, už kurią taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, nelaikoma nusikalstama. Pagal LR BK 17 straipsnio 2 dalį nepakaltinamas asmuo pagal LR BK už padarytą pavojingą veiką neatsako. Tačiau nuosprendis, konstatuojantis nusikalstamos veikos nebuvimą, ne visada pašalina civilinę atsakomybę už padarytą žalą. Atsakomybė už teismo nepripažinto neveiksniu ir savo veiksmų reikšmės suprasti negalinčio pilnamečio fizinio asmens padarytą žalą reglamentuota LR CK 6.268 straipsnyje. Šio straipsnio 4 dalyje įtvirtinta specialioji norma, reglamentuojanti žalos atlyginimą, padarytą asmens, kuris savo veiksmų reikšmės negali suprasti ar jų valdyti dėl psichinės ligos ar kitokio psichikos sutrikimo. Žalos atlyginimas tokiais atvejais gali būti priteistas iš asmenų, kurie gyveno kartu su žalą padariusiu asmeniu ir, žinodami apie žalą padariusio asmens psichikos būklę, nesiėmė priemonių, kad šis būtų pripažintas neveiksniu. Teismų praktikoje tokiais atvejais, kai nepakaltinamas asmuo padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, civilinis ieškinys paliekamas nenagrinėtas, o civilinis ieškovas turi teisę pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka;¹⁰⁴

- **draudimo įmonių atsakomybė.** Vienas iš materialiai atsakingų asmenų, išvardytų LR BPK 109 straipsnyje, 111 straipsnio 1 dalyje, gali būti draudimo įmonė (draudikas), su atsakingu už žalos padarymą asmeniu (pavyzdžiui, transporto priemonės valdytoju) trečiojo asmens interesais sudariusi civilinės atsakomybės draudimo sutartį. Civilinės atsakomybės draudimo atveju pareiga atlyginti padarytą neturtinę žalą kyla dviem asmenims: draudikui ir žalą padariusiam asmeniui (draudėjui). Šių asmenų pareigos atsiradimo pagrindai ir apimtis skirtingi. Bendroji taisyklė yra ta, kad, esant draudimui įvykiui, draudikas atlygina žalą neperžengdamas

¹⁰⁴Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2011 m. sausio 18 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77/2011 konstatavo, jog nepakaltinamo asmens padaryta veika, už kurią taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, nelaikoma nusikalstama, kad priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese pareikštas civilinis ieškinys nesusijęs su visus požymius turinčios nusikalstamos veikos padarymu ir nagrinėtinas civilinio proceso tvarka; Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2010 m. gegužės 28 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-251/2010 konstatavo, kad nutartis dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo, pripažinus asmenį nepakaltinamu, nėra prilyginama išteisinamajam nuosprendžiui, kai kaltinamasis išteisinamas nesant nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčios veikos, tačiau LR BPK nereglamentuojant klausimo dėl įstatymo uždrausta (bet ne nusikalstama) veika padarytos žalos atlyginimo, šiuo klausimu taikytina artimiausia teisės norma, t. y. LR BPK 115 straipsnio 3 dalies 2 punktą ir civiliniai ieškiniai paliekami nenagrinėti. Tai neužkerta kelio civiliniams ieškovams ateityje pareikšti ieškinį dėl žalos atlyginimo; Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-401/2008).

sutartyje nustatytos draudimo sumos ribų (sutartinė atsakomybė), t. y. draudiko pareigos apimtis nustatoma pagal teisės normas, reglamentuojančias draudimo santykius, ir pagal draudimo sutartį (LR CK 6.254, 6.987 straipsniai). Taigi draudiko pareiga atlyginti neturtinę žalą gali atsirasti tik tada, kai tokia pareiga numatyta įstatyme ar draudimo sutartyje. Nesant draudimo sutarties (arba draudikui bankrutuojant), transporto priemonės valdytojo padarytą žalą privalo atlyginti Transporto priemonių draudikų biuras.¹⁰⁵ Tuo tarpu žalą padariusio asmens (draudėjo) pareiga atlyginti žalą kyla delikto pagrindu, t. y. jį su nukentėjusiuoju (civiliniu ieškovu) sieja deliktinė prievolė (LR CK 6.251 straipsnio 1 dalis, 6.263 straipsnio 2, 3 dalys). Jeigu padarytos žalos nukentėjusiajam (ieškovui) visiškai nepadengia išmokėta draudimo išmoka, likusią žalos dalį atlygina ją padaręs asmuo arba už jo veikas materialiai atsakingas asmuo.¹⁰⁶ Po draudiminio įvykio nukentėjęs trečiasis asmuo įgyja teisę reikalauti žalos atlyginimo tiesiogiai iš draudiko ar draudėjo (LR CK 6.987 straipsnis);

- ***padidinto pavojaus šaltinio valdytojo atsakomybė.*** Atsižvelgiant į tai, kad baudžiamieji įstatymai nereglamentuoja civilinės atsakomybės už didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą, taikomos atitinkamos LR CK normos. Pagal LR CK 6.270 straipsnio 1 dalį, asmuo, kurio veikla susijusi su didesniu pavojumi aplinkiniams, privalo atlyginti didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą, jeigu neįrodo, kad žala atsirado dėl nenugalimos jėgos arba dėl nukentėjusio asmens tyčios ar didelio neatsargumo. Šios rūšies atsakomybei atsirasti teismui pakanka nustatyti: 1) didesnio pavojaus šaltinio valdytojo veiklą; 2) žalos padarymą asmens turtinėms teisėms ar asmeninėms neturtinėms teisėms ir vertybėms; 3) priežastinį ryšį tarp veiklos ir atsiradusios žalos. Teismai, sprenddami, ar asmens veikla susijusi su didesniu pavojumi aplinkiniams, vadovaujasi LR CK 6.270 straipsnio 1 dalyje nurodytu didesnio pavojaus šaltinių pavyzdiniu sąrašu, kuris nėra baigtinis. Tai naudojamos (eksploatuojamos) transporto priemonės, mechanizmai, elektros ir atominė energija, sprogstamosios ir nuodingosios medžiagos ir t. t. Sprendžiant, ar tam tikra veikla yra susijusi su didesnio pavojaus šaltiniu, analizuojama pati žalą sukėlusio veikla, jos pobūdis ir atsižvelgiama į du kriterijus, apibūdinančius didesnio pavojaus šaltinį, t. y. tam tikro

¹⁰⁵ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-181/2010).

¹⁰⁶ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2010 m. gruodžio 28 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-638/2010 paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria nukentėjusiajam dėl eismo įvykio iš nuteistojo buvo priteista 26 547,20 Lt neturtinės žalos atlyginimo, o iš AB „Lietuvos draudimas“ – 3452,80 Lt neturtinės žalos; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. gegužės 19 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-207/2009 pakeitė teismų nuosprendį ir nutartį konstatavęs, kad nustačius 4000 Lt neturtinės žalos dydį, atitinkamai turėjo būti nustatyta ir draudiko pareiga atlyginti maksimalią TPVCAPDĮ nustatytą neturtinės žalos sumą, t. y. 1000 eurų arba 3452 Lt. Iš civilinio atsakovo (nuteistojo darbdavio) atitinkamai turėjo būti priteista tik ta neturtinės žalos atlyginimo suma, kuri viršija draudiko pareigos apimtį, t. y. 548,40 Lt.

objekto, kenksmingos veiklos savybės ir žmogaus negalėjimas visiškai kontroliuoti objekto, veiklos, kenksmingų savybių poveikio. Pavyzdžiui, automobilis laikomas didesnio pavojaus šaltiniu dėl to, kad jo judėjimo energija negali būti žmogaus visiškai valdoma. Atsakomybė už žalą, padarytą didesnio pavojaus šaltinio, atsiranda tada, kai žala bus kaip nesuvaldomas šios transporto priemonės judėjimo energijos rezultatas dėl veikimo (eksploatuojant transporto priemonę) arba neveikimo (neužtikrinant jos tinkamo stovėjimo, kad ši nepadarytų žalos savaime pajudėjusi ir pan.). Už didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą atsakingas šaltinio valdytojas, t. y. juridinis ar fizinis asmuo, valdantis didesnio pavojaus šaltinį nuosavybės, patikėjimo teise ar kitokiu teisėtu pagrindu (panaudos, nuomos ar kitokios sutarties pagrindu, pagal įgaliojimą ir t. t.). (LR CK 6.270 straipsnio 2 dalis). Valdytojas ne visada reiškia asmenį, techniškai arba fiziškai valdantį didesnio pavojaus šaltinį. Asmuo, kuris darbo teisinių santykių pagrindu (darbo, tarnybos, samdos ir kt.) naudoja transporto priemonę, mechanizmą ar kitą šaltinį (pavyzdžiui, vairuotojas, operatorius, mašinistas), nėra didesnio pavojaus šaltinio valdytojas ir už padarytą žalą tiesiogiai nukentėjusiajam neatsako. Pagal teismų praktiką didesnio pavojaus šaltinio valdytoju laikomas darbdavys, o ne darbuotojas, kuris naudojasi didesnio pavojaus šaltiniu dėl darbo santykių su didesnio pavojaus šaltinio savininku (darbdaviu).¹⁰⁷ Be to, jeigu didesnio pavojaus šaltinio valdytojas yra darbdavys, tai už jo darbuotojo naudotą didesnio pavojaus šaltiniu padarytą žalą darbdaviui kyla deliktinė civilinė atsakomybė ne tik kaip didesnio pavojaus šaltinio valdytojui (LR CK 6.270 straipsnis), bet ir kaip samdančiam darbuotojus asmeniui už žalą, atsiradusią dėl jo darbuotojo kaltės (LR CK 6.264 straipsnis). Pagal LR CK 6.270 straipsnio 3 dalies nuostatas, didesnio pavojaus šaltinio valdytojas už padarytą žalą neatsako, jei įrodo, kad galimybę valdyti didesnio pavojaus šaltinį jis prarado dėl kitų asmenų neteisėtų veiksmų. Tačiau jeigu dėl daikto valdymo netekimo yra ir valdytojo kaltės, tai jis neatleidžiamas nuo atsakomybės, o atsako solidariai su neteisėtai didesnio pavojaus šaltinį užvaldžiusiu asmeniu. Taigi, pagal šią nuostatą, didesnio pavojaus šaltinio valdytojas (pvz., automobilio) turi didesnę rūpestingumo pareigą ir jis privalo rūpintis, jog didesnio pavojaus šaltinis būtų tinkamai saugomas (pvz., rakteliai ir dokumentai turi būti saugomi vaikams nežinomoje vietoje ir neturi būti lengvai surandami, automobilis turi būti užrakintas ir pan.);¹⁰⁸

¹⁰⁷ P vz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-609/2010).

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-455/2009).

- ***darbdavio atsakomybė.*** Kai darbuotojas nusikalstama veika padaro žalą, eidamas darbinės (tarnybines) pareigas, žalą nukentėjusiajam atlygina darbdavys (LR CK 6.264 straipsnio 1 dalis). Darbuotojais laikomi asmenys, atliekantys darbą ne tik darbo sutarties, bet ir civilinės sutarties pagrindu, jeigu jie veikė ne savo rizika, o atitinkamo juridinio ar fizinio asmens nurodymu ir jo kontroliuojami (LR CK 6.264 straipsnio 2 dalis). Sprendžiant atsakomybės pagal šį straipsnį klausimą, svarbu nustatyti priežastinį ryšį tarp darbuotojo veiksmų ir žalos, padarytos vykdant darbo ar civilinę sutartį, bei tarp samdančio asmens ir žalą padariusio asmens. Darbinių (tarnybinių) pareigų atlikimu laikoma bet kokia veikla, susijusi su veikimu darbdavio nurodymu ir jo interesais. Esminę reikšmę šių taisyklių taikymui turi aplinkybė, kad darbuotojas, darydamas žalą, tikrai veikė kaip darbuotojas, t. y. atliko veiksmus, susijusius su darbo procesu, o ne savo asmeniniais interesais kaip privatus asmuo;¹⁰⁹
- ***atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų veiksmų.*** Valstybės valdžios institucijos pareigūno ar tarnautojo, einančio tarnybines pareigas, nusikalstama veika padarytą žalą atlygina valstybė (LR CK 6.271 straipsnis). Vyriausybė 2001 m. liepos 26 d. nutarimu Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“¹¹⁰ įgaliojo atstovauti valstybei bylose dėl žalos atlyginimo valstybės institucijas (valstybinio administravimo subjektus), dėl kurių arba dėl kurių pareigūnų, valstybės tarnautojų ar kitų darbuotojų neteisėtų aktų atsirado žala. Teismų praktika baudžiamosiose bylose priteisti neturtinės žalos atlyginimą už žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų veiksmų iš valstybės negausi. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartimi paliko galioti Klaipėdos rajono apylinkės teismo 2005 m. rugsėjo 23 d. nuosprendį, kuriuo G. K. nuteistas pagal BK 132 straipsnio 3 dalį už tai, kad, dirbdamas kriminalinės policijos vyriausioju policininku, tarnybos metu dėl neatsargumo atėmė gyvybę kitam žmogui.

¹⁰⁹ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2010 m. gruodžio 7 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-539/2010 paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria neturtinė žala nukentėjusiesiems buvo priteista iš Panevėžio apskrities priešgaisrinės gelbėjimo valdybos, kadangi konstatuota, jog nuteistasis padarė nusikalstamą veiką (sukėlė eismo įvykį) dirbdamas Panevėžio apskrities priešgaisrinės gelbėjimo valdybos 2-os komandos ugniagesiu gelbėtoju ir vykdydamas jam pavestas tarnybines pareigas; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2010 m. kovo 16 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-134/2010 konstatavo, jog kadangi nelaimingas atsitikimas dėl darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimo, sukėlusio žmogaus mirtį, įvyko darbo metu, einant darbinės pareigas, tai pagal LR CK 6.264 straipsnį atlyginti neturtinę žalą privalo darbdavys; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. lapkričio 24 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-434/2009 paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria A. P. nuteistas už tai, kad, dirbdamas apsaugos darbuotoju, tyčia galva trenkė nukentėjusiajam M. C. į galvą, padarydamas jam nesunkų sveikatos sutrikdymą. Kadangi nuteistasis nukentėjusįjį sužalojo ne dėl asmeninių nesutarimų, o vykdydamas darbinės funkcijas, esant žodiniam konfliktui, viršijo pareiginius įgalinimus – neteisėtai panaudojo fizinį smurtą, todėl nuteistojo darbdaviui atsirado civilinė atsakomybė pagal LR CK 6.264 straipsnį.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 26 d. nutarimas Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“. *Valstybės Žinios*. 2001, Nr. 66-2415.

Kadangi nukentėjusiesiems neturtinę žalą padarė valstybės valdžios institucijos pareigūnas, žala buvo priteista iš valstybės.¹¹¹

Aptarus situacijas, kuomet neturtinę žalą privalo atlyginti ne tik nusikalstamą veiką padaręs asmuo, bet ir kiti materialiai atsakingi asmenys, matyti, kad kai prievolę pažeidusi šalis yra keli skolininkai, tai jų atsakomybės dydis priklauso nuo to, ar pažeista prievolė yra dalinė ar solidarioji. Civilinėje teisėje daline vadinama atsakomybė, taikoma dviem arba daugiau asmenų, kurių kiekvienas atsako kreditoriui lygiomis dalimis. Jeigu įstatyme ar sutartyje nenustatyta, kad atskirų bendraskolių dalys yra nelygios, tai laikoma, kad visų jų dalys lygios (LR CK 6.5 straipsnis). Solidariaja vadinama atsakomybė dviejų ir daugiau asmenų, iš kurių kiekvienas atsako kreditoriui visa prievole. Esant solidariajai atsakomybei, kreditorius gali reikalauti iš visų bendraskolių ir iš bet kurio jų atskirai įvykdyti tiek visą prievolę, tiek ir bet kurią jos dalį. Jeigu visi nuostoliai išieškomi iš vieno skolininko, šis turi teisę atgręžtine tvarka reikalauti nuostolių atlyginimo iš visų kitų bendraskolių lygiomis dalimis to, ką jis įvykdė, atskaičiavus jam pačiam tenkančią dalį (LR CK 6.280 straipsnis). Solidarioji skolininkų prievolė atsiranda tik įstatymų ar šalių susitarimu nustatytais atvejais, taip pat kai prievolės dalykas yra nedalus (LR CK 6.6 straipsnio 1 dalis), pavyzdžiui, pagal LR CK 3.109 straipsnio 1 dalies 6 punktą nepilnamečių vaikų padarytos žalos atlyginimas priskiriamas prie solidariųjų sutuoktinių (tėvų) prievolių; LR CK 6.270 straipsnio 4 dalyje nustatyta solidarioji kelių didesnio pavojaus šaltinių valdytojų atsakomybė, kai trečiajam asmeniui (nukentėjusiajam) padaroma žalos dėl kelių šaltinių susidūrimo ar kitokios sąveikos; solidarioji atsakomybė taip pat taikoma tada, kai dėl valdytojo aplaidumo prarandamas didesnio pavojaus šaltinis, kurį neteisėtai užvaldęs kaltininkas padaro žalos (LR CK 6.270 straipsnio 3 dalis) ir kt. Pagal LR CK 6.6 straipsnio 3 dalį solidarioji skolininkų pareiga preziumuojama, jeigu prievolė susijusi su kelių asmenų veiksmis padarytos žalos atlyginimu. Šio straipsnio 4 dalyje įtvirtintas principas „vienas už visus, visi už vieną“, kuriuo ir yra grindžiamas solidarumas. Bendru žalos padarymu laikomi atvejai, kai žala yra kelių asmenų veiksmų padarinys (LR CK 6.279 straipsnio 1 dalis). Bendrai žalą padarę nusikalstamos veikos bendrininkai (vykdytojai, organizatoriai, kurstytojai, padėjėjai), nepriklausomai nuo bendrininkavimo formos, atsako solidariai.¹¹²

Minėta, kad neturtinės žalos kompensavimas pagal Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą išmokant neturtinės žalos kompensaciją

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-470/2006).

¹¹² Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. lapkričio 24 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-540/2009 paliko galioti apeliacinės instancijos teismo nutartį, kuria iš nuteistųjų, veikusių bendrininkų grupe, solidariai priteista nukentėjusiesiems turtinės bei neturtinės žalos.

neatleidžia už žalą atsakingo asmens¹¹³ nuo atsakomybės atlyginti žalą. Tai reiškia, kad neturtinės žalos kompensavimas niekaip nesusijęs su dėl padaryto nusikaltimo kalto asmens pareiga atlyginti nukentėjusiajam patirtą tiek turtinę, tiek neturtinę žalą, t. y. žalos kompensavimas minėto įstatymo nustatyta tvarka neatleidžia už žalą atsakingo asmens nuo pareigos atlyginti likusią smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą. Tais atvejais, kai pagal Įstatymą yra atlyginta žala, atsižvelgiant į išmokėtos smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos kompensacijos dydį, civilinis ieškinys tenkinamas iš dalies, o priteistinos žalos dydis mažinamas išmokėta suma.¹¹⁴ Be to, kompensavus smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą, valstybė įgyja regresio (atgręžtinio reikalavimo) teisę iš už žalą atsakingo asmens, jeigu šis yra nustatytas, teismo tvarka išieškoti tokio dydžio sumas, kiek išmokėjo turintiems teisę gauti tokią kompensaciją asmenims.¹¹⁵

Taigi baudžiamajame procese paprastai už nusikalstama veika padarytą žalą atsako pats kaltinamasis, tačiau tam tikrose situacijose už įtariamojo (kaltinamojo) nusikalstama veika padarytą žalą gali atsakyti įtariamasis (kaltinamasis) ir materialiai atsakingas asmuo arba tik materialiai atsakingas asmuo, pavyzdžiui, tėvai ar rūpintojas atsako už nepilnamečio padarytą žalą; samdantis darbuotojus asmuo atlygina žalą, atsiradusią dėl jo darbuotojo, einančio darbines (tarnybines) pareigas, kaltės; asmuo, kurio veikla susijusi su didesniu pavojumi aplinkiniams, atlygina didesnio pavojaus šaltinio padarytą žalą; draudimo įmonė atlygina žalą, esant draudimui įvykiui; valstybė atsako už žalą, atsiradusią dėl pareigūno ar tarnautojo neteisėtų veiksmų, ir kt.

4. NETURTINĖS ŽALOS BAUDŽIAMAJAME PROCESSE DYDŽIO NUSTATYMAS

Pagal Konstituciją asmeniui padarytos žalos atlyginimas turi būti realus ir teisingas.¹¹⁶ Konstitucinis imperatyvas, kad žala turi būti atlyginta teisingai, yra susijęs ir su konstituciniais žalos

¹¹³ Už žalą atsakingas asmuo – smurtinį nusikaltimą padaręs asmuo arba asmuo, kuris pagal įstatymus yra atsakingas už žalą padariusio asmens veiksmus (Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo 2 straipsnio 4 dalis).

¹¹⁴ Pvz., Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 11 d. nuosprendis baudžiamajame byloje (bylos Nr. 1-212/2008); Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 27 d. nuosprendis baudžiamajame byloje (bylos Nr. 1A-73/2009); Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamajame byloje (bylos Nr. 1A-501//2010).

¹¹⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamajame byloje (bylos Nr. 1A-315/2007).

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 16-758; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas, *supra* note 1.

atlyginimo proporcingumo, adekvatumo principais, pagal kuriuos reikalaujama, kad teisės aktuose nustatytos ir taikomos priemonės būtų proporcingos siekiamam tikslui, neribotų asmenų teisių labiau negu būtina teisėtam ir visuotinai reikšmingam, konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti, nesudarytų prielaidų piktnaudžiauti teise.¹¹⁷

Nors neturtinė žala padaroma nematerialioms vertybėms, tačiau jos ginamos turтинiais būdais. Neturtinės žalos kompensavimas, ją įvertinant pinigais, nereikia, kad tai yra asmens išgyvenimų, skausmo, kančios, prarasto džiaugsmo kaina.¹¹⁸ Dėl to įstatymas numato tik kriterijus, į kuriuos turi atsižvelgti teismas, nustatydamas žalos kompensavimo dydį. 2000 m. Civilinis kodeksas, kitaip nei 1964 m. Civilinis kodeksas ir kiti įstatymai, visiškai atsisakė minimalių ir/ar maksimalių kompensacijos už neturtinę žalą sumų įtvirtinimo, pavesdamas ją nustatyti teismui pagal tam tikrus orientacinius kriterijus. Neturtinės žalos atlyginimo piniginių ribų atsisakymas yra susijęs su galbūt ir neįprastu Lietuvos praktikai teismo galių praplėtimu, savotišku „rankų teismui atirišimu“, kadangi kompensacija už fizines ir dvasines kančias didele dalimi tampa priklausoma nuo teismo nuožiūros, vidinio įsitikinimo, kas, viena vertus, yra subjektyvu ir nepadeda nusistovėti vienodai neturtinės žalos dydžio nustatymo praktikai. Kita vertus, teismas, įvertindamas neturtinę žalą pinigais, bet kuriuo atveju nėra visiškai laisvas: jis privalo vadovautis neturtinės žalos kompensacijos nustatymo kriterijais, universaliais teisingumo, sąžiningumo bei protingumo principais. Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalis numato, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos kompensacijos dydį, turi atsižvelgti į: 1) neturtinės žalos pasekmes; 2) žalą padariusio asmens kaltę; 3) jo turtinę padėtį; 4) padarytos turtinės žalos dydį; 5) kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes; 6) sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Tačiau įstatymų leidėjas nepateikia jokių minėtų kriterijų aiškinimo bei taikymo taisyklių, nekonstruoja jų hierarchinės piramidės, nepaaiškina vaidmens kompensacijos dydžio suradimo procese, palikdamas tai teismo nuožiūrai.

Teisės doktrinoje¹¹⁹ išskiriami bendrieji ir individualieji (specialieji) neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijai. *Bendrieji kriterijai* taikytini visoms bylų dėl neturtinės žalos atlyginimo kategorijoms bei tiesiogiai atsispindi Civiliniame kodekse ar iš jo logiškai išplaukia: 1) pažeistos vertybės pobūdis; 2) dvasinių ir fizinių kančių laipsnis; 3) dvasinių ir fizinių kančių pobūdis; 4) neturtinės žalos pasekmės; 5) kaltė; 6) turtinės žalos dydis; 7) asmenybės bruožai; 8) turtinė padėtis; 9) elgesio motyvacija, tikslai; 10) teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai. *Individualieji kriterijai* būdingi tik tam tikroms bylų kategorijoms, kadangi geriausiai

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas, *supra* note 1.

¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-551/2010).

¹¹⁹ Volodko, R., *supra* note 9, p. 188-191.

informuoja apie patirtą emocinį sukrėtimą, nepatogumų pobūdį, fizinio skausmo lygį toje konkrečioje situacijoje ir dažniausiai yra tiesiog vystomi teismų praktikos: gyvybės atėmimo atveju – ieškovo ir mirusiojo giminystės laipsnis, emocinio, dvasinio, fizinio, ekonominio ryšio pobūdis ir glaudumas, bendro gyvenimo trukmė, materialinio išlaikymo faktas ir kt.;¹²⁰ sveikatos sužalojimo atveju – pakenkimo sveikatai laipsnis ir pobūdis, sveikatos sutrikdymo trukmė, netekto darbingumo procentas, ligos progresavimo tikimybė, prognozės ir pan.¹²¹

Atsižvelgiant į tai, kad kiekvienu konkrečiu atveju galutinį neturtinės žalos kompensacijos dydį nustato teismas, atsižvelgdamas į LR CK įtvirtintus kriterijus, tikslinga atskirai aptarti kiekvieną iš šių kriterijų.

1. Neturtinės žalos pasekmės.

Civilinis kodeksas, įvardindamas orientacinius faktorius, kurie yra pajėgūs padėti apsispręsti dėl kompensacijos už asmeniui padarytą neturtinę žalą sumos, visų pirma rekomenduoja atkreipti dėmesį į neturtinės žalos pasekmes, t. y. į tuos materialaus bei nematerialaus pobūdžio pasikeitimus įvairiose nukentėjusio asmens gyvenimo srityse, kurie atsirado dėl neteisėtų žalą padariusio asmens veiksmų bei paties nukentėjusiojo dvasinių ir fizinių išgyvenimų. Nustatydamas kompensacijos už neturtinę žalą dydį, teismas įvertina nukentėjusiojo gyvenimo pokyčius ir kliūtis, kaip pakankamai objektyvų faktorių, bylojantį tiek apie padaryto pažeidimo sunkumą, tiek apie sukeltą žalą ir ją pajėgią kompensuoti pinigų sumą. Nepageidaujami skaudūs savo pobūdžiu, laipsniu bei trukme padariniai, paliečiantys visas ar daugelį asmeniui aktualių gyvenimo sričių, kurių negalima pašalinti ar reikalingos itin didelės pastangos jiems sušvelninti ar įveikti, kardinalus ar ženklesnis iki teisės pažeidimo buvusio gyvenimo ir jo kokybės pasikeitimas bei panašios aplinkybės tampa rimtu teisiniu pagrindu priteisti nukentėjusiajam didesnę piniginę kompensaciją. Kita vertus, kai asmens praradimai yra nežymūs, trumpalaikiai, gali būti nesunkiai ir operatyviai įveikti, jie neturėtų būti pervertinti kompensacijos už neturtinę žalą dydžio nustatymo procese.

Pažymėtina, jog teismų praktikoje nuosekliai laikomasi pozicijos, jog absoliučių vertybių, tokių kaip gyvybė, sveikata, gynimo atveju pasekmės yra esminis neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijus.¹²²

¹²⁰ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. liepos 1 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-299/2008 konstatavo, jog vaiką ir motiną tiek iki gimimo, tiek po gimimo sieja glaudesnis emocinis ir dvasinis ryšys negu su tėvu. Dėl šių priežasčių, pirmosios instancijos teismas pagrįstai gimdymo metu mirusio kūdikio motinai priteisė 100 000 Lt sumą neturtinei žalai atlyginti, o tėvui – 20 000 Lt.

¹²¹ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-434/2009).

¹²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p. 472; pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojoje

Neturtinės žalos pasekmės gali būti fizinio ar (ir) dvasinio pobūdžio. Dvasinio pobūdžio pakenkimai – tai dvasiniai išgyvenimai, sukrėtimai, emocinė depresija, pažeminimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir pan. Fizinio pobūdžio pasekmės – tai fizinis skausmas, kūno sužalojimas ar susargdinimas, dėl jų atsirandantys nepatogumai ir pan. Be to, pasekmės vertinamos ne vien įvykusio fakto, bet ir ateities požiūriu, t. y. kaip jos paveiks tolesnį nukentėjusiojo gyvenimą (ar turės reikšmės neturtinę žalą patyrusio asmens visuomeninei, profesinei, kūrybinei veiklai, šeiminiams santykiams, kokią įtaką darys nuo brutalaus smurtinio nusikaltimo nukentėjusio mažamečio tolesnei fizinei ir psichinei raidai, asmenybės formavimuisi ir pan.). Jeigu fiziniai ar psichiniai pakenkimai yra ilgalaikiai arba tokio pobūdžio, kad iš karto negali būti pašalintos jų pasekmės, o pasekmių šalinimas susijęs su įvairių fizinės ar psichinės sveikatos grąžinimo metodų taikymu, tai, be išgyvenimų dėl sužalojimo fakto, prie neturtinės žalos priskiriamas susirūpinimas būsिमomis pasekmėmis.

Taigi nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį, teismų praktikoje paprastai įvertinama dėl nusikalstamų veikų patirtų fizinių ir dvasinių išgyvenimų įtaka:

- nukentėjusiojo profesinei ir darbinei veiklai. Nustatoma, koku būdu ir laipsniu įvykis ir dėl jo patirti išgyvenimai paveikė tolesnį profesinį nukentėjusiojo gyvenimą, t. y. kaip pasikeitė galimybės įsidarbinti, toliau dirbti ir užsidirbti, kilti karjeros laiptais, pakeisti darbą ar profesiją, siekti geresnių darbo sąlygų, visokeriopai tobulėti profesinėje srityje, ar praradimai dalykinėje ir profesinėje sferoje yra ilgalaikiai ar juos įmanoma atkurti ir kokių pastangų tai pareikalaus ir pan.;¹²³
- gebėjimui mokytis, įgyti, įsisavinti bei tobulinti žinias, visokeriopai pažinti supantį pasaulį, užsiimti moksline veikla ir pan. Tokių aplinkybių įvertinimas aktualiausias tais atvejais, kai

byloje (bylos Nr. 2K-638/2010); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-209/2010); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-507/2009); kt.

¹²³Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. lapkričio 24 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-434/2009 konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nukentėjusiajam, kuriam padarytas nesunkus sveikatos sutrikdymas, priteisė 10 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, kadangi sužalojimas nesukėlė nukentėjusiojo fizinei ir psichinei sveikatai ilgalaikių ir negrįžtamų pakitimų, nepakenkė jo reputacijai, nesumažino karjeros galimybių, jis gali tęsti įprastą gyvenimo būdą, dirbti vadybininko darbą, kurį dirbo iki nusikalstamo įvykio;

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. gruodžio 9 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-424/2008 konstatavo, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai pagrįstai nukentėjusiajai, kuriai padarytas sunkus sveikatos sutrikdymas, priteisė 30 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo, atsižvelgiant į tai, kad jauno amžiaus nukentėjusioji dėl eismo įvykio patyrė sunkų sveikatos sutrikdymą, prarado 30 proc. bendro darbingumo ir dėl šios priežasties negalėjo įsigyti norimos specialybės, o praėjus daugiau kaip 2,5 m. prarastas darbingumas negrįžo, sužalojimo pasekmės išliko, gydymas tęsiamas, visiško pasveikimo prognozė abejotina.

neturtinė žala padaroma jauno amžiaus asmeniui (mažamečiam vaikui, moksleiviui, studentui), kuriam pasaulio pažinimas bei mokymasis yra pagrindinė veikla,¹²⁴

- visuomeninei ir su darbu ar mokymusi nesusijusiai laisvalaikio veiklai. Turi būti tiriama, kokia visuomenine veikla užsiėmė nukentėjusysis, kokie buvo jo pomėgiai, hobis, kiek jie buvo svarbūs nukentėjusiajam, kaip buvo praleidžiamas laisvalaikis ir koku būdu nemalonūs įvykiai paveikė galimybes toliau tęsti šią visuomeninę ar kitokią su darbu nesusijusią veiklą – keliauti, sportuoti, muzikuoti, šokti, užsiimti menu ar kitais pomėgiais ir malonumais;
- šeimyniniam bei asmeniniam gyvenimui. Šio aspekto ištyrimas tampa aktualus tais atvejais, kai pažeistos vertybės pobūdis jau pats savaime vienaip ar kitaip paliečia asmeninį nukentėjusiojo gyvenimą: artimojo gyvybės atėmimo, sveikatos sužalojimo situacijose, kuomet visiškai ar iš dalies netenkama šeimos, pažeidžiama teisė į mėgavimąsi šeimyniniais ryšiais ir pan.,¹²⁵
- santykiams su aplinkiniais, bendravimo įgūdžiams. Turi būti tiriama, kaip dėl neteisėtų veiksmų pasikeitė bendravimo, komunikavimo, naujų pažinčių užmezgimo, taip pat senų

¹²⁴ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 30 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-545/2010 konstatuota, jog dėl padaryto sunkaus sveikatos sutrikdymo nukentėjusysis negali tęsti mokslų kokybiškai bendrauti su draugais. Pirmosios instancijos teismas nukentėjusiajam priteisė 20 000 Lt už neturtinę žalą, tačiau apeliacinės instancijos teismas neturtinės žalos dydį padidino iki 60 000 Lt. LAT pažymėjo, kad nukentėjusysis yra jauno amžiaus, tačiau dėl padaryto nusikaltimo padarinių negali savarankiškai ir visavertiškai gyventi, drovisi savo išvaizdos, kuri pasikeitė po atliktų galvos operacijų, o iš byloje esančių rašytinių įrodymų matyti, kad, medikų nuomone, dėl patirtų sužalojimų jam ateityje tikslinga apiforminti psichinį neįgalumą, neveiksnumą;

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 25 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-289/2010 konstatuota, jog pirmosios instancijos teismas pagrįstai nukentėjusiai byloje dėl prekybos žmonėmis priteisė 10 000 Lt neturtinės žalos, atsižvelgęs į nukentėjusios nepilnametystę, į tai, jog buvo apgauta ir seksualiai išnaudota, jog turi psichinių problemų, nutrūko mokslai.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 30 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-556/2008 konstatuota, jog mažametė patyrė ypač sunkias nuteistojo padarytos nusikalstamos veikos pasekmes – jai sunkiai sutrikdyta sveikata, dėl to ji patyrė didelį fizinį skausmą, sutrikdytas normalus jos vystimasis. Mažametei priteista 80 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo.

¹²⁵ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 8 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-237/2009 konstatuota, jog abiejų instancijų teismai, nustatydami nukentėjusiesiems priteistiną neturtinės žalos, atsiradusios dėl jų mažamečių vaikų netekties eismo įvykio metu, dydį (po 150 000 Lt), atsižvelgė į tai, kad dėl eismo įvykio metu patirtų sunkių sužalojimų mirė nukentėjusiųjų mažamečiai sūnūs, jog pasekmės neatitaisomos – atimtos trijų mažamečių vaikų gyvybės, jos skaudžios, mirusiųjų artimiesiems neįkainojamos. Dėl savo vaikų tragiškos netekties tėvai patyrė daug skausmo, dvasinių sukrėtimų, išgyvenimų, ilgalaikį emocinį stresą. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 20 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-422/2009 konstatuota, jog apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nukentėjusiesiems tėvams dėl 1 m. 8 mėn. dukters žūties (jiems patiems bei jų mažamečiui sūnui buvo padaryti nesunkūs sveikatos sutrikdymai) priteisė 100 000 Lt neturtinės žalos, akcentavęs pasekmes – buvo sutrikdytas normalus gyvenimo ritmas, ateities planai; didelis dvasinis sukrėtimas tęsiasi iki šiol; atsirado baimės, nevisavertiškumo jausmas, trukdantis darbinei veiklai, šeiminiams santykiams.

ryšių išsaugojimo galimybės, kokią įtaką jie turėjo tolesniam nukentėjusiojo egzistavimui sociume apskritai.¹²⁶

- nukentėjusiojo psichinei ir fizinei savijautai, asmenybei, vidiniam pasauliui, vertybių sistemai bei gyvenimo kokybei ir kt. Turi būti aiškinamasi, kaip įvykis bei teisių pažeidimas paveikė nukentėjusiojo vertybių sistemą, jo pasaulėžiūrą, gyvenimo planą, paties savęs ir aplinkinių vertinimą.¹²⁷ Nustatant neturtinės žalos dydį bylose, kuriose neturtinę žalą patiria nepilnamečiai ar mažamečiai asmenys, turi būti atsižvelgiama į jų amžiaus grupės asmenims būdingus fizinės ir psichinės raidos ypatumus, socialinę brandą, suvokimo laipsnį, reakciją į prieš jį padarytą nusikalstamą veiką, jos įtaką nukentėjusiojo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, harmoningos asmenybės formavimuisi. Tačiau teismų praktika baudžiamosiose bylose rodo, kad dažnai trūksta išsamesnės ir nuodugnesnės neturtinės žalos padarinių analizės, kai jie kyla dėl nusikaltimų prieš nepilnamečius, o ypač mažamečius asmenis.¹²⁸

Dėl fizinių ir dvasinių kančių bei išgyvenimų, sudarančių neturtinės žalos turinį, taip pat dėl kitų nematerialių padarinių „neapčiuopiamumo“, vizualaus nepastebimumo, ganėtinai didelės tokių išgyvenimų simuliacijos ir piktnaudžiavimo nelaimė rizikos identifikuoti neturtinę žalą yra gana sudėtinga. Fizinį skausmą dar yra įmanoma daugiau ar mažiau objektyviai apibrėžti, ypač kai vadovaujamosi jau nusistovėjusia fizinių sutrikimų ir sužalojimų klasifikacija, pasitelkiant medicinos srities specialistus fizinių sukrėtimų pobūdžiui ir laipsniui nustatyti ar panaudojant kitas objektyvias priemones, o identifikuoti dvasinius (vidinius, moralinius) asmens išgyvenimus,

¹²⁶ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-351/2009 pažymėta, kad pirmosios instancijos teismas, priteisdamas nukentėjusiajai dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo 25 000 Lt konstatavo, kad nukentėjusioji dėl patirto sužalojimo patyrė didelį stresą, dvasinius išgyvenimus, emocinę depresiją, sumažėjo jos bendravimo galimybės, pablogėjo sveikata, ji kentė didelį skausmą.

¹²⁷ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 15 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-341/2010 konstatuota, jog dėl sunkaus sveikatos sutrikdymo 20 000 Lt dydžio neturtinės žalos atlyginimas šiuo konkrečiu atveju yra proporcingas padarytai nusikalstamai veikai ir dėl jos kilusioms pasekmėms, kadangi nukentėjusioji buvo žeminama namuose vaikų akivaizdoje, persekiojama, mušama, matant bendradarbiams, turėjo ne kartą eiti į darbą sumušta, dėl to patyrė didelius dvasinius išgyvenimus, diskomfortą aplinkinių akivaizdoje, nepatogumus, turėdama bėgti iš namų.

¹²⁸ Pvz., nors Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 25 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-306/2010 konstatuota, jog paprastai, nustatant neturtinės žalos dydį bylose, kuriose neturtinę žalą patiria nepilnamečiai ar mažamečiai asmenys, atsižvelgiama į jų amžiaus grupės asmenims būdingus fizinės ir psichinės raidos ypatumus, socialinę brandą, situacijos suvokimo laipsnį, reakciją į prieš jį padarytą nusikalstamą veiką, jos įtaką nukentėjusiojo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, asmenybės formavimuisi, tačiau paliko galioti pirmosios instancijos teismo nuosprendį, kuriuo mažamečiams už nesunkų sveikatos sutrikdymą (įkandus šuniui) buvo priteista 6000 Lt dydžio neturtinės žalos, nors analogiškoje situacijoje, kai tinkamai neprižiūrėtas šuo užpuolė ir apkandžiojo suaugusį žmogų, dėl ko jis patyrė nesunkų sveikatos sutrikdymą, apylinkės teismas nukentėjusiajam taip pat priteisė 6000 Lt dydžio neturtinės žalos atlyginimą (kasacinė nutartis Nr. 2K-352/2009).

nustatyti jų pobūdį, intensyvumą, gilumą ir kitas charakteristikas yra gerokai sunkiau. Akivaizdu, kad psichinė žmogaus reakcija į teisės pažeidimą nėra mechaninis organizmo atsakas į išorinį poveikį ir negatyvūs emocinio pobūdžio pokyčiai vyksta nukentėjusiojo sąmonėje, viduje, o forma, kuria šie pakitimai pasireiškia išorėje (jeigu apskritai įmanomas koks nors išoriniam suvokimui prieinamas pasireiškimas), labiau priklauso nuo subjekto psichikos, fiziologijos ypatumų ir aibės kitų veiksnių.¹²⁹ Atsižvelgiant į neturtinės žalos prigimties lemiamą jos pasireiškimo specifiką, teisinėje literatūroje išsakoma nuomonė, kad tiesioginis neturtinės žalos fakto įrodymas galėtų būti tik akivaizdžiai matomi fiziologiniai individo sveikatos pakitimai, pavyzdžiui, nemiga, depresija, emocijų sutrikimai, kurių gilumą, trukmę, mastą, formas turėtų konstatuoti atitinkamos srities specialistai (psichologai, psichiatrai, kiti medikai). Tad siekiant palengvinti dėl nurodytų priežasčių esantį itin sudėtingą (kartais apskritai neįmanomą) fizinio skausmo, dvasinių išgyvenimų, jų laipsnio ir kitų charakteristikų, turinčių įtakos priteistinos kompensacijos dydžiui, nustatymą, tiek užsienio,¹³⁰ tiek Lietuvos teisės moksle¹³¹ rekomenduojama skirti psichologinę, psichiatrinę arba (ir) kitokią medicinos ekspertizę. Esmė ta, kad nagrinėjant neturtinės žalos atlyginimo bylą dažniausiai vien teisiųjų žinių nepakanka, nes teismo veikla jomis neapsiriboja, ir būtent atitinkamos srities specialistai, kasdien susiduriantys su įvairiausiai pasireiškiančiomis žmogaus kančiomis, galėtų patikimai ir objektyviai konstatuoti vienokių ar kitokių fiziologinių ir psichologinių individo sveikatos pakitimų egzistavimą, gilumą, skausmo ir išgyvenimų mastą, trukmę, individualias tokias kančias jaučiančio asmens charakteristikas, jų įtaką išgyvenimų stiprumui ir apskritai tolesnei psichofizinei būklei, t. y. visus tuos reiškinius ir dalykus, kurių teisėjas vien iš nukentėjusiojo pasakojimų pats negalėtų patikimai nustatyti. Ekspertizė, paskirta nagrinėjant neturtinės žalos atlyginimo bylą, būtų itin svarbi, nes padėtų užtikrinti visapusišką, išsamų visų aktualių bylos aplinkybių tyrimą, leistų teismui savo išvadas grįsti ne vien nepatikrintais ir itin subjektyviais nukentėjusiojo paaiškinimais, liudytojų parodymais, kitais netiesioginiais įrodymais ar savo paties „nespecialiomis“, dažniausiai buitinio lygio psichologijos ar kitų medicinos sričių žiniomis, kurių kiekis ir tikslumas dažniausiai yra nepakankami bylai tinkamai išnagrinėti, bet ir profesionalų konstatuotais, mokliškai nustatytais faktais, o tai visiškai pašalintų ar bent jau minimizuotų subjektyvumą. Tačiau, nepaisant minėtų eksperto išvados privalumų identifikuojant neturtinę žalą,

¹²⁹ Volodko, R., *supra* note 48, p. 26.

¹³⁰ Volochaj, S. *Kompensacija moralnovo vreda kak sposob vostablenija narushenogo prava* [Compensation of moral harm as a way to restore the violated right]. Kiev, 2008, p. 16-21; Kalinina, A. M.; Usov, A. I. Kompleksnyj kharakter sudebnoj ekspertizy po grazhdanskim delam o kompensacii moralnovo vreda [The comprehensive nature of judicial expertise in civil cases on compensation of moral harm]. *Rosijskoe pravo v internete*. 2006, Nr. 03. [interaktyvus], [žiūrėta 2011-03-04]. <http://www.rpi.msal.ru/prints/200603civil_law1.html>

¹³¹ Rudzinskas, A., *supra* note 16, p.122; Volodko, R., *supra* note 48, p. 27.

Lietuvos teismų praktikoje šis įrodymų šaltinis nėra taikomas, manytina, dėl teismų nenoro dar labiau vilkinti ir taip neretai ilgai trunkantį teismo procesą (tiek dėl laiko, tiek dėl finansinių sąnaudų), be to, trūksta ne tik praktikos ir įgūdžių tokio pobūdžio tyrimams atlikti, bet ir metodinės medžiagos.

Taigi vienas pagrindinių kriterijų, nustatant neturtinės žalos dydį, yra jos sukeltos pasekmės, kurias vertina teismas, atsižvelgdamas į asmens patirtų moralinių praradimų dydį, jų įtaką žmogaus darbinei, visuomeninei veiklai, santykiams su aplinkiniais, šeiminiam gyvenimui, nukentėjusiojo psichinei ir fizinei savijautai.

2. Žalą padariusio asmens kaltė.

Vienas iš kriterijų, reikšmingų neturtinės žalos dydžiui nustatyti, yra žalą padariusio asmens kaltė, jos forma (tyčia ar neatsargumas). Konstatuojant kaltės formas, taikomi bendrieji deliktinės atsakomybės principai, įvertinamas asmens veiksmų kryptingumas ir turinys. Neturtinę žalą padariusio asmens veiksmų požiūriu turi būti įvertinta, kokio laipsnio rūpestingumo ir atidumo pareiga jam yra priskirta. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nutartyse yra ne kartą akcentavęs, kad, asmeniui veikiant tyčia, t. y. siekiant, kad nukentėjusysis patirtų kančias, pažeminimą, stresą ir pan., padaroma didesnė neturtinė žala nei neatsargios kaltės atveju.¹³² Tyčia pažeidus labiausiai teisės ginamas vertybes, tokias kaip žmogaus gyvybė, sveikata, seksualinio apsisprendimo laisvė, neturtinės žalos pasekmių ir ją padariusio asmens kaltės kriterijai yra esminiai. Tačiau, vertinant kaltę, atsižvelgiama ir į tai, jog jei tyčia buvo staigi, iš anksto neapgalvota, tai parodo mažesnę kaltininko asmenybės pavojingumą, negu esant iš anksto apgalvotai tyčiai.¹³³ Kai neturtinė žala padaroma neatsargiais kaltininko veiksmais, t. y. kai nukentėjusiajam sąmoningai nesiekama sukelti dvasinių išgyvenimų, fizinių kančių, padaroma mažesnė neturtinė žala nei tyčinės veikos atveju.¹³⁴

Teismų praktikoje pabrėžiama, kad žalą padariusio asmens kaltę įvertinti itin svarbu tais atvejais, kai nusikalstamos veikos pasekmės nėra akivaizdžios (pavyzdžiui, padaromas nusikaltimas asmeniui, nesusijęs su sveikatos sužalojimu, bet yra itin žeminamo pobūdžio ir pan.). Pažymėtina,

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p. 476.

Pvz., Lietuvos Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-283/2010 konstatuota, jog teismai pagrįstai nukentėjusiajai dėl nesunkaus sveikatos sutrikdymo priteisė 11 000 Lt neturtinės žalos, atsižvelgdami į žalą padariusio asmens tyčinę kaltės formą (veika padaryta tyčia dėl chuliganiškų paskatų).

¹³³ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-414/2009 konstatuota, jog nors nuteistojo kaltė dėl nesunkaus sveikatos sutrikdymo reikšė tyčia, tačiau ši tyčia buvo staigi, iš anksto neapgalvota, o tai parodo mažesnę kaltininko asmenybės pavojingumą, negu esant iš anksto apgalvotai tyčiai, nes tiek nuteistasis, tiek nukentėjusysis įvykio dieną kartu vartojo alkoholinius gėrimus ir konfliktas kilo dėl butelio degtinės.

¹³⁴ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-127/2010).

jog žalą padariusio asmens kaltė galėtų būti pagrindas atimti galimybę šiam asmeniui naudotis tam tikromis teisinės apsaugos priemonėmis, pavyzdžiui, pagal LR CK 6.282 straipsnio 3 dalį, jei žala padaroma tyčia, negalima mažinti žalos atlyginimo atsižvelgiant į sunkią žalą padariusio asmens turtinę padėtį ir pan.

Nuosekliai įgyvendinant kompensacinę neturtinės žalos atlyginimo paskirtį, tikslinga žalą padariusio asmens kaltę kaip kriterijų vertinti išimtiniais atvejais, tik tada, kai kaltės laipsnis iš esmės padidina asmens išgyvenimus.

3. Žalą padariusio asmens turtinė padėtis.

Vienas iš LR CK 6.250 straipsnio 2 dalyje nurodytų kriterijų, galinčių turėti įtakos neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymui, yra žalą padariusio asmens turtinė padėtis, t. y. jo turimas turtas ir gaunamos pajamos.

Lietuvos teisės doktrinoje turtinės padėties kriterijus bei jo taikymo galimybė kompensuojant asmens patirtą fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus, emocinį sukrėtimą ar kitus nematerialius padarinius, kelia pakankamai daug diskusijų bei abejonių. Lietuvos teisės moksle¹³⁵ išsakoma nuomonė, kad turtinės padėties kriterijaus įtvirtinimas gali suponuoti išvadą, jog neturtinės žalos atlyginimo suma siejama ne su objektyvia žalos išraiška, o su tą žalą padariusio asmens turtine padėtimi, ir todėl gali susiklostyti situacija, kai asmuo, neturintis lėšų, įgyja prievolę atlyginti ne visą realiai padarytą žalą, o tik 1/10 dalį, nes jo turtinė padėtis yra dešimt kartų blogesnė negu nukentėjusio asmens, ar atvirkščiai – pasiturinčio kaltininko atsakomybės už jo padarytą žalą laipsnis dėl geros jo turtinės padėties tampa aukštesnis, kadangi jis yra finansiškai pajėgus prisiimti didesnę turtinės atsakomybės našta. Taigi, aptariamam atveju kyla teisės subjektų lygybės prieš įstatymą principo pažeidimo grėsmė: tiek neturtinę žalą padarę, tiek ją patyrę asmenys galėtų teigti, kad turtinė padėtis, kaip kompensaciją už patirtas nematerialias kančias sąlygojantis faktorius, neatitinka bendrųjų teisės principų ir atsakomybės už žalos padarymą pagrindų, pagaliau fundamentalios teisinės dogmos, pagal kurią teisė pripažįstama vienodu matu, taikytinu visiems subjektams vienodomis sąlygomis. Sekant tokia logika, negalėtų būti pateisinamos nei situacijos, kai nukentėjusio asmens atžvilgiu nėra iki galo įgyvendinamas visiško nuostolių atlyginimo principas (kiek šio principo realizavimas apskritai yra įmanomas neturtinės žalos atlyginimo santykiuose) tik dėl to, jog žalą jam padarė sunkiai „galą su galu suduriantis“ asmuo, nei situacijos, kai iš kaltininko priteisiama daugiau negu būtų pakankama tik dėl to, kad jis ir taip yra finansiškai apsirūpinęs ir esant „įprastam“ atsakomybės laipsniui jokie ženklėsni turtinio praradimo, o taip pat ir prevencinio

¹³⁵ Rudzinskas, A., *supra* note 11, p. 76.

– auklėjamo atsakomybės poveikio nepatirtų. Pažymėtina ir tai, kad be jau minėto lygybės prieš įstatymą bei diskriminacijos draudimo principų, kurie lyg ir būtų pažeisti, jei, pavyzdžiui, sunki atsakovo turtinė padėtis sąlygotų mažesnės kompensacijos iš jo priteisimą nukentėjusiajam, egzistuoja ir kitas konstitucinis – teisingumo – principas, į kurį irgi imperatyviai įpareigojama atsižvelgti sprendžiant bet kokią teisinį kazusą. Šis principas savo ruožtu neleidžia, kad civilinės atsakomybės už jų padarytą žalą taikymas virstų konkretaus asmens nubaudimo (nepakeliamos finansinės naštos pavidalu) mechanizmu. Visa tai ir verčia analizuoti asmens, kurio atžvilgiu ketinama taikyti civilinę atsakomybę, finansinę situaciją, t. y. surinkti duomenis apie jo gaunamas pajamas, turimą turtą, įsipareigojimus kreditoriams, išlaikomus asmenis, nedarbo priežastis, galimybes įsidarbinti, dirbti ir užsidirbti ir t. t., ir juos kompleksiskai įvertinus, priteisti tokią šalių turtinių interesų pusiausvyra ir balansu pagrįstą kompensacijos sumą, kuri būtų teisinga tiek realaus civilinės sankcijos poveikio kaltininkui, prevencinės bei auklėjamosios funkcijų pasiekimo požiūriu, tiek ir kompensacinės neturtinės žalos atlyginimo paskirties realizavimo nukentėjusiojo atžvilgiu prasme. Visiškai abstrahuojantis nuo deliktinio santykio šalių materialios padėties, iškiltų grėsmė, kad kompensacinis civilinės atsakomybės už neturtinę žalą poveikis konkrečiu atveju nebūtų realizuotas, arba, priešingai – pradėtų dominuoti baudinis neturtinės žalos atlyginimo efektas, kadangi priteista kompensacija, net ir būdama „įkandama“ pasiturinčiam kaltininkui, vargingai gyvenančiam atsakovui reikštų nepakeliamos finansinės naštos visam jo (jo įpėdinių) gyvenimui uždėjimą.¹³⁶

Nepaisant mokslinėje plotmėje vykstančių diskusijų dėl santykio šalių turtinės padėties, kaip neturtinės žalos atlyginimo faktoriaus, taikymo galimumo bei reikšmės kompensaciniame procese, teismų praktikoje gana plačiai vadovaujamosi žalą padariusio asmens finansine padėtimi, kaip argumentu, pateisinančiu neturtinės žalos dydžio poslinkį į vieną ar kitą, dažniausiai – civiliniam atsakovui „palankią“ pusę. Teismų praktikoje vertinant žalą padariusio asmens turtinę padėtį atsižvelgiama į jo darbingumą ar nedarbingumą, turimą turtą, pinigines lėšas, nes nevisada nedarbingo ar nedarbingo asmens turtinė padėtis yra sunki – nedarbingas asmuo gali gauti didelę pensiją, dividendus už nuosavybės teise turimas akcijas, pajamas iš nekilnojamojo turto nuomos, o darbingo asmens turto ir gaunamų pajamų gali nepakakti minimalaus pragyvenimo lygiui užtikrinti.¹³⁷ Priteisiant neturtinę žalą, įvertinamos ne tik tos aplinkybės, kurios rodo kaltininko

¹³⁶ Volodko R. Turtinė padėtis kaip neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus. *Verslo ir teisės aktualijos. Mokslo darbai* [interaktyvus]. 2009, T. 3: 248-275 [žiūrėta 2011-01-15].

<http://www.ttvam.lt/uploads/documents/leidiniai_versl_teis_akt_t3/1302.pdf>

¹³⁷ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2010 m. gegužės 18 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-283/2010 konstatavo, jog teismai, nustatydami 11 000 Lt neturtinės žalos dydį už nesunkų

turtinę padėtį žalos priteisimo momentu, bet ir tos, kurios leidžia spręsti apie turtinės padėties pasikeitimą ateityje (žalą padaręs niekur nedirbantis jaunuolis ketina įsidarbinti, nuteistasis yra jauno amžiaus ir darbingas ir pan.).¹³⁸ Analizuojant žalą padariusio asmens finansinę būklę, o taip pat ir galimybę priteisti didesnę ar mažesnę piniginę kompensaciją, teismų praktikoje taip pat vertinama, koks asmuo – fizinis ar juridinis – atsako už padarytą neturtinę žalą. Tais atvejais, kai žalą nukentėjusiam atlygina juridinis asmuo, kuris turi didesnius finansinius išteklius nei fizinis asmuo, teismai paprastai priteisia didesnę sumą neturtinei žalai atlyginti negu iš fizinio asmens už padarytą analogišką nusikalstamą veiką.¹³⁹

Pažymėtina, jog LR CK 6.282 straipsnio 3 dalyje numatyta išimtis, kuri suteikia teismui galimybę sumažinti atlyginamos žalos dydį, atsižvelgus į sunkią žalą padariusio asmens padėtį (pavyzdžiui, nustatytas žalos dydis sukeltų atsakovui ir jo šeimos nariams labai sunkių padarinių: šeima, kurioje yra nepilnamečių vaikų, prarastų būstą, pritrūktų būtiniausių maisto produktų ir pan.). Tačiau atlygintinos žalos dydis nemažinamas, kai žala padaryta tyčia (LR CK 6.282 straipsnio 3 dalis).¹⁴⁰

Nustatant priteistinos neturtinės žalos dydį turtinės padėties kriterijaus pagrindu, turi būti išlaikyta pusiausvyra tarp nukentėjusio asmens teisių į neturtinės žalos atlyginimo įgyvendinimą ir žalą padariusio asmens teisėtų interesų. Tai sudaro prielaidas siekti protingos nukentėjusiojo ir kaltininko skirtingų interesų pusiausvyros. Pažymėtina, kad teismų praktikoje žalą padariusio

sveikatos sutrikdymą dėl chuliganiškų paskatų, be kitų kriterijų, atsižvelgė į kaltininko turtinę padėtį, t. y. kad nuteistasis dirba, tačiau bendrovės finansinė padėtis sunki, nekilnojamojo ar vertingo kilnojamojo turto, sąskaitų bankuose jis neturi.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 8 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-237/2009 taip pat įvertinta nuteistojo turtinė padėtis, kuri nėra itin gera, nes jis neturi jokio nekilnojamojo turto ir transporto priemonių, jo pajamas sudarė tik gaunamas darbo užmokestis, kurio jis nebegauna (nukentėjusiesiems dėl mažamečių vaikų netekties eismo įvykio metu priteista po 150 000 Lt).

¹³⁸ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. kovo 4 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-68/2008, panaikindama apeliacinės instancijos nutartį ir palikdama galioti pirmosios instancijos teismo priteistą 40 000 Lt neturtinės žalos atlyginimą už nesunkų sveikatos sutrikdymą, pažymėjo, jog nuteistasis (gimęs 1986 m.) yra sveikas, darbingas, pagal byloje esančius duomenis jokios fizinės ar psichinės negalios neturintis asmuo, todėl vien tai, kad yra jaunas bei neturi nekilnojamojo turto, negalėjo būti laikoma išskirtine aplinkybe, dėl kurios apylinkės teismo nustatytas neturtinės žalos atlyginimas būtų sumažintas netgi 5 kartus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. spalio 20 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-422/2009 pažymėjo, kad nuteistojo turtinė padėtis nėra labai gera, tačiau jis yra jauno amžiaus, nevedęs, neturintis išlaikytinių, darbingas, turintis galimybių sėkmingai tęsti darbinę veiklą ir pagerinti savo turtinę padėtį. Todėl nuteistojo kasacinio skundo argumentas, kad jis gauna nedidelį darbo užmokestį, negali būti laikomas aplinkybe, dėl kurios neturtinės žalos dydis turėtų būti dar labiau mažinamas (nukentėjusiesiems priteista 100000 Lt neturtinės žalos atlyginimo dėl eismo įvykyje žuvusios 1 m. ir 8 mėn. amžiaus nukentėjusiųjų duktės, jiems patiems bei jų mažamečiui sūnui buvo padaryti nesunkūs sveikatos sutrikdymai).

¹³⁹ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 1 d. nutartis baudžiamojame byloje (bylos Nr. 2K-299/2008).

¹⁴⁰ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojame byloje (bylos Nr. 2K-74/2011).

asmens turtinė padėtis nelaikoma lemiamu kriterijumi nustatant neturtinės žalos dydį sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atveju.¹⁴¹

Taigi vertinant žalą padariusio asmens turtinę padėtį ir jos įtaką kompensacijos už neturtinę žalą dydžiui, būtina atsižvelgti į tokias aplinkybes, kaip neteisėtais veiksmais pažeistos vertybės pobūdis, prigimtis ir vieta kitų vertybių kontekste, padaryto pažeidimo sunkumas bei jo pasekmės, žalą padariusio asmens prigimtis (fizinis ar juridinis), priežastys, dėl kurių žalą padariusio asmens turtinė padėtis yra sunki, žalą padariusio asmens galimybės, perspektyvos ir noras pakeisti (pagerinti) savo turtinę padėtį ir kt. Tačiau žalą padariusio asmens turtinė padėtis turėtų turėti reikšmės tik išimtiniais atvejais, kad netaptų nepakeliama našta atsakovui, ir tik kaip kriterijus, leidžiantis nustatyti ne didesnę, bet mažesnę atlygintinos žalos dydį, ir taikomas tada, kai nėra žalą padariusio asmens tyčios.

4. Padarytos turtinės žalos dydis.

Civilinis kodeksas, pateikdamas pavyzdinį kriterijų, padedančių nustatyti asmens patirtą fizinį skausmą bei dvasinio pobūdžio išgyvenimus galinčią kompensuoti pinigų sumą, sąrašą, mini ir turtinę žalą.

Atsižvelgiant į neturtinės žalos prigimtį, į jos atlyginimo paskirtį kompensuoti emocinį, dvasinį ir fizinį skausmą, t. y. neutralizuoti ekonominio-turtinio įvertinimo neturintį praradimą, taip pat į tai, kad neturtinės žalos atlyginimas yra autonomiškas civilinių teisių gynimo būdas, kuris gali būti taikomas nepriklausomai nuo turtinės žalos padarymo, kaltininko padarytos turtinės žalos, kuri gali būti sėkmingai kompensuota pilnai realizuojant visiško nuostolių atlyginimo principą, vertinimui turėtų būti teikiamas tik šalutinis, pagalbinis, bet toli gražu ne esminis vaidmuo kompensuojant neturtinę žalą. Teismų praktikoje laikoma, kad pažeidus nematerialias vertybes, tokias kaip asmens sveikata, gyvybė, seksualinio apsisprendimo laisvė ir kt., padarytos turtinės žalos atlyginimo dydis neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymui įtakos nedaro.¹⁴² Šis kriterijus reikšmingas nusikalstamų veikų nuosavybei ir turtinėms teisėms byloje, kuriose prioritetą teikiama turtinių teisių atkūrimui.¹⁴³

5. Kitos turinčios reikšmės bylai aplinkybės.

Atsižvelgiant į tai, kad Civilinis kodeksas nepateikia baigtinio kriterijų teisingos kompensacijos už neturtinę žalą nustatymui sąrašo, priklausomai nuo konkrečios situacijos

¹⁴¹Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose byloje apžvalga, *supra* note 7, p. 480.

¹⁴²*Ibid.*, p. 481.

¹⁴³Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 9 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-474/2010 konstatuota, jog turtinių nusikaltimų, ypač sukčiavimo civiliniuose teisiniuose santykiuose byloje, nustatant neturtinės žalos dydį, didelę reikšmę turi padarytos turtinės žalos dydis.

specifikos gali būti aktualu atsižvelgti ir į kitus, anksčiau nepaminėtus faktorius. Kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes nustato teismas. Teismų praktikoje, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, nustatant neturtinės žalos dydį, įvertinami ir kiti neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijai arba konkrečioje byloje pripažintos svarbios aplinkybės:

- nukentėjusiojo asmeninės savybės, kaip antai: amžius, profesija ir kitos psichologinės, dorovinės, socialinės, medicininės ir kitos savybės;¹⁴⁴
- nuteistojo pastangos savanoriškai atlyginti žalą ir sušvelninti nusikalstamos veikos padarinius;¹⁴⁵
- nukentėjusiojo asmens elgesys. LR CK 6.282 straipsnis 1 dalis numato, kad nukentėjusiojo asmens didelis neatsargumas, padėjęs žalai atsirasti ar padidėti, gali būti pagrindas mažinti žalos atlyginimą arba reikalavimą atlyginti žalą atmesti. Didelis neatsargumas – tai paprasčiausių, kiekvienam asmeniui suvokiamų atsargumo taisyklių ignoravimas, kai nukentėjusiojo veiksmai lėmė žalos atsiradimą ar sudarė sąlygas jai atsirasti. Kadangi protingo, rūpestingo, apdairaus ir atidaus elgesio standartas yra taikomas visiems asmenims, įskaitant ir potencialų nukentėjusįjį, tai tuo atveju, jei žala atsiranda ir dėl paties nukentėjusiojo elgesio, būtų neteisinga visą atsakomybę taikyti žalą padariusio asmens atžvilgiu, tad nukentėjęs asmuo, prisidėjęs prie žalos, turi būti vertinamas kaip teisės pažeidėjas. Taigi, nepaisant to, kad galutiniame rezultate nukentėjęs asmuo patiria žalą, tačiau jo elgesys sąlygoja negatyvių turtnių pasekmių kitam asmeniui – pažeidėjui – atsiradimą, todėl šiuo atveju atsižvelgimas į nukentėjusiojo kaltę nustatant neturtinės žalos dydį – tai tarsi sankcija nukentėjusiajam už jo paties neteisėtą elgesį.¹⁴⁶ Labai opus klausimas nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį yra, ar gyvybės atėmimo atveju turtnines pretenzijas dėl dvasinių išgyvenimų bei kančių, patirtų netekus artimo asmens, atlyginimo

¹⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p. 482; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-306/2010).

¹⁴⁵ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-271/2010); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-351/2009); kt.

¹⁴⁶ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. gruodžio 9 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-424/2008 rizikingą nukentėjusiosios elgesį važiuojamojoje kelio dalyje, kurioje įvyko eismo įvykis, įvertino kaip didelį neatsargumą ir atsižvelgdamas į šį kriterijų nustatė mažesnę neturtinės žalos dydį (30000 Lt);

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-414/2009 konstatuota, kad sprendžiant neturtinės žalos dydžio klausimą svarbu ir tai, jog konfliktas, kurio metu nukentėjusiajam buvo nesunkiai sutrikdyta sveikata, įvyko dėl abiejų, t. y. tiek dėl nuteistojo, tiek ir dėl paties nukentėjusiojo, kaltės, konfliktavo ir stumdėsi abu vaikinai išgertuvių metu (priteista 5000 Lt neturtinės žalos atlyginimo).

reiškiant tretiesiems asmenims (pavyzdžiui, mirusiojo vaikams, tėvams, sutuoktiniui), reikėtų atsižvelgti į mirusiojo kaltę, jos laipsnį ir formą, kaip įtaką piniginės kompensacijos dydžiui turintį faktorių. Teismų praktikos gyvybės atėmimo baudžiamosiose bylose analizė rodo, kad daugeliu atvejų neatsargus ir neatidus žuvusiojo elgesys, daugiau ar mažiau turėjęs įtakos skaudžiausių pasekmių kilimui, žalos padidėjimui, yra vertinamas kaip pagrindas sumažinti artimiesiems tenkančią nematerialios žalos atlyginimą vadovaujantis Civilinio kodekso 6.282 straipsnio 1 dalimi.¹⁴⁷ Tačiau net ir nustatius nukentėjusiojo asmens didelį neatsargumą, teismas gali, o ne privalo sumažinti žalos atlyginimą.¹⁴⁸ Tačiau problema ta, kad Civilinio kodekso 6.282 straipsnio 2 dalies nuostata įsakmiai draudžia mažinti žalos atlyginimą, išieškant dėl maitintojo gyvybės atėmimo atsiradusią žalą ir atlyginant laidojimo išlaidas. Teisės doktrinoje taip pat teigiama, jog į žuvusiojo kaltę neturėtų būti atsižvelgiama priteisiant žalos atlyginimą bei laidojimo išlaidas, nors, pavyzdžiui, jeigu žuvusysis buvo neblaivus ir mirtis jį ištiko iš dalies ir dėl to, žalos atlyginimas gali būti mažinamas, o neblaivumas gali būti kvalifikuojamas kaip rizikos prisiėmimas (LR CK 6.253 straipsnio 5 dalis).¹⁴⁹ Vis dėlto, mirusio asmens kaltės dėl įvykusios tragedijos eliminavimas iš kaltės, kaip orientacinio kriterijaus, turinčio įtakos apsisprendžiant dėl neturtinės žalos atlyginimo dydžio, atrodytų labiau pagrįstas ir ne tik dėl to, kad Civiliniame kodekse nurodytas draudimas atsižvelgti į maitintojo kaltę jo gyvybės netekimo atveju, bet ir dėl kitų priežasčių. Paprasčiausiai asmens mirties atveju neturtinės žalos kompensacija yra priteisiama to asmens artimiesiems – tėvams, vaikams, sutuoktiniui, išlaikytiniams, patiriantiems skaudžius dvasinius išgyvenimus bei emocines kančias dėl asmens, su kuriuo juos siejo artimas ryšys, praradimo. Šiuo atveju neįvyksta teisių į neturtinės žalos atlyginimą perleidimas, o mirusiajam artimų asmenų teisė į neturtinės žalos atlyginimą (LR CK 6.250 straipsnio 2 dalis, 6.284 straipsnis) atsiranda dėl emocinių kančių bei dvasinio skausmo, kuriuos jaučia

¹⁴⁷ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 23 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-599/2010 konstatuota, kad viena iš įvykio vandenyje kilimo priežasčių buvo nukentėjusiojo padaryti Vidaus vandenų laivybos taisyklių pažeidimai – tai, kad jis vandens motociklą vairavo neblaivus (jo kraujyje rasta 2,08 prom., o šlapime – 3,08 prom. etilo alkoholio), neįjungęs žiburių, nevykdydamas pastovaus ir efektyvaus stebėjimo, per daug suartėdamas su kitu laivu, nepasitraukdamas iš kito laivo plaukimo kelio, neišpėdamas jo garsiniais signalais (nukentėjusiesiems dėl pilnamečio sūnaus žūties priteista po 25 000 Lt);

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 14 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-551/2010 konstatuota, kad nukentėjusiojo asmens rizikingas elgesys (dalyvaudamas konflikte elgėsi neatsargiai ir nerūpestingai) buvo reikšmingos bylai aplinkybės, į kurias atsižvelgęs apeliacinės instancijos teismas pagrįstai 100 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo sumą sumažino iki 70 000 Lt.

¹⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 16 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-457/2009 pažymėta, kad apeliacinės instancijos teismas, nors ir konstatavęs žuvusiojo mažamečio didelį neatsargumą, netaikė LR CK 6.282 straipsnio nuostatą sumažindamas neturtinės žalos dydį (nukentėjusiajai dėl nepilnamečio žūties eismo įvykio metu priteista 100 000 Lt).

¹⁴⁹ Mikelėnas, V., *et al.*, *supra* note 18, p. 391.

betarpiškai jie patys. Kadangi šie asmenys laikytini nukentėjusiais, todėl ir kompensuojant jų patirtą neturtinę žalą, vertinant patirtų išgyvenimų mastą, laipsnį, intensyvumą, visi reikšmingi orientaciniai kriterijai (ryšys su mirusiuoju, tokio ryšio pobūdis, intensyvumas, neturtinės žalos pasekmės, turtinės žalos dydis t. t.) analizuotini jų, o ne mirusiojo, atžvilgiu;

- šalies ekonominio gyvenimo rodikliai, bendras pragyvenimo lygis, vidutinės gyventojų pajamos ir kiti ekonominiai veiksniai, turintys įtakos teisingos kompensacijos parinkimui.¹⁵⁰
- nusikaltimo padarymo motyvai, tikslai, sąlygos, turėjusios įtakos nusikalstamam elgesiui, nuteistųjų asmenybes apibūdinantys duomenys, turtinė nukentėjusiųjų padėtis;¹⁵¹
- nukentėjusiųjų eismo įvykyje skaičius ir asmenų, pripažintų nukentėjusiais baudžiamajame procese ir pareiškusių savarankiškus civilinius ieškinius skaičius (nukentėję tretieji asmenys).¹⁵²

Tačiau, kaip pabrėžiama ir teismų praktikoje, kiekvienas atvejis yra individualus ir turi būti svarstomas individualiai.¹⁵³

6. Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai.

Civiliniame įstatyme vienareikšmiškai reikalaujama, kad nustatydamas neturtinės žalos atlyginimo dydį, teismas visais atvejais vadovautųsi teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principais, tai yra taikytų bendruosius, fundamentaliuosius teisės pradmenis. Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymas įgyja ypatingą reikšmę būtent neturtinės žalos kompensavimo atvejais, kadangi pačios neturtinės žalos neįmanoma tiksliai įvertinti pinigais, t. y. ji savo prigimtimi yra neapibrėžta, todėl reikalauja tokių pat vertinamųjų kategorijų, kaip teisingumas ir protingumas, taikymo. Šie baziniai principai, neturėdami aiškiai apibrėžto turinio, t. y. kiekvienu atveju įgydami skirtingą prasmę bei pasireiškimą, suteikia pakankamai plačią erdvę teismui sprendžiant konkrečią bylą dėl neturtinės žalos atlyginimo, todėl dažnai tampa įrankiu pasiekti ne tik teisinį, bet ir socialinį, moralinį teisingumą, ypač jeigu nuoseklus ir formalus teisės normų paisymas

¹⁵⁰ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-330/2010); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-73/2010); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-237/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-299/2008); ir kt.

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-190/2010).

¹⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-188/2009).

¹⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-423/2008).

konkrečioje situacijoje sukurtų neigiamą socialinį rezultatą ir iš esmės paneigtų teisingumą ne tiek teisine, kiek žmogiškąja prasme.

Tai, kad teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principus įstatymų leidėjas numatė kriterijų, į kuriuos atsižvelgiama nustatant kompensacijos už neturtinę žalą dydį, pabaigoje nėra atsitiktinis, bet tikslingas ir apgalvotas žingsnis. Neturtinės žalos instituto taikymo praktika rodo, kad daugelyje teismo sprendimų motyvuojamoje dalyje, dažniausiai – jos pabaigoje, apibendrinant teismo atliktą konkrečių orientacinių kriterijų analizę bei darant atitinkamą išvadą, yra minimi teisingumo, sąžiningumo bei protingumo principai kaip sumuojantys situacijos bei kriterijų vertinimą, užbaigiantys neturtinės žalos atlyginimo paieškos procesą.

Teismų praktikoje pabrėžiama, kad teisingumo tikslas – skirtingų interesų pusiausvyros siekimas. Šis principas įpareigoja, kad būtų atlyginta asmeniui padaryta žala, tačiau kartu turi būti atsižvelgta į žalą padariusio asmens kaltę, turtinę padėtį, kitas bylos aplinkybes.¹⁵⁴ Teisingumui prieštarauja asmenų nelygiateisiškumas ir diskriminavimas.

Protingumo kriterijus reiškia, kad asmens veiksmus konkrečioje situacijoje reikia vertinti pagal apdairaus, rūpestingo, atidaus, t. y. racionalaus, protingo asmens elgesio adekvačioje situacijoje etaloną (LR CK 1.5. straipsnis).¹⁵⁵ Protingas elgesys įpareigoja domėtis savo teisėmis ir pareigomis. Taigi teisingumo ir protingumo reikalavimai visų pirma vertintini kaip nurodymas teismui, turinčiam diskreciją ir laisvos nuožiūros teisę neturtinės žalos atlyginimo srityje, atsižvelgti į protingą bei teisingą, taip pat elementariausia logika pagrįstą atskirų kategorijų bylose priteisiamų kompensacijos sumų santykį, pirmiausia – įvertinant pažeistų vertybių reikšmingumą ir jų tarpusavio sąveiką bei atitinkamai diferencijuojant tokių vertybių pažeidimu sukeltai neturtinei žalai atlyginti tenkančias kompensacijas.

Sąžiningumas – vertybinis žmogaus elgesio matas, vertinamas pagal objektyvųjį ir subjektyvųjį kriterijus: objektyviuoju požiūriu – tai toks žmogaus elgesys, kuris atitinka protingumo ir teisingumo principų reikalavimus; subjektyviuoju požiūriu sąžiningumas nusako asmens psichikos būklę konkrečioje situacijoje. Nesąžiningu elgesiu laikytinas atidumo, rūpestingumo reikalavimų neatitinkantis veikimas ir teisės aktų neatitinkantis elgesys, taip pat asmens neveikimas, kaip

¹⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p.485; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojame bylose (bylos Nr. 2K-1/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 17 d. nutartis baudžiamojame bylose (bylos Nr. 2K-129/2009).

¹⁵⁵ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 3 d. nutartyje baudžiamojame bylose Nr. 2K-1/2009, vertinant nuteistojo veiksmus pagal protingumo kriterijų, konstatuota, kad nors žala padaryta neatsargiu nusikaltimu, tačiau itin šiurkščiai ir sąmoningai pažeidžiant Kelių eismo taisyklių reikalavimus (už sunkų sveikatos sutrikdymą priteista 71 274 Lt).

pareigos išsiaiškinti tam tikras aplinkybes nevykdymas. Sąžiningumo principas nesuderinamas su piktnaudžiavimu teise (pavyzdžiui, nesąžiningu elgesiu ir piktnaudžiavimu teise reikėtų laikyti siekimą prisiteisti neturtinę žalą asmens, kuris nors ir buvo eismo įvykyje žuvusio asmens artimasis giminaitis, tačiau nukentėjusiajam esant gyvam su juo kartu negyveno, nebendravo, jų nesiejo artimi emociniai ryšiai ir pan.).¹⁵⁶

Taigi teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai neturtinės žalos atlyginimo bylose reikalauja, kad kompensacijos už neturtinę žalą dydis būtų pamatuotas, adekvatus, pasvertas, neperžengiantis protingų rėmų, t. y. protingumo atitinkamose visuomenės ir konkretaus jos vieneto gyvenimo sąlygose ribų bei konteksto.¹⁵⁷ Šis aspektas pastaraisiais metais tampa ypač aktualiu, stebint vis augantį nukentėjusių asmenų „apetitą“, nerealiais tempais didėjančias ieškinių dėl neturtinės žalos atlyginimo sumas, itin populiariu ir net „madingu“ tampanti milijoninių kompensacijų reikalavimą. Tai jokių būdu nereiškia, kad į tokių svarbių prigimtinių vertybių, kaip sveikata, gyvybė, pažeidimą turi būti žiūrima tarsi pro pirštus, bijant priteisti kiek didesnę pinigų sumą, kad tik asmuo „nepagrįstai nepasipelnytų kaltininko sąskaita“. Natūralu ir tai, kad dvasinių ir fizinių kančių atlyginimo mechanizmas, kaip ir valstybės bei visuomenės gyvenimo sąlygos, negali būti statiškas, jis vystosi ir teismas, priteisdamas kompensaciją konkrečiai sprendimo priėmimo dienai, galėtų ir turėtų atsižvelgti ne tik į potencialią kančių tęstinumo galimybę, susirūpinimą dėl būsimų išgyvenimų, bet ir į nuolat kintantį ekonominį valstybės gyvenimo lygį, artimiausias prognozes ir panašius daugiau globalinio pobūdžio faktorius, savotiškai verčiančius kelti atsakomybės už neturtinę žalą dydį, nes šiuo metu nustatyta kompensacija laikui bėgant gali nebeatitikti pasikeitusios teisinės ir visuomeninės realybės. Taigi, ypatinga bei universalumu pagrįsta minėtų teisės principų svarba ir reikšmė galėtų reikšti ne ką kitą, kaip leidimą adekvačios kompensacijos už neturtinę žalą ieškančiam teismui nepaisyti jau suformuotų (įstatymo leidėjo ar teismų praktikos) neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo taisyklių ar jas taikyti kiek kitu aspektu, jeigu konkrečioje byloje, objektyviai ir subjektyviai individualioje (išskirtinėje) situacijoje tokių taisyklių taikymas akivaizdžiai pažeistų gerą moralę, papročius, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo suvokimą bei jų turinį sudarantį moralinį pagrindą.

Taigi per teisingumo, sąžiningumo ir protingumo kriterijų prizmę turėtų būtų vertinamas kiekvienas be išimties neturtinės žalos kompensavimo atvejis.

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga, *supra* note 7, p. 486.

¹⁵⁷ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. spalio 20 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-422/2009 konstatavo, jog apeliacinės instancijos teismo nustatytas atlygintinos neturtinės žalos nukentėjusiesiems (žuvus mažametei dukrai) dydis – 100 000 Lt, atitinka protingumo ir teisingumo kriterijus (civiliniai ieškovai prašė priteisti 3 000 000 Lt).

Apibendrinant neturtinės žalos kompensavimo kriterijų analizę, jų turinio atskleidimą bei taikymo ypatumus, pažymėtina, kad iš teismų praktikos matyti, kad kompensaciniame procese vieni kriterijai yra neturtinės žalos atlyginimo dydį mažinantys, kiti – didinantys veiksniai:

- kompensaciją didinantys faktoriai: dvasinių ir fizinių kančių patyrimas vienu metu, kelių neturtinių vertybių pažeidimas, tyčinis, itin žiaurus savo būdu ir forma žalą padariusio asmens veikimas, neigiamas kaltininko elgesys po žalos padarymo, itin skaudžios, ilgą laiką trukšiančios ar neįmanomos pašalinti neteisėtų veiksmų pasekmės, lydėsiančios nukentėjusį visą likusį gyvenimą;
- kompensaciją mažinantys faktoriai: neatsargus žalą padariusio asmens veikimas, sunki žalą padariusio asmens turtinė padėtis, teigiamas žalą padariusio asmens elgesys po žalos padarymo (atgaila, atsiprašymas, nuoširdus siekimas sušvelninti pasekmes ar palengvinti nukentėjusiojo kančias), visiškas ar dalinis padarytos turtinės ir/ar neturtinės žalos atlyginimas, nukentėjusiojo kaltė ar netinkamas, provokuojantis elgesys, pirmą kartą padarytas pažeidimas.¹⁵⁸

Kompensaciją didinantys ir mažinantys faktoriai yra kaip savotiškas viešosios teisės šakose sutinkamų kaltininko atsakomybę lengvinančių bei sunkinančių aplinkybių analogas. Pavyzdžiui, kuo sunkesne forma pasireiškia kiekvienas iš neturtinę žalą stiprinančių kriterijų, tuo labiau turėtų būti didinama priteisiama pinigine kompensacija.¹⁵⁹

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra ne kartą akcentavęs, kad atskiri neturtinės žalos atlyginimo faktoriai neturi būti suabsoliutinami: neturi būti sureikšminamas nei vienas kriterijų, paimtas atskirai, nei grupė kriterijų, palankesnių didesniai ar mažesniai atlygintinos neturtinės žalos dydžio nustatymui, o teismas privalo argumentuotai pagrįsti šių kriterijų taikymą nagrinėjamos bylos aplinkybėms, vertinti jų visumą, t. y. įvertinant ir atskiro kriterijaus, ir jų visumos reikšmę konkrečiam žalos atlyginimo dydžiui nustatyti.¹⁶⁰ Toks aiškinimas yra sąlygotas ir teismų vystomos teisingo neturtinės žalos atlyginimo koncepcijos, keliančios tikslą, viena vertus, nustatyti teisingą, kuo labiau sušvelninančią neigiamus padarinius kompensaciją už

¹⁵⁸ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. lapkričio 24 d. nutartyje baudžiamojame byloje Nr. 2K-507/2009 konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas pagrįstai atsižvelgė ir į tokius neturtinės žalos kompensacijos dydį mažinančius faktus, kaip turtinės žalos kompensavimas, pozityvus nuteistojo elgesys po nusikalstamos veikos padarymo, dėl eismo įvykio nuteistasis tapo iš dalies darbingas, jam nustatytas 40 procentų darbingumo lygis (nukentėjusiajam, kuriam eismo įvykio metu sunkiai sutrikdyta sveikata, priteista 50 000 Lt neturtinės žalos, nukentėjusiems, kuriems padaryti nesunkūs sveikatos sutrikdymai – po 25 000 Lt).

¹⁵⁹ Volodko, R., *supra* note 9, p.188-191.

¹⁶⁰ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojame byloje (bylos Nr. 2K-638/2010); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 19 d. nutartis baudžiamojame byloje (bylos Nr. 2K-425/2010).

konkreto asmens patirtus neturtinio pobūdžio išgyvenimus ir praradimus, kita vertus – laikytis žalos atlyginimo subjektų interesų pusiausvyros, taip pat lygiateisiškumo principo, t. y. parinkti neturtinės žalos atlyginimo dydį, panašų į analogiško pobūdžio bylose priteistus dydžius bei nustatytą pagal įstatyme įtvirtintus bei teismų praktikos išvystytus objektyvaus ir subjektyvaus pobūdžio kriterijus.

Sprendžiant dėl neturtinės žalos dydžio, svarbu atsižvelgti ne tik į įstatymo tekstą, bet ir į sukauptą teismų praktiką, kuri per tam tikrą laiką yra patikrinta ir įtvirtinta ar paneigta kasacinės instancijos teismo nutartimis.¹⁶¹ Teismų praktikoje pabrėžiama, kad abiem šalims yra svarbus teismo sprendimo įvykdymo veiksmingumas, kai įvertinamas žalą padariusio asmens pajėgumas išmokėti teismo nustatytą kompensaciją už kitam asmeniui padarytą neturtinę žalą. Neadekvačiai didelių piniginių sumų priteisimas iš nepasiturinčio fizinio asmens gali jam tapti nepakeliama našta, kuri prilygtų nubaudimui. Juk neturtinės žalos atlyginimo funkcija nėra nubaudimas ar turtinės padėties pagerinimas. Jos paskirtis kompensacinė, nukreipta į socialinio teisingumo atkūrimą.¹⁶²

Kaip ne kartą savo nutartyse yra pabrėžęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, teismų praktika neturtinės žalos atlyginimo srityje dar tik formuojasi, todėl ji dar ne visada vienoda.¹⁶³ Tačiau Lietuvos Aukščiausiajam Teismui parengus 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalgą, teismų praktika neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo srityje tapo labiau nuosekli ir prognozuojama.

Pagal paskutinių dvejų metų teismų patirtį¹⁶⁴ kompensuojant neturtinę žalą sveikatos sutrikdymo bylose (juos graduojant būtent pagal sveikatos sutrikdymo mastą), žemiau nurodytos įprastinės kompensacinės ribos, kuriose varijuojama esant atitinkamam pakenkimui sveikatai ir reikšmingoms bylos aplinkybėms:

- nežymus sveikatos sutrikdymas: 1 000 Lt – 5 000 Lt;
- nesunkus sveikatos sutrikdymas: 2 000 Lt – 10 000 Lt;¹⁶⁵

¹⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-280/2010).

¹⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-551/2010).

¹⁶³ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-188/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-423/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-73/2010).

¹⁶⁴ Buvo apžvelgtos ir apibendrintos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys baudžiamosiose bylose, priimtose nuo 2008 m. liepos 1 d. iki 2011 m. vasario 1 d.

¹⁶⁵ Yra bylų, kuriose, atsižvelgiant į tai bylai reikšmingas aplinkybes, nesunkaus sveikatos sutrikdymo atvejais priteisiamas ir didesnis neturtinės žalos atlyginimas, pvz., 25 000 Lt (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų

- sunkus sveikatos sutrikdymas: 35 000 Lt – 70 000 Lt;¹⁶⁶
Neturtinės žalos dydžiai gyvybės atėmimo atvejais:
- Gyvybės atėmimas nepilnamečiam vaikui: 100 000 Lt – 150 000 Lt;
- Gyvybės atėmimas pilnamečiam vaikui: 25 000 Lt – 80 000 Lt;
- Gyvybės atėmimas tėvams: 25 000 Lt – 50 000 Lt;¹⁶⁷
- Gyvybės atėmimas sutuoktiniui (sugyventiniui): 20 000 Lt – 100 000 Lt;
- Gyvybės atėmimas kitam artimajam (sesei, broliui, sūnėnui): 20 000 Lt – 40 000 Lt.

Iš teismų praktikos baudžiamosiose bylose matyti, kad priteisiamas neturtinės žalos dydis yra gana įvairus, jis kiekvienu atveju nustatomas individualiai, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, kurių visuma lemia šios žalos dydį. Pažymėtina, kad vertinant neturtinės žalos atlyginimo kriterijus būtina atsižvelgti į teismų deklaruojamą kompensacinę neturtinės žalos paskirtį. Dėl šių priežasčių kritikuotina Lietuvos teismų praktika baudžiamosiose bylose neretai didžiausias neturtinės žalos atlyginimo sumas priteisti nukentėjusiojo artimiesiems tais atvejais, kai dėl nusikaltimo atimama asmens gyvybė, nors sunkiausių sveikatos sužalojimų bylose tiesiogiai žalą patyrusiems asmenims priteisiami neturtinės žalos atlyginimo dydžiai yra mažesni. Negali būti vertinamas kaip pagrįstas ir dažniausiai teismų nurodomas argumentas, kad gyvybė yra labiausiai saugotina vertybė, todėl neturtinės žalos atlyginimas turi būti didžiausias, nes tai neatitinka kompensacinių civilinės teisės tikslų, be to, šiuo atveju žala priteisiama ne tiesiogiai nukentėjusiems asmenims, o nukentėjusiojo artimiesiems. Vertinant atlygintinos neturtinės žalos dydžius pagal kitų šalių praktiką, bendra iš esmės yra tai, kad beveik visose Vakarų Europos šalyse tretiesiems asmenims priteistinos neturtinės žalos dydis yra kur kas mažesnis nei tiesiogiai nukentėjusiems dėl sveikatos sužalojimo asmenims priteistinas dydis.¹⁶⁸

Pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas, skirtingai nei LR CK, numato maksimalius neturtinės žalos

skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-507/2009), 11 000 Lt (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-283/2010).

¹⁶⁶ Yra bylų, kuriose, atsižvelgiant į tai bylai reikšmingas aplinkybes, sunkaus sveikatos sutrikdymo atvejais priteisiamas ir mažesnis neturtinės žalos atlyginimas, pvz., 20 000 Lt (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-341/2010), 25 000 Lt (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-351/2009), ir didesnis neturtinės žalos atlyginimas, pvz., 100 000 Lt (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-293/2009)

¹⁶⁷ Yra bylų, kuriose pilnamečiams vaikams, negyvenusiems su tėvais, priteisiama ir 100 000 Lt neturtinės žalos atlyginimo (pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-289/2009).

¹⁶⁸ Cirtautienė, S., *supra* note 9, p. 129.

kompensacijos dydžius, t. y. pagal šį įstatymą kompensuojama teismo nustatyto dydžio neturtinė žala, neviršijanti 7 straipsnyje nustatytų dydžių: gyvybės atėmimo atveju – 120 MGL (15 600 Lt); sunkaus sveikatos sutrikdymo atveju – 100 MGL (13 000 Lt); kito smurtinio nusikaltimo atveju – 80 MGL (10 400 Lt). Avansu dėl neturtinės žalos padarymo mokama kompensacija sudaro pusę minėtų dydžių. Lyginant šias neturtinės žalos kompensacijų sumas su baudžiamosiose bylose dėl svarbiausių asmeninių neturtinių vertybių – gyvybės, sveikatos – pažeidimo teismų priteisiamais dydžiais, yra akivaizdus skirtumas ir disproporcija, nes realiai nukentėjusiesiems atlyginama kelias dešimtis kartų daugiau, todėl minėtame įstatyme numatyti dydžiai atrodo neatitinkantys teisingumo bei protingumo reikalavimų ir vargu ar šios sumos galėtų pretenduoti net į preziuruojamos neturtinės žalos, atspindinčios „vidutinio“ žmogaus jaučiamą emocinį bei fizinį skausmą patyrus smurtinį pasikėsinimą, kompensaciją. Tačiau kad ir suvokiant, jog šios išmokos neretai yra nepakankamos patiriams išgyvenimams sušvelninti, vis tik pažymėtina, kad, kaip minėta, ši alternatyvi (neteisminė) neturtinės žalos kompensavimo sistema yra tiesiog savotiška valstybės, prisiėmusios kito asmens padarytos žalos atlyginimo našta, paramos forma smurtinių nusikaltimų aukoms.

Taigi neturtinės žalos atlyginimo apskaičiavimo specifiką lemia neturtinės žalos prigimtis ir objektas, todėl teismas neturtinės žalos dydį nustato pagal bylai reikšmingų faktinių aplinkybių visumą. Teismo diskrecija nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį nėra beribė, nes teisingo neturtinės žalos atlyginimo sistemos koncepcija numato būtinybę nustatant neturtinės žalos atlyginimo dydį remtis aiškiais ir konceptualiai pagrįstais įstatymo ar jurisprudencijos suformuotais neturtinės žalos atlyginimo kriterijais, viena vertus, rodančiais visuomenės vertybinius pokyčius, leidžiančiais tinkamai įvertinti konkrečios bylos aplinkybes, kita vertus, neleidžiančiais nepagrįstai susiaurinti ar išplėsti civilinės atsakomybės taikymo ribų ir suponuojančiais būtinybę atsižvelgti į teisėtus ne tik nukentėjusiojo, bet ir žalą padariusio asmens interesus, kad neturtinė žala netaptų pernelyg didelė našta žalą padariusiam asmeniui ar visuomenei, neskatinų piktnaudžiauti teise.

IŠVADOS

1. Neturtinė žala baudžiamajame procese – tai dėl nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo pasireiškiantis fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, reputacijos pablogėjimas ir kiti neturtiniai praradimai, neturintys tikslaus materialaus (turtinio, ekonominio) įvertinimo bei ekvivalento, tačiau atlyginami pinigine kompensacija, jei žala susijusi su konkrečių teisės saugomų asmens neturtinių vertybių ar esminių neturtinių interesų pažeidimu, ir tik tada, kai nukentėjusiojo patirtas stresas, išgyvenimai ir nepatogumai yra pakankamai stiprūs, intensyvūs, peržengiantys „įprastų rūpesčių“ ribas.
2. Nusikalstama veika padarytos neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo formos: 1) savanoriškas neturtinės žalos atlyginimas; 2) civilinio ieškinio baudžiamajame byloje pareiškimas; 3) neturtinės žalos, padarytos smurtiniu nusikaltimu, kompensavimas pagal Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo nuostatas.
3. Neturtinės žalos baudžiamajame procese atlyginimo pagrindai: 1) teisiniai (LR CK 6.250 straipsnio 2 dalis, kurioje įtvirtinta, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais); 2) faktiniai (neturtinių teisių ir neturtinių vertybių pažeidimas nusikalstama veika).
4. Kaip matyti iš teismų praktikos, Lietuvoje pagrįstai pripažįstama mirusiojo artimųjų (t. y. tėvų, nepilnamečių/pilnamečių vaikų, vaikaičių, senelių, seserų, brolių, sutuoktinių, asmenų, su kuriuo bendrai gyveno neįregistravę santuokos, kitų giminaičių) teisė į neturtinės žalos atlyginimą, tačiau teismų praktika baudžiamajame procese atlyginti neturtinę žalą tretiesiems asmenims sveikatos sužalojimo atveju yra negausi ir prieštaringa.
5. Teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad kiekvienas neturtinės žalos vertinimo ir kompensavimo atvejis yra individualus, todėl, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, įvertinami ir kiti nei LR CK numatyti neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijai (nukentėjusiojo asmeninės savybės, nuteistojo pastangos savanoriškai atlyginti žalą ir sušvelninti nusikalstamos veikos padarinius, nukentėjusiojo asmens elgesys, šalies ekonominio gyvenimo rodikliai ir kt.), o absoliučių asmens vertybių, tokių kaip sveikatos ir gyvybės, gynimo atveju esminis neturtinės žalos atlyginimo kriterijus yra neturtinės žalos pasekmės ir dėl to patirti dvasiniai išgyvenimai.
6. Teismų praktikoje pastebimos tendencijos baudžiamosiose bylose neretai didžiausias neturtinės žalos atlyginimo sumas priteisti ne sunkiausių sveikatos sužalojimų bylose tiesiogiai žalą

patyrusiems asmenims, o tretiesiems asmenims, kai dėl nusikaltimo atimama asmens gyvybė. Atsižvelgiant į kompensacinę neturtinės žalos paskirtį bei kitų šalių patirtį, tokia Lietuvos teismų praktika kritikuotina.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. sausio 20 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. rugpjūčio 23 d. nutarimo Nr. 1004 „Dėl minimalaus darbo užmokesčio didinimo“ 3.1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 499 straipsnio pirmajai daliai ir Lietuvos Respublikos darbo apmokėjimo įstatymo 2 straipsniui. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 7-130.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 54-1588.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai ir įstatymams. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 1-7.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 90-3529, atitaisymas – 2006-12-16, Nr. 137.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo 51 straipsnio (2000 m. spalio 10 d. redakcija) 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 36-1390.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 16-758.

Teisės norminiai aktai:

8. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
9. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96-3016.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741 (su pakeitimais ir papildymais).
11. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46 (su pakeitimais ir papildymais).
12. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262 (su pakeitimais ir papildymais).
13. Lietuvos Respublikos psichikos sveikatos priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 53-1290.
14. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 85-3140.
15. Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 63-1231.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 26 d. nutarimas Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 66-2415.
17. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009 m. kovo 20 d. įsakymu Nr. 1R-88 patvirtintas „Smurtinių nusikaltimų, dėl kurių padaryta žala kompensuojama, sąrašas“. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 34-1311.
18. Civil Code of the Russian Federation. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-10]. <<http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionI/Subsection3/Chapter8.html>>
19. Civil Code of Ukraine. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-10]. <<http://urkon.info/index.php?o=60&l=3>>
20. German Civil Code, BGB. *Federal Law Gazette [Bundesgesetzblatt]* [interaktyvus]. I p. 42, 2909; 2003 I p. 738. [žiūrėta 2011-02-10]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#BGBengl_000P253>
21. Swiss code of obligations. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-10]. <<http://www.admin.ch/ch/e/rs/220/indexni2.html>>

Teismų praktika:

22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-351/2009).

23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-122/2008).
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-641/2010).
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-163/2010).
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-638/2010).
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-181/2010).
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-551/2010).
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-556/2008).
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-338/2008).
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-358/2008).
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-380/2008).
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-321/2009).
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-179/2010).
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-853/2007).
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-330/2010).
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-237/2009).
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-188/2009).

39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-476/2009).
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-271/2010).
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-503/2008).
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-571/2010).
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-427/2010).
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-252/2007).
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-151/2009).
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-540/2009).
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-77/2011).
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-207/2009).
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-609/2010).
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-455/2009).
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-539/2010).
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-134/2010).
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-434/2009).
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-470/2006).

55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-299/2008).
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-209/2010).
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-507/2009).
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-424/2008).
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-422/2009).
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-341/2010).
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-306/2010).
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-414/2009).
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K- 127/2010).
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K–283/2010).
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-68/2008).
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-299/2008).
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-74/2011).
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K- 474/2010).
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-271/2010).
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-414/2009).

71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-599/2010).
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 16 d. nutartyje baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-457/2009).
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-73/2010).
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-190/2010).
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-188/2009).
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-423/2008).
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-1/2009).
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-129/2009).
79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-425/2010).
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-280/2010).
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-73/2010).
82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-293/2009).
83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 2K-289/2009).
84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje L. Z. , M. Z. , V. Z. , G. Z. v. *VšĮ Marijampolės ligoninė* (bylos Nr. 3K-7-255/2005).
85. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje *P. D. v. R. V. ir kt.* (bylos Nr. 3K-3-394/2006).
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *S. R, V. R. v. Lietuvos valstybė* (bylos Nr. 3K-3-314/2009).

87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje *D. B. v. AB „Krekenavos agrofirma“* (bylos Nr. 3K-3-544/2009).
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje *K. R. v. Lietuvos valstybė* (bylos Nr. 3K-3-664/2005).
89. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje *K. R. v. Lietuvos valstybė* (bylos Nr. 3K-3-337/2006).
90. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 11 d. nutartis civilinėje byloje *N. N. v. UAB „Lietuva Statoil“* (bylos Nr. 3K-3-465/2006).
91. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *N. Ž. V. UAB „Vilniaus troleibusiai“, ADB „Preventa“* (bylos Nr. 3K-3-371/2003).
92. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje *T. N. ir kt. v. UAB „Mentora“ ir Ko* (bylos Nr. 3K-3-103/2009).
93. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2008 m. liepos 3 d. Teisės normų, reguliuojančių nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimą, taikymo baudžiamosiose bylose apžvalga. *Teismų praktika*, 2008, Nr. 29.
94. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas Nr. 1 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“. *Teismų praktika*. 1998, Nr. 9.
95. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-320/2010).
96. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-251/2010).
97. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-401/2008).
98. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-73/2009).
99. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-501//2010).
100. Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-315/2007).

101. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje *L. G. v. T. G. ir AB „Lietuvos draudimas“* (bylos Nr. 2A-481/2006).
102. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 1 d. nutartis civilinėje byloje *M. L. v. K. P.* (bylos Nr. 2A-259/2008).
103. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 5 d. nutartis civilinėje byloje *K. R. ir J. R. v. Kėdainių lopšelis-darželis „Varpelis“* (bylos Nr. 2A-423/2008).
104. Kauno apygardos teismo 2010 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-451-120/2010).
105. Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. spalio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1A-563-557/2010).
106. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 11-00172-491/2006).
107. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje (bylos Nr. 1-212/2008).
108. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje *E. T. ir S. T. v. S. B. ir V. B.* (bylos Nr. 2A-532-275/2009).

Specialioji literatūra:

109. Cirtautienė, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008.
110. Cirtautienė, S. Neturtinės žalos atlyginimo tretiesiems asmenims galimybės sveikatos sužalojimo gyvybės atėmimo atveju. *Justitia*. 2006, Nr. 2.
111. Cirtautienė, S. Trečiųjų asmenų teisės į neturtinės žalos atlyginimą sutrikdžius nukentėjusiojo sveikatą arba atėmus gyvybę. *Jurisprudencija*. 2007, 2(92).
112. Goda, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras*. I-IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
113. Goda, G.; Kazlauskas, M.; Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
114. Imbrasienė, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vadovėlis. Antroji laida. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, 2004.
115. Jurka, R., et al. *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius: Eugrimas, 2009.

116. Jurka, R.; Randakevičienė, I.; Juzukonis, S. *Baudžiamoji proceso dalyviai*. Vilnius: Industrus, 2009.
117. Kalinina, A. M.; Usov, A. I. Kompleksnyj kharakter sudebnoj ekspertizy po grazhdanskim delam o kompensacii moralnovo vreda [The comprehensive nature of judicial expertise in civil cases on compensation of moral harm]. *Rosijskoe pravo v internete*. [interaktyvus]. 2006, Nr. 03 [žiūrėta 2011-03-04]. <http://www.rpi.msal.ru/prints/200603civil_law1.html>
118. Markesnis, B., et al. Compensation for Personal Injury in English, German and Italian Law: A Comparative Outline. *Cambridge University Press*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-19]. <http://assets.cambridge.org/052184/6137/excerpt/0521846137_excerpt.pdf>
119. Mikelėnas, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
120. Mikelėnas, V., et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga: Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003.
121. Mikelėnienė, D.; Mikelėnas, V. Neturtinės žalos kompensavimas. *Justitia*. 1998, Nr. 2.
122. Rudzinskas, A. Kompensacijos asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2005, Nr. 70(62).
123. Rudzinskas, A. Neturtinės žalos samprata bei jos kompensavimo problemos civilinėje ir baudžiamojame procese teisėje. *Jurisprudencija*. 2001, 21(13).
124. Rudzinskas, A. Neturtinės žalos atlyginimo klausimai naujajame civiliniame kodekse. *Jurisprudencija*. 2002, 28(20).
125. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004.
126. Vasiliauskas, J.; Rudzinskas, A. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo problema. *Jurisprudencija*. 2000, Nr. 17(9).
127. Volochaj, S. *Kompensacija moralnovo vreda kak sposob vostablenija narushenogo prava* [Compensation of moral harm as a way to restore the violated right]. Kiev, 2008.
128. Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje*. Vilnius: Registrų centras, 2010.
129. Volodko, R. Neturtinės žalos identifikavimo ir įrodinėjimo problemos. *Justitia*. 2008, Nr. 2.
130. Volodko, R. Turtinė padėtis kaip neturtinės žalos kompensacijos dydžio nustatymo kriterijus. *Verslo ir teisės aktualijos. Mokslo darbai* [interaktyvus]. 2009, T. 3: [žiūrėta 2011-01-15]. <http://www.ttvam.lt/uploads/documents/leidiniai_versl_teis_akt_t3/1302.pdf>
131. Zweigert, K.; Kötz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.

SANTRAUKA

Darbo tema – neturtinės žalos atlyginimas baudžiamajame procese.

Teisė į neturtinės žalos atlyginimą yra viena iš asmens konstitucinių teisių, kuri įgyvendinama ne tik civilinėje, civilinio proceso teisėje, bet ir baudžiamajame procese. Nepaisant palyginus ilgo neturtinės žalos instituto funkcionavimo, neturtinės žalos atlyginimas baudžiamajame procese sukelia nemažai teorinių ir praktinių problemų, kurias savo praktikoje sprendžia teismai. Darbe analizuojami neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese teisinio reguliavimo ir šio instituto taikymo, remiantis teismų praktika, ypatumai bei nagrinėjamos atskiros neturtinės žalos atlyginimo taikymo praktikoje problemos.

Pirmame darbo skyriuje aptariama neturtinės žalos samprata, jos turinys, apibendrinami šio teisės instituto šaltiniai, glaustai analizuojamas neturtinės žalos objektas. Antrajame skyriuje analizuojami neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese tikslai, neturtinės žalos atlyginimo pagrindai. Trečiajame darbo skyriuje išskiriami neturtinės žalos atlyginimo baudžiamajame procese subjektai, analizuojamos praktinio taikymo problemos, kylančios nustatant subjektus. Ketvirtame skyriuje analizuojami neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai, jų turinys bei reikšmė baudžiamajame procese taikant neturtinės žalos atlyginimo institutą, apibendrinamos teismų praktikoje formuojamos neturtinės žalos dydžio tendencijos.

SUMMARY

Thesis – compensation for non-pecuniary damage in criminal procedure.

The right to compensation for non-pecuniary damage is one of person's constitutional rights, which is implemented not only in civil law, civil procedure law, but also in criminal procedure. Despite the relatively long existence of the institute of non-pecuniary damage, compensation for non-pecuniary damage in criminal procedure raises a number of theoretical and practical problems, which courts are deciding in the case law. The author analyzes the features of the legal regulation and implementation of the institute of the non-pecuniary damage in criminal procedure, according to the case law, and analyzes individual problems of practical application of compensation for non-pecuniary damage.

An author in the first chapter discusses the definition of non-pecuniary damage, its contents, summarizes the sources of the law, briefly analysis an object of non-pecuniary damage. The second

section discusses the purposes of non-pecuniary damage in criminal procedure, the basis of non-pecuniary damage. The third chapter identifies the subjects of non-pecuniary damage in criminal procedure, and analyzes the problems arising from the determination of subjects in case law. The fourth section discusses the non-pecuniary damages criteria, their contents and significance of criteria in implementation of the institute of the non-pecuniary damage in criminal procedure, summarizing the trends of compensation for non-pecuniary damage in case law.